

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ & ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΙ ΩΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΕΣ
ΕΝΗΛΙΚΩΝ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ
ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗ ΕΥΠΑΘΩΝ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ**

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ: ΚΑΡΑΪΣΚΟΥ ΙΩΑΝΝΑ

ΜΠΕΛΕΡΗ ΓΙΟΑΝΝΑ

ΧΑΙΝΑ ΕΝΤΛΙΡΑ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΠΑΠΠΑ ΛΑΜΠΡΙΝΗ

ΠΑΤΡΑ, 2016

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Για την παρούσα πτυχιακή ευχαριστούμε θερμά την υπεύθυνη καθηγήτριά μας κ. Παππά Λαμπρινή για τη καθοδήγηση και τη στήριξή της στη δημιουργία της πτυχιακής.

Ακόμα ευχαριστούμε πολύ το Σύλλογο για την Ψυχική Υγεία - ΣΟΨΥ Πάτρας που μας βοήθησε στη διεξαγωγή της έρευνάς μας.

Τέλος ευχαριστούμε ιδιαίτερα τα μέλη του ΣΟΨΥ Πάτρας που εθελοντικά έλαβαν μέρος στην έρευνά μας αφιερώνοντας μας τον χρόνο τους για να μας βοηθήσουν στην εκπόνηση της παρούσας πτυχιακής.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα πτυχιακή εργασία ασχοληθήκαμε με τον ρόλο του κοινωνικού λειτουργού ως εκπαιδευτή ενηλίκων αλλά και με τον ρόλο της Διά βίου μάθησης στην επανένταξη των ευπαθών κοινωνικών ομάδων. Σκοπός μας ήταν να συνδυάσουμε τις δεξιότητες που απαιτούνται από τον κοινωνικό λειτουργό με αυτές του εκπαιδευτή ενηλίκων έτσι ώστε να διαπιστώσουμε πως διεξάγεται μια εκπαιδευτική ομάδα και πως μέσω της εκπαίδευσης μπορεί να επιτευχθεί η επανένταξη ευπαθών κοινωνικών ομάδων.

Για τον λόγο αυτό πραγματοποιήσαμε μια έρευνα- δράση κατά την οποία διεξήχθη μια ομάδα εκπαίδευσης ενηλίκων με συμμετέχοντα μέλη χρόνια ψυχικά πάσχοντες και μέλη του Συλλόγου για την Ψυχική Υγεία – ΣΟΨΥ Πάτρας. Με τον όρο έρευνα – δράση εννοούμε την δημιουργία και τον συντονισμό μιας ομάδας χωρισμένη σε τρεις μονώρες συναντήσεις οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στον χώρο του Συλλόγου για την Ψυχική Υγεία με θέμα τα δικαιώματα των ψυχικά πασχόντων.

Από την διεξαγωγή της ομάδας αυτής προέκυψε ότι τα μέλη γνώριζαν ελάχιστα έως και καθόλου τα δικαιώματά τους ως ψυχικά πάσχοντες αν και στα πλαίσια της ομάδας ειπώθηκαν όροι που είχαν ακούσει ξανά, ωστόσο δεν γνώριζαν την σημασία τους. Είναι επομένως πολύ σημαντικός ο ρόλος της εκπαίδευσης ενηλίκων σε οποία ομάδα κι αν αυτή απευθύνεται για την επανένταξη των ευπαθών κοινωνικών ομάδων αφού μέσω αυτής επιτυγχάνεται και η σωστή ενημέρωση για θέματα που τους αφορούν.

Λέξεις-κλειδιά: Διά Βίου Μάθηση, Εκπαίδευση Ενηλίκων, Ενήλικος Εκπαιδευόμενος, Ανήλικος Εκπαιδευόμενος, Κοινωνική Εργασία, Κοινωνικός λειτουργός, Ευπαθείς Ομάδες

ABSTRACT

In the present final work we dealt with the role of social functional as instructor of adults but also with the role of For Life Learning in the rehabilitation of frail social teams. Our aim was to combine the dexterities that are required by the social functional with those of instructor of adults so as to realize how an educational team is carried out and how via education can be achieve the rehabilitation of frail social teams.

For this reason we carried out a research action with a team from education of adults with participating members chronic mental suffering and members from the Association for the Mental Health – SOPY Patras. With the term of research – action we mean the creation and the co-ordination of a team which is separated in three one-hour meetings in the installations of Association for the Mental Health with the subject of the rights for the mental suffering

From the conduct of this team it was resulted that the members knew very little about their rights as mental suffering even though in the frames of the team were said terms that they had heard again however they did not know their importance. Is consequently very important the role of education of adults in any team that is addressed for the rehabilitation of frail social teams which through this also achieved the correct briefing on subjects that concern them.

Keywords: For life Learning, Education of adults, Adult Educated, Underage Educated, Social Work, Social Functional, Frail Teams

ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΑ

Ο.Α.Ε.Δ.:	Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού
ΕΟΜΜΕΧ:	Ελληνικός Οργανισμός Μικρών-Μεσαίων Επιχειρήσεων και Χειροτεχνίας
ΕΟΠΠΕΠ:	Εθνικός Οργανισμός Πιστοποίησης Προσόντων και Επαγγελματικού Προσανατολισμού
ΣΚΛΕ:	Σύνδεσμος Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος
ΟΟΣΑ:	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
ΣΟΨΥ:	Σύλλογος για την Ψυχική Υγεία
ΕΚΟ:	Ευπαθείς Κοινωνικές Ομάδες
ΔΒΜ:	Διά Βίου Μάθηση
ΣΔΕ:	Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας
Ε.Ε.:	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΚΑΠΗ:	Κέντρο Ανοιχτής Προστασίας Ηλικιωμένων
ΚΕΘΕΑ:	Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων
ΚΕΑ:	Κοινωνική Εργασία με Άτομα
ΚΕΚ:	Κοινωνική Εργασία με Κοινότητα
κ.ά.:	και άλλα
κ.ο.κ.:	και ούτω καθεξής

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	2
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	3
ABSTRACT.....	4
ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΑ.....	5

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 : ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1.1	ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	9
1.2	ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΙ.....	11
1.3	ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	16
1.4	ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ.....	18

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 : Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ

2.1	ΑΡΧΕΣ ΜΑΘΗΣΗΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ.....	24
2.2	ΣΚΟΠΟΣ ΜΑΘΗΣΗΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ.....	26
2.3	ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΗΛΙΚΩΝ.....	27
2.4	ΤΑ ΕΜΠΟΔΙΑ ΣΤΗΝ ΜΑΘΗΣΗ ΕΝΗΛΙΚΩΝ.....	29
2.5	ΦΟΡΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ.....	32
2.6	ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ.....	38

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 : ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΕΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΟΜΕΝΟΙ ΕΝΗΛΙΚΕΣ

3.1	ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΩΝ ΕΝΗΛΙΚΩΝ.....	42
3.2	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΩΝ ΕΝΗΛΙΚΩΝ.....	43
3.3	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΕΝΗΛΙΚΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΟΜΕΝΩΝ.....	45
3.4	ΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΜΑΘΗΣΗΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ.....	47

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 : ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΝΗΛΙΚΩΝ

4.1	Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.....	51
4.2	Ο ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΣ ΩΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΗΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ.....	58
4.3	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΕΥΠΑΘΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ.....	59
4.4	Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΩΣ ΜΕΣΟ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗΣ ΤΩΝ ΕΥΠΑΘΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ.....	60

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 : ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

5.1	ΣΚΟΠΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	63
5.2	ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ.....	63
5.3	ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ.....	64
5.4	Ο ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΔΕΙΓΜΑ.....	64
5.5	ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ.....	66

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

6.1	ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ.....	68
6.2	ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΡΧΙΚΩΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ.....	69
6.3	ΑΝΑΛΥΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΟΜΑΔΑΣ.....	71
6.4	ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΕΛΙΚΩΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ.....	83

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

7.1	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	86
7.2	ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	88

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ.....	90
-------------------------------------	-----------

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	92
-------------------------	-----------

ΠΙΝΑΚΑΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1: ΦΥΛΛΟ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ.....	68
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2: ΗΛΙΚΙΑ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ.....	68
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3: ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ.....	69

ΠΙΝΑΚΑΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ 1: ΚΑΤΑΙΓΙΣΜΟΣ ΙΔΕΩΝ ΓΙΑ ΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ.....	75
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ 2: ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΣΥΝΗΓΟΡΙΑΣ – ΑΥΤΟΣΥΝΗΓΟΡΙΑΣ, ΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΣΥΜΠΑΡΑΣΤΑΣΗΣ.....	79
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ 3: ΒΙΩΜΑΤΙΚΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ: Ο ΚΥΚΛΟΣ.....	82

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1.1 Εισαγωγή

Τα χαρακτηριστικά της σύγχρονης κοινωνίας που ζούμε και που έχουν διαμορφωθεί από την εξέλιξη που ο ίδιος ο άνθρωπος έχει προκαλέσει βρίσκονται σε έντονη διεργασία και πλέον ο καθένας μας μπορεί να τα αντιληφτεί καθώς διαμορφώνουν τη ζωή μας. Ένα από αυτά είναι η ανοδική εξέλιξη της τεχνολογίας αλλά και η έντονη πληροφόρηση που υπάρχει είτε από το διαδίκτυο είτε από άλλες πηγές ενημέρωσης . Αυτά καθιστούν τον σύγχρονο πολίτη - εργαζόμενο να βρίσκεται σε μια κατάσταση που πρέπει συνεχώς να προσαρμόζεται και να διεκδικεί την θέση του στην κοινωνία χωρίς να παραγκωνίζεται και να περιθωριοποιείται. Για αυτή ακριβώς την διαδικασία η διά βίου μάθηση μέσω της εκπαίδευσης ενηλίκων έρχεται να συντονίσει και να καθοδηγήσει τον ενήλικα. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω των προγραμμάτων κατάρτισης, την δυνατότητα εκμάθησης δεξιοτήτων αλλά και γενικών γνώσεων και στάσεων που παρέχει.

Πέρα όμως από τον γενικό πληθυσμό ο οποίος βρίσκεται αντιμέτωπος με τα υψηλά επίπεδα ανεργίας και για λόγους είτε βιοποριστικούς είτε γνωστικούς συμμετέχει σε προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων, υπάρχουν όμως και οι ευπαθείς κοινωνικές ομάδες οι οποίες έχουν στο σύνολό τους κάποια χαρακτηριστικά που εμποδίζουν την ομαλή τους ένταξη στην κοινωνία. Ακόμα, λόγω της απομόνωσης που υφίστανται, της δύσκολης οικονομικής κατάστασης αλλά και του ότι σε κάποιες περιπτώσεις δεν έχουν ολοκληρώσει την τυπική εκπαίδευση προκαλεί δυσκολίες στο να υπάρχει εξοικείωση με την εκπαίδευση και ως επακόλουθό να γίνει επανένταξη μέσω της εκπαίδευσης ενηλίκων. Σε ακριβώς αυτό το σημείο έγκειται ο κοινωνικός λειτουργός ο οποίος από το ίδιο το επάγγελμα ασχολείται με τις ΕΚΟ και τον ισότιμο τρόπο επανένταξης τους.

Αρχικά, ο σκοπός της παρούσας πτυχιακής ήταν να παρουσιαστεί και να αναδυθεί ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού ως εκπαιδευτής ενηλίκων αλλά και κατά πόσο συσχετίζονται αυτοί οι δύο τομείς. Παράλληλα έγινε αναφορά και

παρουσίαση της έννοιας της διά βίου μάθησης αλλά και της εκπαίδευσης ενηλίκων η οποία είναι το μέσο που η διά βίου μάθηση μεταφέρεται. Ακόμα, στην παρούσα πτυχιακή δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στις ευπαθείς κοινωνικά ομάδες και πώς μέσω της εκπαίδευσης ενηλίκων μπορούν να επανενταχθούν στην κοινωνία.

Πιο συγκεκριμένα, το πρώτο μέρος στο οποίο παραχωρήθηκε και το θεωρητικό μας πλαίσιο αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο έγινε μια εισαγωγική διεργασία των βασικότερων εννοιών που ειπώθηκαν στην εργασία αλλά και μια σύντομη ιστορική αναδρομή της εκπαίδευσης ενηλίκων στην Ελλάδα. Ακόμα σε αυτό το κεφάλαιο έγινε αναφορά για την δυναμική της ομάδας καθώς η εκπαίδευση ενηλίκων προτάσσεται στα πλαίσια της ομάδας σεβόμενη όμως την ατομικότητα του κάθε εκπαιδευόμενου.

Στην συνέχεια του βιβλιογραφικού μας μέρους, στο δεύτερο και στο τρίτο κεφάλαιο έγινε ανάλυση τόσο του θεσμού της εκπαίδευσης ενηλίκων αλλά και των επιμέρους χαρακτηριστικών της. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι οι ίδιοι οι ενήλικες εκπαιδευόμενοι, οι ενήλικες εκπαιδευτές και με ποιόν τρόπο εκπαιδεύονται πριν εισχωρήσουν στο πεδίο αυτό. Ακόμα, σημαντικό ρόλο κατέχουν και οι τρόποι μάθησης οι οποίοι διαφοροποιούνται σε σχέση με τους τρόπους μάθησης των ανηλίκων και για πιο λόγο γίνεται αυτό. Επιπροσθέτως, αναφέρθηκαν ποια είναι τα εμπόδια της εκπαίδευσης ενηλίκων και με ποιο τρόπο μπορεί ο εκπαιδευτής ενηλίκων να τα προσεγγίσει.

Στο τελευταίο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους, παρουσιάστηκε το επάγγελμα της κοινωνικής εργασίας και ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού ως εκπαιδευτή ενηλίκων. Ακόμα, εισηγήθηκαν τα χαρακτηριστικά των ευπαθών κοινωνικά ομάδων, με τις οποίες ο κοινωνικός λειτουργός εργάζεται και προασπίζει. Τέλος έκλεισε το θεωρητικό μέρος με τον ρόλο της διά βίου μάθησης στην δύσκολη διαδικασία της επανένταξης.

Εν συνεχεία, το δεύτερο μέρος αποτέλεσε η δράση-έρευνα που πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια της πτυχιακής. Στην προκειμένη δράση έγινε προσπάθεια να συσχετιστεί το θεωρητικό μέρος με έμπρακτη προσπάθεια από την ομάδα μας συνδέοντας τον ρόλο του κοινωνικού λειτουργού ως εκπαιδευτή ενηλίκων με βάση της αρχές και τον ρόλο του επαγγέλματος. Ακόμα, πραγματοποιήθηκε η εκπαιδευτική διαδικασία εκμάθησης των δικαιωμάτων στην

ευπαθή ομάδα των ψυχικά πασχόντων, οι οποίοι αποτελούν μέλη του συλλόγου για την ψυχική υγεία, ΣΟΨΥ Πάτρας. Στην εκπαιδευτική διαδικασία ακολουθήθηκαν οι τρόποι μάθησης της εκπαίδευσης ενηλίκων όπως παραχωρούνται και στο βιβλιογραφικό μέρος.

Ακόμα, έγινε μια προσπάθεια να συσχετιστεί ο κοινωνικός λειτουργός με τον ρόλο του εκπαιδευτή ενηλίκων που όπως συμπεράναμε είναι κάτι εφικτό αφού πρώτα υπάρξει η απαραίτητη εκπαίδευση του. Επιπλέον, παρατηρήθηκε η ενεργή συμμετοχή των συμμετεχόντων της εκπαιδευτικής διαδικασίας, στους εναλλακτικούς τρόπους μάθησης που επιλέχθηκαν. Παρόλα αυτά, η επανένταξη κάποιας ομάδας ή ατόμου είναι μια διαδικασία αέναη που απαιτεί όχι μόνο διερεύνηση των αναγκών που έχουν οι εκάστοτε συμμετέχοντες αλλά και συνεχή προσπάθεια ενδυνάμωσης και εμπύχωσης.

Κλείνοντας, στο μέρος του παραρτήματος υπάρχουν οι συνεντεύξεις που πάρθηκαν πριν και μετά την ομάδα προκειμένου να υπάρχει η αναγκαία ανατροφοδότηση από τα μέλη. Επίσης, το φωτογραφικό υλικό αλλά οι ζωγραφιές από τα μέλη, των τριών συναντήσεων ξεχωριστά, όπως και η ιστορία του αλυσοδεμένου ελέφαντα που εντάχθηκε στην εκπαιδευτική διαδικασία. Τέλος, υπάρχει η βιβλιογραφικές πηγές που χρησιμοποιήθηκαν στην πτυχιακή.

1.2 Εννοιολογικοί προσδιορισμοί

1.2.1 Η έννοια και το περιεχόμενο της διά βίου μάθησης

Η έννοια της Διά Βίου μάθησης αποτελεί ένα ευρύ φάσμα ως προς την εκπαιδευτική διεργασία στη ζωή ενός ατόμου. Κάθε άνθρωπος από τη στιγμή που γεννιέται μέχρι το τέλος της ζωής του μαθαίνει συνεχώς νέες γνώσεις και εμπλουτίζει τις ήδη υπάρχουσες. Η απόκτηση νέων γνώσεων δεν σταματά τη στιγμή που ένας άνθρωπος έχει τελειώσει την υποχρεωτική του εκπαίδευση, άλλα συνεχίζει καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του να αποκτά νέες γνώσεις και εμπειρίες που τον βοηθούν να ανταπεξέλθει τόσο σε προσωπικό επίπεδο, μαθαίνοντας τον εαυτό του και τις δυνατότητες που διαθέτει όσο και σε επαγγελματικό και κοινωνικό επίπεδο που τον βοηθά να ανταπεξέρχεται στις διάφορες κοινωνικές του υποχρεώσεις. Πολλοί θεωρητικοί της εκπαίδευσης ενηλίκων έχουν δώσει διάφορους ορισμούς της Διά Βίου Μάθησης. Ο Κόκκος ορίζει τη Διά Βίου Μάθηση:

«Ως Διά Βίου Μάθηση νοείται κάθε δραστηριότητα μάθησης, στην οποία συμμετέχουν ενήλικες καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους, με στόχο τη βελτίωση των γνώσεων, των δεξιοτήτων, των ικανοτήτων και των επαγγελματικών προοπτικών, την προσωπική και κοινωνική τους εξέλιξη αλλά και τη δημιουργική αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου τους. Η έννοια αυτή συνδέεται με την κοινωνική φύση του ανθρώπου η οποία τον ωθεί να προάγει την κοινωνική τους ζωή, τις καθημερινές τους σχέσεις, την επικοινωνία με τους υπόλοιπους ανθρώπους και τη λειτουργία του σε κοινοτικό και προσωπικό επίπεδο. Η Διά Βίου Μάθηση απαιτεί σωστή εκπαίδευση και κατάρτιση αλλά, και ένα περιβάλλον όπου τα άτομα όλων των ηλικιών μαθαίνουν σε ατομικό ή σε συλλογικό επίπεδο εν ώρα εργασίας, παιχνιδιού στη κοινωνική τους ζωή και στις σχέσεις τους με τους άλλους, μέσου της ενεργού συμμετοχής στην κοινότητα ή την κοινωνία γενικότερα» (Κόκκος, 2005, σ. 34).

Ενώ ένας άλλος ορισμός της Διά Βίου Μάθησης επισημαίνει τον πολύ σημαντικό ρόλο που έχει ως προς τον άρση του κοινωνικού αποκλεισμού. Έτσι, η Διά Βίου Μάθηση ως έννοια:

« [...] εμπεριείχε [...] μια δυναμική άρση των κοινωνικών ανισοτήτων, προώθησης, μιας δημοκρατικής κοινωνίας αξιοποίησης των δυνατοτήτων και πλήρους ανάπτυξης των ανθρώπων. Τα άτομα θα μπορούσαν πλέον να δημιουργούν τα δικά τους μαθησιακά μονοπάτια [...]» (Πρόκου, 2004, οπ. αναφ. Τσιμπουκλή, Φίλλιπς, 2008, σ. 17).

1.2.2 Η έννοια και το περιεχόμενο της εκπαίδευσης ενηλίκων

Η εκπαίδευση ενηλίκων εμπεριέχεται στο φάσμα της Διά Βίου Μάθησης και όπως αναφέρθηκε και παραπάνω οι άνθρωποι συνεχίζουν σε όλη τη διάρκεια της ζωής τους να γνωρίζουν νέα πράγματα και να αποκτούν νέες εμπειρίες. Η εκπαίδευση ενηλίκων ως σύστημα επιτυγχάνει να βοηθά τα άτομα να εμπλουτίζουν τις ήδη υπάρχουσες γνώσεις τους που έχουν μάθει από την υποχρεωτική εκπαίδευση και όχι μόνο, καθώς και να μάθουν νέες γνώσεις. Ακόμα η εκπαίδευση ενηλίκων εκτός από την απόκτηση νέων γνώσεων είναι ένα πεδίο όπου ασχολείται με την εκμάθηση νέων λειτουργικών τρόπων συμπεριφοράς. Οι άνθρωποι όταν έρχονται σε επαφή με ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης ενηλίκων προσπαθούν να αλλάξουν τα «κακώς κείμενα» του χαρακτήρα τους που τους εμποδίζουν να αξιοποιήσουν στο έπακρο της ικανότητες

που ήδη διαθέτουν σαν προσωπικότητες. Η αλλαγή αυτή στο τρόπο σκέψης, τους βοηθά να αποκτούν αυτοπεποίθηση και να αξιοποιούν όσο καλύτερα μπορούν τις ικανότητες που έχουν καθώς και να μαθαίνουν νέες δεξιότητες που θα τους είναι χρήσιμες στην κοινωνία που ζουν.

Ένας ορισμός για την εκπαίδευση ενηλίκων είναι ο εξής:

«Η εκπαίδευση ενηλίκων είναι κάθε εκπαιδευτική διεργασία, κάθε περιεχόμενου, επιπέδου ή μεθόδου, είτε πρόκειται για τυπική εκπαίδευση είτε όχι, είτε για διεργασία που επεκτείνει χρονικά ή αντικαθιστά την αρχική εκπαίδευση στα σχολεία, κολέγια και πανεπιστήμια, καθώς και για μαθητεία, μέσω των οποίων άτομα που θεωρούνται ενήλικα από την κοινωνία στην οποία ανήκουν αναπτύσσουν τις ικανότητες τους, εμπλουτίζουν τις γνώσεις τους, βελτιώνουν τα τεχνικά και επαγγελματικά τους προσόντα ή προσανατολίζουν προς άλλη κατεύθυνση και επιφέρουν αλλαγές στις στάσεις ή τη συμπεριφορά τους με διπλή προοπτική της πλήρους προσωπικής ανάπτυξης και της συμμετοχής σε μια εναρμονισμένη και αυτοδύναμη κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη» (UNESCO, 1976 οπ. αναφ. Κόκκος, 2005, σ. 38).

Ακόμα ένας άλλος ορισμός που περιγράφει τι είναι η εκπαίδευση ενηλίκων:

«Η εκπαίδευση ενηλίκων αφορά οποιαδήποτε μαθησιακή δραστηριότητα ή πρόγραμμα σκόπιμα σχεδιασμένο από κάποιον εκπαιδευτικό φορέα, για να ικανοποιήσει οποιαδήποτε ανάγκη κατάρτισης ή ενδιαφέρον, που ενδέχεται να πραγματοποιηθεί σε οποιοδήποτε στάδιο της ζωής ενός ανθρώπου που έχει υπερβεί την ηλικία της υποχρεωτικής εκπαίδευσης και η κύρια δραστηριότητά του δεν είναι πλέον η εκπαίδευση. Η «σφαίρα» της, επομένως, καλύπτει μη επαγγελματικές, επαγγελματικές, γενικές, τυπικές και μη τυπικές σπουδές, καθώς επίσης και την εκπαίδευση που έχει συλλογικό κοινωνικό σκοπό» (ΟΟΣΑ, 1997, οπ. αναφ. Κόκκος, 2005, σ. 38).

1.2.3 Έννοια και περιεχόμενο του ενήλικα εκπαιδευόμενου

Η εκπαίδευση ενηλίκων αναφέρεται εξ ολοκλήρου στα άτομα που έχουν τελειώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση και οι οποίοι είναι ενήλικοι. Είναι δύσκολο όμως να προσδιορίσουμε πότε θεωρείται ενήλικας κάποιος άνθρωπος δεδομένου ότι σε κάθε πολιτισμό η έννοια της ενηλικιότητας έχει διαφορετικό περιεχόμενο και ως προς την ηλικία αλλά και ως προς τα χαρακτηριστικά που διαθέτει κάθε ενήλικος μέσα σε αυτόν. Προκειμένου να μπορέσουν να δώσουν οι θεωρητικοί της

εκπαίδευσης ενηλίκων έναν ορισμό για τον ενήλικο εκπαιδευόμενο έπρεπε να οριοθετήσουν πρώτα την έννοια του ενήλικα (Κόκκος, 2005).

Σύμφωνα λοιπόν με τους Jarvis (2004) ένας άνθρωπος μπορεί να θεωρηθεί ενήλικας, όταν αφ' ενός μπορέσει να βρεθεί σε μια πνευματική ωριμότητα η οποία τον καθιστά κυρίαρχο των σκέψεων και των πράξεων του κατά τη διάρκεια της ζωής του καθώς και της προσωπικής ευθύνης για τον τρόπο που πράττει, αφ' ετέρου όταν μέσα στην κοινωνία που ζει εκτελεί τα κοινωνικά του καθήκοντα όπως το να είναι ενεργός πολίτης, να εργάζεται κ. α. και αυτά τα χαρακτηριστικά του ενήλικα να αναγνωρίζονται από τους άλλους αλλά και από τον ίδιο.

Ένας άλλος ορισμός για την ενηλικιότητα είναι ο εξής:

«Η έννοια ενήλικος δεν είναι άμεσα συνδεδεμένη με την ηλικία, αλλά σχετίζεται με όσα γενικά συμβαίνουν όταν μεγαλώνουμε. Δηλαδή, αποκτούμε φυσική ωριμότητα, γινόμαστε ικανοί να διαχειριζόμαστε τον εαυτό μας, απομακρυνόμαστε (τουλάχιστον στις περισσότερες κοινωνίες) από τους γονείς μας, αποκτούμε παιδιά κι έχουμε πολύ μεγαλύτερη δυνατότητα να κάνουμε τις δικές μας επιλογές. Αυτά επηρεάζουν όχι μόνο το πώς αντιλαμβανόμαστε τον εαυτό μας αλλά και το πώς μας αντιλαμβάνονται και οι άλλοι. Με άλλα λόγια, η διαφορά μεταξύ του να είναι κανείς ενήλικος και του να μην είναι έγκειται κυρίως στο κύρος και στην αυτοεικόνα. Η ενηλικιότητα, επομένως, μπορεί να θεωρηθεί ως ένας τρόπος ύπαρξης που δίνει κύρος και δικαιώματα στα άτομα, ενώ ταυτόχρονα τα επιφορτίζει με καθήκοντα και ευθύνες» (Tight, 2002, οπ. αναφ. Κόκκος, 2005, σ. 39).

Έτσι ο ενήλικος εκπαιδευόμενος είναι ένα άτομο που πληρεί τα χαρακτηριστικά της ενηλικιότητας και έχει μια ολοκληρωμένη προσωπικότητα που μπορεί από μόνος του να ορίσει τις ευθύνες που έχει απέναντι στο εαυτό του και στους υπόλοιπους. Ακόμα ο ενήλικος εκπαιδευόμενος ερχόμενος στην εκπαιδευτική διαδικασία φέρει τις προσωπικές εμπειρίες και γνώσεις του στο μάθημα και λόγω αυτού μπορεί να επέμβει στην εκπαιδευτική διαδικασία (Κόκκος, 2005).

Ένας ορισμός για τον ενήλικο εκπαιδευόμενο είναι ο εξής:

«Ο ενήλικος εκπαιδευόμενος είναι οποιοσδήποτε ενήλικας εμπλέκεται σε μια δραστηριότητα, τυπική ή άτυπη με στόχο να αποκτήσει γνώσεις ή δεξιότητες ή να αξιολογήσει τις προσωπικές του στάσεις» (Τσιμπουκλή, Φίλλιπς, 2008, σ. 19).

1.2.4 Η έννοια και το περιεχόμενο της Κοινωνικής Εργασίας

Στη συγκεκριμένη πτυχιακή γίνεται λόγος για τη κοινωνική εργασία. Η επιστήμη της κοινωνικής εργασίας είναι υπέρμαχος των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Κύριο μέλημα της είναι οι ευπαθείς ομάδες μιας κοινωνίας οι οποίες είναι και αυτές που αντιμετωπίζουν περισσότερο τον κοινωνικό αποκλεισμό. Η επιστήμη της κοινωνικής εργασίας φροντίζει να μην υπάρχουν κοινωνικές ανισότητες ανάμεσα στους πολίτες μιας κοινωνίας. Όραμα της συγκεκριμένης επιστήμης είναι ένας κόσμος μέσα στον οποίο όλοι οι άνθρωποι έχουν ίσα δικαιώματα ανεξαρτήτου φύλλου, φυλής, κοινωνικής τάξης, ηλικίας κ.ά.

Ο τελευταίος ορισμός της κοινωνικής εργασίας δόθηκε από τον Σύνδεσμο Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος και είναι ο εξής:

«Η κοινωνική εργασία είναι ένα εφαρμοσμένο επάγγελμα αλλά και ακαδημαϊκό πεδίο που προωθεί την κοινωνική αλλαγή και ανάπτυξη, την κοινωνική συνοχή και την ενδυνάμωση και απελευθέρωση των ανθρώπων. Οι αρχές της κοινωνικής δικαιοσύνης, των ανθρώπινων δικαιωμάτων της συλλογικής ευθύνης και του σεβασμού της διαφορετικότητας είναι κεντρικές στην κοινωνική εργασία, η οποία θεμελιώνεται από της θεωρίες της κοινωνικής εργασίας των κοινωνικών επιστημών, των ανθρωπιστικών επιστημών και τη γηγενή γνώση και συνδέει ανθρώπους και δομές για να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις της ζωής αλλά και να ενισχύσει την ευημερία του» (Σ.Κ.Λ.Ε., 2014).

1.2.5 Έννοια και περιεχόμενο των κοινωνικά ευπαθών ομάδων

Τα άτομα που δεν μπορούν να αξιοποιήσουν στο έπακρο τα ανθρώπινα δικαιώματα τους σε μια κοινωνία λόγω διάφορων προσωπικών προβλημάτων ή δυσλειτουργιών της κοινωνίας είναι αυτά που εισάγονται στην έννοια των κοινωνικά ευπαθών ομάδων. Αυτά τα άτομα και οι ομάδες βιώνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό με αποτέλεσμα να απομονώνονται και ως αυτού η συμμετοχή τους στην κοινότητα να δυσκολεύεται.

Ο ορισμός για τις κοινωνικά ευπαθείς ομάδες όπως υπάρχουν και στο νομοθετικό πλαίσιο της ελληνικής νομοθεσίας και συγκεκριμένα σύμφωνα με τον νόμο 4019/2011 (ΦΕΚ 216 Α΄) είναι ο εξής:

«Ευπαθείς ομάδες πληθυσμού γενικά νοούνται οι κοινωνικές ομάδες πληθυσμού των οποίων η συμμετοχή στη κοινωνική και οικονομική ζωή δυσχεραίνεται είτε εξαιτίας κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων ή σωματικών ή ψυχικών διαταραχών, είτε εξαιτίας απρόβλεπτων γεγονότων, τα οποία επηρεάζουν την εύρυθμη λειτουργία της τοπικής και περιφερειακής οικονομίας».

Οι ευπαθείς ομάδες πληθυσμού διακρίνονται σε δύο κατηγορίες οι οποίες είναι οι ευάλωτες ομάδες πληθυσμού και οι ειδικές ομάδες πληθυσμού.

Ø *«Ευάλωτες ομάδες πληθυσμού νοούνται οι ομάδες εκείνες του πληθυσμού που η ένταξή τους στην κοινωνική και οικονομική ζωή εμποδίζεται από σωματικά και ψυχικά αίτια. Σε αυτές ανήκουν άτομα ιδίως με αναπηρίες, με προβλήματα ψυχικής υγείας ή νοητικής υστέρησης και άτομα εξαρτημένα ή απεξαρτημένα από ουσίες»*

Ø *«Ειδικές ομάδες πληθυσμού νοούνται εκείνες του πληθυσμού οι οποίες βρίσκονται σε μειονεκτική θέση ως προς την ομαλή ένταξή τους στην αγορά εργασίας από οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά αίτια. Σε αυτές ανήκουν ιδίως οι άνεργοι νέοι, οι άνεργοι άνω των 50 ετών, οι γυναίκες άνεργες, οι αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών, οι αναλφάβητοι, οι μακροχρόνια άνεργοι, οι κάτοικοι απομακρυσμένων ορεινών και νησιωτικών περιοχών, οι πρόην ή νυν τρόφιμοι φυλακών, οι ανήλικοι παραβάτες, τα άτομα με γλωσσικές ή πολιτισμικές ιδιαιτερότητες και οι μετανάστες» (4019/2011, ΦΕΚ 216 Α΄).*

1.3 Ιστορική αναδρομή εκπαίδευσης ενηλίκων

Οι κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές συνθήκες που επικρατούσαν στην Ελλάδα κατά την περίοδο του 19^{ου} αιώνα έφερε στο προσκήνιο τα πρώτα ψήγματα της εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Προκειμένου να εξαλειφθεί ο αναλφαβητισμός το ελληνικό κράτος ίδρυσε σχολεία . Στα τέλη του 19^{ου} εμφανίστηκε για πρώτη φορά στην Ελλάδα η εκπαίδευση ενηλίκων για τον ίδιο λόγο που ιδρύθηκαν τα σχολεία. Την εκπαίδευση ενηλίκων ανέλαβαν διάφοροι μορφωτικοί σύλλογοι (Κόκκος, 2005).

Αργότερα τον 20^ο αιώνα συναντάμε πιο οργανωμένες μορφές εκπαίδευσης ενηλίκων στην Ελλάδα. Η εμφάνιση διάφορων πολιτικών κινημάτων (σοσιαλισμός) προέτρεψε την εκπαίδευση των μελών τους για να μάθουν καλύτερα την ιδεολογική υπόσταση αυτών των κινημάτων. Έτσι «στις αρχές του 20^{ου} αιώνα οι εργατικές ενώσεις οργάνωναν μαθήματα για τα μέλη τους» (Βεργίδης, 1995 οπ. αναφ. Κόκκος, 2005, σ. 19).

Η σημαντικότερη εξέλιξη της εκπαίδευσης ενηλίκων στην Ελλάδα δημιουργήθηκε τη δεκαετία του 1920 όπου κατέφθασαν πλήθος προσφύγων στη χώρα μας. Οι κοινωνικοοικονομικές και πολιτιστικές ανάγκες της εποχής εκείνης τόνισαν την μεγάλη σημασία της εκπαίδευσης ενηλίκων. Το ελληνικό κράτος είχε να εκπληρώσει ένα πολύ μεγάλο έργο οπού ήταν η ομαλή εγκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα. Προκειμένου να εξαλειφθεί η ανεργία ο αναλφαβητισμός και η φτώχεια που μάστιζε την εποχή εκείνη λόγω της ραγδαίας αύξησης του πληθυσμού κατέστησε αναγκαία την εκπαίδευση ενηλίκων με αποτέλεσμα οι πρόσφυγες να παρακολουθούν μαθήματα για την μάθηση της ελληνικής γλώσσας. Σύμφωνα με το Κόκκο *«οι πιο σημαντικές μορφές εκπαίδευσης ενηλίκων εμφανίστηκαν κατά την περίοδο του μεσοπολέμου (κρατικά νυχτερινά σχολεία για τον αλφαβητισμό), ενώ μετά το 1950 και μέχρι τη μεταπολίτευση το κράτος οργάνωνε αρκετές εκπαιδευτικές δραστηριότητες προνοιακού ή απλού επαγγελματικού χαρακτήρα (για αγρότες, βιοτέχνες κτλ.) οι οποίες είχαν έντονα πολιτικοϊδεολογικά στοιχεία»* (Κόκκος, 2005, σ. 19).

Στα μέσα του 1950 η εκπαίδευση ενηλίκων πέρα από τον αλφαβητισμό άρχισε να ασχολείται περισσότερο στην εξειδίκευση διάφορων επαγγελματιών μέσω των διάφορων προγραμμάτων του κράτους και του ιδιωτικού τομέα. Με την ένταξη της Ελλάδας στην ευρωπαϊκή ένωση η Ελλάδα χρηματοδοτήθηκε από αυτή ώστε να δημιουργήσει διάφορα εκπαιδευτικές οργανώσεις και ιδρύματα όπως τα ΙΕΚ, οι οποίες θα μπορούν να μορφώσουν τους πολίτες με σκοπό να εμπλουτίσουν τις γνώσεις τους και να αποκατασταθούν επαγγελματικά (Κόκκος, 2005).

Τέλος «σήμερα πλήθος δημοσίων και ιδιωτικών φορέων προσφέρουν εκπαιδευτικά προγράμματα ποικίλων μορφών σε ενήλικους: σχεδόν όλα τα Υπουργεία, πολλοί δημόσιοι οργανισμοί όπως ο ΟΑΕΔ, ο ΕΟΜΜΕΧ, ο ΕΟΠ [...] κ.ά.» (Κόκκος 2005, σ. 20).

1.4 Δυναμική της ομάδας

Όλο το κοινωνικό σύνολο αποτελεί μια μεγάλη ομάδα. Το κάθε μέλος αυτής έχει τα δικά του ξεχωριστά βιώματα και εμπειρίες που όμως ο καθένας μέσω της επικοινωνίας προσπαθεί να μοιραστεί. Ο άνθρωπος εκ φύσεως έχει την επιθυμία να ανήκει σε μια ομάδα και να συμπορεύεται στην ζωή μέσω της συντροφικότητας. Πέρα από την κάλυψη της επιθυμίας του ανήκειν, η έννοια της ομάδας προάγει και ενισχύει την αλληλοβοήθεια, την αλληλέγγυα στάση, την συλλογικότητα, δημιουργεί ασφάλεια και το σημαντικότερο είναι το γεγονός ότι η κοινωνική αλλαγή διεκδικείται και διαμορφώνεται από την ομάδα. Στο κεφάλαιο αυτό δίνεται ένας ορισμός για την ομάδα, τη δυναμική της ομάδας και πως επιτυγχάνεται αυτή. Ακόμα αναφέρονται τα στάδια αλλά και οι ρόλοι που συνήθως υπάρχουν σε μια ομάδα.

Αρχικά, ως ομάδα ορίζεται μια συνάθροιση ατόμων στην οποία το καθένας αντιλαμβάνεται την παρουσία του άλλου, ενώ παράλληλα δημιουργούνται και σχέσεις με τα υπόλοιπα μέλη για μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Κάποιες ομάδες χαρακτηρίζονται ως ισχυρές ομάδες και αυτό το χαρακτηριστικό τους δίνεται από την στενή σχέση που έχουν αναπτύξει τα μέλη μεταξύ τους. Καθώς έχουν επενδύσει σημαντική ενέργεια και ωφελούνται από την συμμετοχή τους στην ομάδα με διάφορους τρόπους. ακόμα, κάθε ομάδα αποτελείται από ξεχωριστές οντότητες οι οποίες είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους και έχουν συγκεκριμένες ιδιαιτερότητες και στάδια ανάπτυξης και ωρίμανσης είναι σε έναν μεγάλο βαθμό ήδη καθορισμένα. Ο αριθμός των μελών σε μια ομάδα είναι από πέντε άτομα έως και είκοσι άτομα με τον δεύτερο να θεωρείται ως ανώτατο όριο. Ο αριθμός που έχει δοθεί φαίνεται να είναι ιδανικός καθώς επιτρέπει την αλληλεπίδραση ανάμεσα στα μέλη της ομάδας (Θεοδωράτου – Μπέκου, 2006).

Στην εκπαίδευση ενηλίκων η έμφαση στην αυτό-κατευθυνόμενη και στη μετασχηματίζουσα μάθηση αναπόφευκτα συνδέεται με την έννοια της ομάδας. Στην εκπαιδευτική ομάδα ο χώρος, οι στόχοι που έχουν καθοριστεί και το αποτέλεσμα που γίνεται με την επίτευξη των ήδη καθορισμένων μαθησιακών στόχων. Επιπλέον, η διάρκεια, ο ίδιος ο εκπαιδευτής και τα συμμετέχοντα μέλη αποτελούν σημαντικούς παράγοντες στη διαμόρφωση της δυναμικής και της διεργασίας της ομάδας (A.Rogers, 1999).

Παρακάτω δίνεται ένας ορισμός της έννοιας της δυναμικής που έχει μια ομάδα. με την λέξη η δυναμική εννοείται η πορεία που ακολουθεί η ομάδα προς την επίτευξη των στόχων της. Η πορεία αυτή εξαρτάται και από το πώς αλληλοεπιδρούν και επικοινωνούν τα συμμετέχοντα μέλη , αλλά και από την συνοχή που καταφέρνει να δημιουργήσει η ομάδα. Σημαντικό στοιχείο αποτελεί και η σχέση που έχει αναπτυχθεί με τον εκπαιδευτικό αλλά και γενικότερα με τον ίδιο το φορέα (ΕΟΠΠΕΠ, 2014).

Ένας ακόμα ορισμός για την δυναμική της ομάδας είναι ότι χαρακτηρίζεται από οτιδήποτε συμβαίνει στην ομάδα και πιο συγκεκριμένα από τα ίδια τα χαρακτηριστικά της ομάδας, τις αξίες που έχει η ομάδα, την ποιότητα του ηγέτη , τις σχέσεις που αναπτύσσονται στο εσωτερικό της ομάδας, από τους ρόλους που εμφανίζονται και υιοθετούνται από την ομάδα, της, την ενεργητική συμμετοχή των μελών της, το είδος, την φύση, την δομή, την συνοχή αλλά και την σχέση της ομάδας με το ευρύτερο περιβάλλον. Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά επηρεάζουν και διαμορφώνουν το εσωτερικό της ομάδας καθώς υπάρχει η αλληλεπίδραση των μελών με αποτέλεσμα να δημιουργείται να αναπτύσσεται μια δυναμική, που την διαφοροποιεί από την τυχαία συνάθροιση ατόμων (ΕΟΠΠΕΠ, 2014).

Όσον αφορά την έννοια της διεργασίας σε μια ομάδα, εννοούνται οι πράξεις , οι αντιδράσεις, οι συμπεριφορές και γενικότερα οι ενέργειες που συμβαίνουν σε μια ομάδα με σκοπό ολοκληρωθούν οι στόχοι της. Ο εκπαιδευτής έχει σημαντικό ρόλο στο διαδικασίας της διεργασίας καθώς εκείνος την διαμορφώνει με τον τρόπο που θα παρέμβει, που θα πάρει μια απόφαση ή όταν θα συμμετέχει στο να κατανοηθούν κάποιες συμπεριφορές (ΕΟΠΠΕΠ, 2014).

Οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι που συμμετέχουν στις εκπαιδευτικές ομάδες διαφέρουν ως προς τις ικανότητες που διαθέτουν, τις απόψεις που έχουν υιοθετήσει, τις παραδοχές αλλά και τις προσδοκίες που περιμένουν από την ομάδα. Ως αποτέλεσμα αυτού παρατηρείται ότι ο κάθε εκπαιδευόμενος ξεχωριστά βιώνει την δυναμική και την διεργασία της ομάδας με πολύ διαφορετικό τρόπο και για αυτό το κάθε μέλος υιοθετεί κάποιον ρόλο μέσα στην ομάδα. Συνεπώς υπάρχει μεγάλη ποικιλομορφία στους ρόλους που μπορεί κάποιος να συναντήσει μέσα σε μια ομάδα και για αυτό είναι δύσκολο για τον εκπαιδευτή να τους παρατηρήσει και να τους καταγράψει. Ρόλος θεωρείται ένα πρότυπο ή τύπος συμπεριφοράς, ο οποίος

αναπτύσσεται υπό την επίδραση ενός σημαντικού προσώπου του περιβάλλοντος ενός ατόμου (A.Rogers, 1999).

Σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι οι ρόλοι μέσα σε μια εκπαιδευτική ομάδα μπορεί να εναλλάσσονται και οι εκπαιδευόμενοι ανάλογα και την χρονική στιγμή να υιοθετούν διαφορετικούς ρόλους κάθε φορά. Ορισμένες φορές οι εκπαιδευόμενοι κατανοούν τους « κρυφούς ρόλους» που διαδραματίζονται στην ομάδα, ενώ άλλες φορές δυσκολεύονται να τους αντιληφθούν. Οι «κρυφοί ρόλοι» είναι εκείνη που δυσκολεύουν την επικοινωνία στην ομάδα για αυτό και ο εκπαιδευόμενος άλλα και ο εκπαιδευτής είναι αναγκαίο να μπορούν να αποστασιοποιηθούν από την ομάδα έτσι ώστε να παρατηρήσουν την συμπεριφορά των άλλων αλλά ταυτόχρονα και την δική τους. Συνεπώς όλοι οι συμμετέχοντες σε μία ομάδα διαδραματίζουν διαφορετικούς ρόλους, αναλόγως την ψυχοσύνθεση τους, το τι πιστεύουν ότι απαιτείται από αυτούς σύμφωνα με τις ικανότητες τις οποίες θεωρούν ότι κατέχουν (A.Rogers, 1999).

Οι ρόλοι που συνήθως αναδύονται στις ομάδες σύμφωνα με τη Λευθεριώτου (2010) είναι οι εξής:

- Ø Ο ηγέτης, το άτομο που είναι προσανατολισμένος στο να επιτύχει η ομάδα το έργο της ή στην έκφραση των αναγκών αλλά και την υπεράσπιση της ομάδας. Μέσω του ρόλου του ηγέτη υπηρετείται η ανάγκη της ομάδας να επιτύχει τους στόχους της, αλλά και να αναπτύξει υψηλό ομαδικό πνεύμα.
- Ø Ο συναισθηματικά υπεύθυνος, το άτομο που εκφράζει τα παράπονα, την δυσφορία και γενικότερα ότι θεωρεί πως δεν λειτουργεί καλά ανάμεσα στα μέλη της ομάδας, όταν ζητείται κάτι καινούργιο από την ομάδα (πχ αφήγηση προσωπικής εμπειρίας). Γενικότερα αυτός ο ρόλος διευκολύνει την έκφραση συναισθημάτων από όλα τα μέλη της ομάδας. Παρόμοια ανάγκη εξυπηρετεί και ο ρόλος του αστείου/γελωτοποιού ή κάποιου που επιλέγει να είναι το πειραχτήρι της ομάδας με το να βοηθάει στην συναισθηματική αποφόρτιση της ομάδας.
- Ø Ο αμφισβητίας/αντιρρησίας, ο οποίος συνεχώς αμφισβητεί και φέρνει αντιρρήσεις με τρόπο ώστε να προβάλλει την ανάγκη της ομάδας για αυτόνομη και δημιουργική ανάπτυξη, αλλά και για διαμόρφωση και έκφραση άποψης μέσω της διαφωνίας.

- Ø Ο ιδιαίτερος/αποκλίνων, το άτομο αυτό έχει έναν πιο προσωπικό-ατομικό προσανατολισμό με το να επιδιώκει να διατηρεί το δικαίωμα του στο να επιλέγει ο ίδιος σε ποιες δραστηριότητες θα συμμετέχει. Ο ρόλος αυτός εξυπηρετεί την ανάγκη της ομάδας στο να αναζήτηση το νόημα στο έργο της, αλλά και την σύνδεση του ατόμου με τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα με τα υπόλοιπα μέλη καθώς επίσης και γενικότερα με την πορεία της προσωπικής του ζωής εκτός της ομάδας.
- Ø Ο αποδιοπομπαίος τράγος, είναι εκείνος που δέχεται και αναλαμβάνει την ευθύνη για την αποτυχία της ομάδας αποδεικνύοντας έμμεσα την ανάγκη για αποδοχή της αδυναμίας αλλά και τις προσωπικής ιδιαιτερότητας. Ο ρόλος αυτός εξυπηρετεί στο να αναγνωρίσει η ομάδα ότι τα λάθη είναι αναμενόμενα και μέσω αυτών γίνεται επαναπροσδιορισμός των στόχων.
- Ø Ο συνεχώς ερωτών, είναι το άτομο που συνεχώς διακόπτει την συζήτηση ζητώντας περισσότερες διευκρινήσεις οι οποίες πολλές φορές δεν είναι ουσιαστικές και επίκαιρες. Ο ρόλος αυτός εξυπηρετεί τον ίδιο τον εκπαιδευτή δίνοντας του περισσότερο χρόνο για την φάση της εισήγησης, εκφράζοντας έτσι την ανάγκη να διατηρηθεί η ομάδα στη οικεία παραδοσιακή της μορφή.
- Ø Ο παντογνώστης/ ειδικός/ λεπτολόγος/ κυριολεκτικός, είναι οι ρόλοι που δεν χρειάζονται επεξηγήσεις για τον τρόπο που εκφράζονται. Οι ρόλοι αυτοί εξυπηρετούν την διεργασία της ομάδας κυρίως στο να προσανατολίζουν την ομάδα στο έργο που έχει αναλάβει.

Ολοκληρώνοντας, είναι σημαντικό να αναφερθεί γιατί είναι χρήσιμοι οι ρόλοι και τότε μπορεί να αποβούν δυσλειτουργικοί. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω οι ρόλοι είναι χρήσιμοι για την διεργασία και εξέλιξη της ομάδας κυρίως γιατί μέσω των ρόλων εκφράζονται οι ανάγκες των μελών. Παρόλα αυτά όταν οι ρόλοι παγιώνονται με μια συγκεκριμένη μορφή και σε συγκεκριμένα πρόσωπα είναι δυσλειτουργική για την πορεία της ομάδας. Ακόμα δυσλειτουργικό για την πορεία της ομάδας είναι όταν αυτοί οι ρόλοι δεν αξιοποιούνται για την ικανοποίηση των αναγκών της ομάδας αλλά αντίθετα χαρακτηρίζονται ως μια ενόχληση με αποτέλεσμα να γίνεται προσπάθεια στο να αγνοούνται. Σε αυτό ακριβώς το σημείο βρίσκεται και η σημαντικότητα του εκπαιδευτή με κύριο μέλημα του να μπορεί να αντιλαμβάνεται την ύπαρξη των ρόλων αυτών και να αξιοποιεί τους ρόλους αυτούς με την συμμετοχή και όχι την

περιθωριοποίηση, για αυτή την διαδικασία θεμιτό είναι να λαμβάνει υπόψη του και τα μη λεκτικά μηνύματα και τις αντιδράσεις των εκπαιδευόμενων σε όλη την διαδικασία (A.Rogers, 1999).

Ακόμα, ανασκοπώντας την βιβλιογραφία παρατηρήθηκε ότι σε κάθε ομάδα υπάρχουν συγκριμένα στάδια τα οποία η ομάδα ακολουθεί είτε η σύνθεση της έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά είτε ο χρόνος διάρκειας της είναι διαφορετικός. Τα στάδια αυτά παρατίθενται παρακάτω:

- Ø Γέννηση (Forming): Στο στάδιο αυτό η ομάδα προσπαθεί να βρει τον στόχο και τον προσανατολισμό της μέσω της διερεύνησης των προσδοκιών όπως αυτές διαμορφώνονται από τα μέλη της ομάδας. Σε αυτή την φάση οι εκπαιδευόμενοι προσπαθούν να γνωριστούν μεταξύ τους, να μάθουν πως λειτουργεί η ομάδα αλλά και να καθορίσουν την θέση τους μέσα σε αυτή. Τα συναισθήματα που βιώνουν είναι συνήθως το άγχος, το ότι νοιώθουν εξάρτηση από τον εκπαιδευτή, το να προσπαθούν να αποκτήσουν τον έλεγχο της κατάστασης καθώς επίσης παρατηρείται η προσπάθεια που κάνουν στο να υιοθετήσουν «κοινωνικά αποδεκτές» συμπεριφορές. Ο εκπαιδευτής σε αυτό το στάδιο είναι σημαντικό να διαμορφώσει ένα εκπαιδευτικό συμβόλαιο που να προάγει τη συν εργατικότητα μεταξύ του ίδιου με τους εκπαιδευόμενους. Το συμβόλαιο αυτό αφορά τους άτυπους κανόνες που θα ακολουθηθούν αλλά και τον τρόπο που θα λειτουργήσει η ομάδα.
- Ø Σύγκρουση (Conflict): Στο στάδιο αυτό οι εκπαιδευόμενοι συνεχίζουν να αισθάνονται ένα έντονο άγχος διότι υπάρχει έλλειψη σαφήνειας των στόχων της εκπαιδευτικής ομάδας αλλά και από τον φόβο που βιώνουν οι εκπαιδευόμενοι στο ότι η ομάδα θα απορρίψει τις ιδέες τους. Χαρακτηριστικό αυτού του σταδίου είναι το γεγονός ότι θα βρεθούν σε αντιπαράθεση τα μέλη με τον εκπαιδευτή ή και μεταξύ τους για το ποιος θα ελέγχει την ομάδα. η σύγκρουση αυτή μπορεί να έχει είτε έντονα χαρακτηριστικά είτε με ήπια. Ακόμα, τα αρνητικά σχόλια και η έντονη κριτική που θα ασκηθεί από τους εκπαιδευόμενους προς τον εκπαιδευτή είναι συχνό φαινόμενο καθώς επίσης και η σύγκρουση ανάμεσα στις υποομάδες με αποτέλεσμα να δημιουργείται πόλωση και συναισθηματική αντίσταση των μελών στις απαιτήσεις του προγράμματος.

- Ø Ρύθμιση (Norming): Σε αυτό το στάδιο έχουν τεθεί πλέον οι κανόνες με βάση τους οποίους λειτουργεί η ομάδα και ενθαρρύνεται η ανοιχτή ανταλλαγή εμπειριών, απόψεων και συναισθημάτων. Το στάδιο αυτό είναι ιδιαίτερα παραγωγικό γιατί η ομάδα αναπτύσσει δεσμούς εμπιστοσύνης και οι εκπαιδευόμενοι αρχίζουν να συνηθίσουν ο ένας τον άλλον. Παρόλα αυτά σε αυτό το στάδιο φαίνεται πολλές φορές η ομάδα να διατηρεί κανόνες που πλέον δεν τους χρειάζεται καθώς δεν είναι λειτουργικοί με αποτέλεσμα να δημιουργούν προβλήματα στην επικοινωνία των μελών.
- Ø Απόδοση (Performing): Χαρακτηριστικό αυτού του σταδίου είναι η συλλογικότητα που έχει αναπτύξει η ομάδα έχοντας συγκεκριμένους στόχους με μεγάλη δέσμευση, αποτελεσματικότητα και συνεργασία. Επιπλέον, στο στάδιο αυτό λύνονται προσωπικές παρεξηγήσεις και προβλήματα που έχουν ήδη δημιουργηθεί και πλέον η ομάδα εργάζεται συνεργατικά για την επίτευξη των στόχων τους.
- Ø Ολοκλήρωση- Τερματισμός (Completion): Το τελικό αυτό στάδιο είναι εκείνο στο οποίο οι στόχοι έχουν επιτευχθεί, οι ρόλοι έχουν ολοκληρωθεί, τα μέλη δεν είναι τόσο εξαρτημένα συναισθηματικά με την ομάδα και είναι η στιγμή που ολοκληρώνεται και τα μέλη πρέπει να αποχωριστούν (Ναυρίδης, 2005).

Τα πέντε αυτά στάδια εναλλάσσονται και δεν είναι αυστηρά καθορισμένη η σειρά τους, διότι η ομάδα πολλές φορές επανέρχεται σε ένα στάδιο που έχει ήδη διανύσει χωρίς όμως η ομάδα να μπορεί να προχωρήσει σε κάποιο στάδιο αν πρώτα δεν έχει διανύσει τα προηγούμενα. Αυτή η διαδικασία γίνεται με την συνεισφορά του εκπαιδευτή ο οποίος φροντίζει ώστε το κάθε στάδιο να επιτελεί τον σκοπό τους και ύστερα να προχωράει η ομάδα στο επόμενο (Ναυρίδης, 2005).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ

2.1 Αρχές μάθησης ενηλίκων

Σύμφωνα με τον Dewey που θεωρήθηκε ως ο πρώτος και μεγαλύτερος θεωρητικός της συνεχιζόμενης εκπαίδευσης, η προσωπική ανάπτυξη και η εκπαιδευτική διαδικασία ενός ανθρώπου δεν περιορίζεται μόνο στα πλαίσια της σχολικής εκπαιδευτικής διαδικασίας αλλά μπορεί να συνεχιστεί και εκτός από τα σχολικά πλαίσια εφ' όρου ζωής. Με αυτή την έννοια ο ενήλικας εξακολουθεί να μαθαίνει τόσο διάφορες γνώσεις που θα τον βοηθήσουν να ανταπεξέλθει οικονομικά και κοινωνικά στην κοινωνία που ζει μέσω των διάφορων δεξιοτήτων που θα αναπτύξει όσο και ψυχολογικά καθώς μέσα από την εκπαίδευση του θα γνωρίσει τον εαυτό του και θα αισθανθεί πιο πλήρης και χρήσιμος (ΕΟΠΠΕΠ, 2014).

Ωστόσο για να επιτευχθούν τα παραπάνω θα πρέπει η εκπαίδευση του να γίνει σε ένα πλαίσιο όπου θα τηρούνται οι αρχές μάθησης ενηλίκων σύμφωνα με την εμπειρική/βιωματική μάθηση του Dewey όπως αναφέρεται στον Εκπαιδευτικό Οργανισμό Πιστοποίησης Προσόντων και Επαγγελματικού Προσανατολισμού (2014) προκειμένου να αξιοποιήσει στο έπακρο τις δεξιότητες του, τις επιθυμίες του και να έχει ενεργητικό ρόλο στην κοινωνία όπου ζει. Οι κύριες αρχές μάθησης ενηλίκων είναι οι εξής:

Ø Η βιωματική μάθηση αξιοποιεί τα βιώματα των εκπαιδευομένων

Κάθε ενήλικας όταν εισέρχεται σε ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης ενηλίκων φέρει μαζί του διάφορα προσωπικά βιώματα και εμπειρίες. Ο εκπαιδευτής λοιπόν θα πρέπει να σεβαστεί αυτά τα γνωρίσματα του εκπαιδευόμενου και να τον βοηθήσει αφενός να αντιληφθεί καλύτερα τις προσωπικές του εμπειρίες και τα προσωπικά του βιώματα ώστε να τα αξιοποιήσει και να καλύψει καλύτερα τις προσωπικές και τις κοινωνικές του ανάγκες και αφετέρου να τον βοηθήσει να ανακαλύψει νέες δεξιότητες που μπορεί να διαθέτει.

Ø Ενθαρρύνει τον εκπαιδευόμενο να συμμετέχει ενεργητικά στη μαθησιακή διεργασία, να ερευνά, να αναπτύσσει τη φαντασία του και τη δημιουργικότητα του.

Η εκπαιδευτική διαδικασία των ενηλίκων βασίζεται κατά κύριο λόγο στην ενεργό συμμετοχή τους μέσα στο εκπαιδευτικό τους πλαίσιο. Ο εκπαιδευτής θα πρέπει να ενθαρρύνει τον εκπαιδευόμενο ενήλικα να συμμετέχει ενεργητικά στη εκπαιδευτική διαδικασία να παίρνει πρωτοβουλίες και να την κριτικάρει ώστε να διεξάγεται καλύτερα η γνώση. Μέσω της ενεργητικής συμμετοχής των εκπαιδευόμενων ο ρόλος του εκπαιδευτή δεν είναι αυτός της «αυθεντίας» καθώς δίνει χώρο στον εκπαιδευόμενο να διαπραγματευτεί μαζί του το περιεχόμενο του μαθήματος και τον τρόπο που θα διεξαχθεί, έτσι επιτυγχάνεται η ομαλή συνεργασία μαζί του (ΕΟΠΠΕΠ, 2014).

∅ Επιδιώκει την προσωπική νοηματοδότηση και όχι την απομνημόνευση πληροφοριών.

Σε αντίθεση με τη σχολική εκπαίδευση όπου η απομνημόνευση πληροφοριών κατέχει ένα μεγάλο μέρος στην εκπαιδευτική διαδικασία στην εκπαίδευση ενηλίκων αυτό που έχει μεγάλη σημασία είναι η κριτική σκέψη. Ο ενήλικας εκπαιδευόμενος θα πρέπει να επεξεργάζεται τις γνώσεις που θα λάβει, να τις φιλτράρει και μέσω αυτής της διεργασίας να έχει μια προσωπική άποψη για τα θέματα που θα τεθούν μέσα στην ομάδα ώστε να δημιουργηθεί ένα κλίμα συζήτησης με ανταλλαγή απόψεων μεταξύ των εκπαιδευόμενων και του εκπαιδευτή.

∅ Κινητοποιεί τους εκπαιδευόμενους διανοητικά και συναισθηματικά

Η βιωματική μάθηση κινητοποιεί τον εκπαιδευόμενο μέσω των προσωπικών εμπειριών του και των γνώσεων που ήδη διαθέτει ή λαμβάνει κατά την εκπαιδευτική αυτή διεργασία να αξιοποιεί τις δεξιότητες που ήδη έχει, να γνωρίζει θέματα που απασχολούν την κοινωνία και να βρίσκει νέες λύσεις πιο λειτουργικές προκειμένου να διευκολύνει τόσο την προσωπική του ζωή όσο και την κοινωνία. Ο εκπαιδευόμενος μέσω αυτών των διαδικασιών αποκτά περισσότερο αυτοπεποίθηση καθώς ενισχύει τις δεξιότητες που ήδη έχει, νιώθει περισσότερο χρήσιμος και ακόμα ευαισθητοποιείται σε διάφορα κοινωνικά φαινόμενα όπως π.χ. το φαινόμενο της φτώχειας.

∅ Αναπτύσσει την αυτογνωσία των εκπαιδευόμενων

Κάθε ενήλικος εκπαιδευόμενος όταν αρχίζει την εκπαίδευση του έχει διάφορα ελλείμματα από την σχολική του εκπαίδευση που δεν του επέτρεψαν να

αξιοποιήσει κατάλληλα τις γνώσεις και τις δεξιότητες που διαθέτει. Η βιωματική μάθηση βοηθά τον ενήλικο να εντοπίσει αυτά τα ελλείμματα και όχι μόνο να τα καλύψει αλλά και να τα ενισχύσει και να εμπλουτιστεί με καινούριες γνώσεις. Αυτή η διαδικασία βοηθά να θεωρήσει τον εαυτό του ως ολοκληρωμένο ενήλικα, να μάθει τις αδυναμίες που έχει αλλά και τις πολλές δυνατότητες που διαθέτει.

Σημαντικό παράγοντα στην μάθηση του ενήλικα:

- Ø Ο εκπαιδευόμενος θα πρέπει να παρακολουθεί συνειδητά την εκπαιδευτική του διαδικασία

Ο εκπαιδευόμενος θα πρέπει να γνωρίζει και να κατανοεί με πληρότητα τον στόχο του εκπαιδευτικού προγράμματος αλλά και να το δεχτεί ώστε να είναι σίγουρος αν θέλει να το παρακολουθήσει ή όχι. Επίσης αν γνωρίζει ακριβώς τον στόχο και δεχτεί το εκπαιδευτικό πρόγραμμα θα είναι διατεθειμένος να ασχοληθεί σ' αυτό με μεγαλύτερη ευχαρίστηση.

- Ø Υπάρχει σεβασμός στους προσωπικούς τρόπους και ρυθμούς μάθησης του εκπαιδευόμενου

Ο εκπαιδευτής θα πρέπει να σεβαστεί την άποψη του εκπαιδευόμενου για τον τρόπο που αυτός θέλει να διεξάγεται η εκπαιδευτική του διαδικασία και να βρουν τη «χρυσή τομή» του τρόπου που θα γίνεται προκειμένου η συνεργασία τους να είναι ομαλή και ευχάριστη (Κόκκος, 2005).

2.2 Σκοπός μάθησης ενηλίκων

Η έννοια της εκπαίδευσης ενηλίκων έχει συνδεθεί με την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και της ενεργού συμμετοχής των πολιτών στη κοινωνία. Τα άτομα μέσω της εκπαίδευσης καλλιεργούν τις δυνατότητες τους και αναπτύσσουν τις δεξιότητες τους μαθαίνοντας νέες γνώσεις και εμπλουτίζοντας τις ήδη υπάρχουσες.

Με τη μάθηση ενηλίκων οι ενήλικες μαθαίνουν να υπερπηδούν τα προσωπικά τους εμπόδια όπου οι ίδιοι έχουν θέσει στο εαυτό τους. Σύμφωνα με τον Κόκκο (2005) οι ενήλικες «μπορούν να επανεξετάζουν δημιουργικά τις αιτίες και τις ιδεολογικές ρίζες των προβληματικών καταστάσεων που αντιμετωπίζουν και να αναζητούν λειτουργικές λύσεις».

Όπως παρατηρείται πιο πάνω η σημασία της εκπαίδευσης ενηλίκων είναι πολύ σημαντική καθώς τα άτομα μέσω τη μάθησης μαθαίνουν νέες τεχνικές καταπολέμησης των χαρακτηριστικών που έχουν σαν προσωπικότητες τα οποία τους δυσκολεύουν να αναγνωρίσουν τις δυνατότητες που έχουν καθιστώντας τους δέσμιους σε αρνητικές σκέψεις για τον αυτό τους και κατ' επέκταση σε δυσλειτουργικές συμπεριφορές που τους καθλώνουν σε αρνητικές καταστάσεις μέσα στη ζωή τους. Με τη μάθηση ενηλίκων οι ενήλικες μαθαίνουν να πιστεύουν στις δυνατότητες που έχουν με αποτέλεσμα να αποκτούν αυτοπεποίθηση και να υιοθετούν νέες λειτουργικές λύσεις που θα τους βοηθήσουν να επανεξετάσουν διάφορες πρακτικές στην καθημερινή τους ζωή όπου θα διευκολυνθούν να αντιμετωπίσουν τις αρνητικά αποτελέσματα που δημιουργήθηκαν με τις παλιές τακτικές τους (Κόκκος, 2005).

Ακόμα όσο αφορά την ενεργό συμμετοχή τους μέσα στη κοινωνία τα άτομα αναγνωρίζοντας πλέον τις δυνατότητες που έχουν μπορούν να διεκδικήσουν τα δικαιώματα τους καθιστώντας τους ενεργούς και σκεπτόμενους πολίτες στην κοινωνία που ζουν (Τσιμπουκλή, Φίλλιπς, 2008).

Επιπρόσθετα η εκπαίδευση ενηλίκων καταπολεμά τον κοινωνικό αποκλεισμό και την κοινωνική ανισότητα που υπάρχει στην κοινωνία. Άτομα που έχουν βρεθεί στο περιθώριο της κοινωνίας τους δίνεται μια δεύτερη ευκαιρία μέσω των προγραμμάτων που έχει η εκπαίδευση ενηλίκων να σταθούν πάλι στα πόδια τους και να ξαναγίνουν ενεργοί πολίτες (Τσιμπουκλή, Φίλλιπς, 2008).

Συμπερασματικά λοιπόν η μάθηση ενηλίκων διευρύνει τους προσωπικούς ορίζοντες των ατόμων κάνοντας τους να είναι κυρίαρχοι των επιλογών τους.

2.3 Διαφορές εκπαίδευσης ενηλίκων και ανηλίκων

Στην καθημερινή ζωή του ο κάθε άνθρωπος δέχεται πολλές επιρροές από το κοινωνικό και φυσικό του περιβάλλον κάτι το οποίο αναπόφευκτα οδηγεί στην μάθηση καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής μας. Όλοι οι άνθρωποι αλλάζουν, υιοθετούν ολοένα και περισσότερους ρόλους ή αναθεωρούν τους ήδη υπάρχοντες.

Αρχικά θα χωρίσουμε τη μάθηση σε δύο κατηγορίες με βάση τα στοιχεία της καθημερινής μας ζωής. Έχουμε την ακούσια ή τυχαία μάθηση και την εκούσια ή σκόπιμη μάθηση. Η ακούσια μάθηση προκύπτει από πηγές όπως η τηλεόραση, το

διαδίκτυο, η εφημερίδα και οι κοινωνικές συναναστροφές. Η εκούσια μάθηση προκύπτει από την επιδίωξη των ανθρώπων να μάθουν καινούρια πράγματα με στόχο την επίλυση κάποιων προβλημάτων γεγονός το οποίο επιτυγχάνεται μέσω σεμιναρίων, προγραμμάτων εκπαίδευσης από απόσταση, πρακτική άσκηση σε επιχειρήσεις και εκπαιδευτικό υλικό το οποίο μελετάται ατομικά (Κόκκος, 2005).

Η εκπαίδευση ενηλίκων λοιπόν ορίζεται ως ένα αυτοτελές επιστημονικό πεδίο λόγω του ότι οι εμπειρίες, τα χαρακτηριστικά και οι ανάγκες όπως και οι διαθέσεις για την μάθηση των ενηλίκων διαφέρουν από των ανηλίκων. Ωστόσο είναι δύσκολο να προσδιοριστούν οι ακριβείς διαφορές στη μάθηση μεταξύ ενηλίκων και ανηλίκων αφού όσοι προσπάθησαν να τις προσδιορίσουν δεν έχουν καταλήξει σε συμφωνία. Παρόλα αυτά βασίζονται στην απόσταση ποιότητας και ποσότητας εμπειριών ανάμεσα σε ενήλικες και παιδιά (Κόκκος, 2005).

Η μάθηση ενηλίκων αναφέρεται στο γεγονός ότι τροποποιείται η γνώση που ήδη έχουν διαμορφώσει, γίνεται η μεταβίβαση και η επανένταξη νοημάτων και αξιών, στρατηγικών και δεξιοτήτων. Όσον αφορά την μάθηση ανηλίκων οι γνώσεις μορφοποιούνται και συσσωρεύονται όπως γίνεται και στην παιδική ηλικία (Κόκκος, 2005).

Περισσότερη συζήτηση έγινε για το γεγονός ότι η βασική διαφορά στην εκπαίδευση είναι οι εμπειρίες τις οποίες αποκτά το άτομο όσο μεγαλώνει. Οι Merriam και Cafarella (1999) εντόπισαν τέσσερις τρόπους χρήσης της εμπειρίας οι οποίοι αναφέρονται από τον Κόκκο (2005).

- Ø Η εμπειρία χρησιμοποιείται ως μέσο μάθησης
- Ø Η μάθηση συντελείται μέσω της ορμής να αποδοθεί νόημα στην εμπειρία
- Ø Η εμπειρία χρησιμοποιείται περισσότερο για την μετατροπή νοημάτων παρά για τη συσσώρευση νέων γνώσεων και δεξιοτήτων
- Ø Η εμπειρία δρα ως τροχοπέδη στη γνώση

Ο λόγος που η εμπειρία αναλύεται τόσο είναι γιατί θεωρείται ότι οι ενήλικες είναι εκείνοι που έχουν τις μεγαλύτερες σε ποσότητα και ποιότητα εμπειρίες. Όπως υποστηρίζει και ο Κόκκος (2005) όσο μεγαλώνει κάποιος τόσο αυξάνονται οι ευθύνες που πρέπει το άτομο να αναλάβει συνεπώς οι νέες εμπειρίες και απαιτήσεις διαφοροποιούν τον ενήλικα από το παιδί. Ωστόσο υπάρχουν κι εκείνοι που

υποστηρίζουν πως ακόμα και τα παιδιά μπορούν να έχουν εμπειρίες και να ασκούν και κριτική σε αυτές.

Ο A. Rogers (1999) ανέφερε δύο πεδία στα οποία διαφέρει η μάθηση ενηλίκων από των παιδιών. Αρχικά είναι η εξουσία και έπειτα οι προτιμώμενοι τρόποι μάθησης. **α)** Με τον όρο εξουσία εννοούμε το γεγονός ότι οι ενήλικοι ακολουθούν την εκούσια μάθηση κατά το μεγαλύτερο ποσοστό. Επιλέγουν οι ίδιοι το πεδίο μάθησης, μπορούν άμεσα να ασκούν έλεγχο και κριτική όσον αφορά τις γνώσεις που λαμβάνουν και την ποιότητα τους, μπορούν να εφαρμόσουν άμεσα τα νέα τους εφόδια σε αντίθεση με τα παιδιά. Το πιο σημαντικό βέβαια ίσως είναι το γεγονός ότι στην εκπαίδευση ενηλίκων οι σχέσεις εκπαιδευτή και εκπαιδευόμενου διακρίνονται από ισότητα. **β)** οι προτιμώμενοι τρόποι μάθησης χωρίζονται σε τέσσερις κατηγορίες:

- Ø Μάθηση από συγκεκριμένες εμπειρίες, ενασχόληση με την άμεση εμπειρία
- Ø Μάθηση από κριτικό στοχασμό μέσω παρατήρησης της εμπειρίας από διαφορετικές σκοπιές και αξιολόγησής της σύμφωνα με διάφορα κριτήρια
- Ø Μάθηση από αφηρημένη θεωρητικοποίηση, δηλαδή ανάλυση της εμπειρίας με σκοπό την δημιουργία νέων ιδεών και εννοιών
- Ø Μάθηση από ενεργό πειραματισμό που αφορά την απόφαση να χρησιμοποιηθούν νέες ιδέες στην πράξη, δηλαδή σε δραστηριότητες που με τη σειρά τους δημιουργούν τη βάση νέας συγκεκριμένης εμπειρίας.

Μια ακόμη βασική διαφορά, όπως προκύπτει από τα παραπάνω είναι το γεγονός ότι οι ενήλικες έχουν ήδη πειραματιστεί με τρόπους που τους βοηθούν να μαθαίνουν αποτελεσματικότερα ενώ τα παιδιά βιώνουν τη διαδικασία του πειραματισμού (A.Rogers, 1999).

2.4 Τα εμπόδια στη μάθηση ενηλίκων

Κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσης ενηλίκων ή ακόμα και στο ξεκίνημά τους τίθενται κάποια προβλήματα όσον αφορά τη συμμετοχή και την εξέλιξη των ενηλίκων κατά την πραγματοποίηση του εκάστοτε προγράμματος εκπαίδευσης των ενηλίκων. Πολύ συχνά λοιπόν προκύπτουν κάποια εμπόδια στην εκπαίδευση που καλό θα ήταν να ξεπεραστούν όσο το δυνατόν περισσότερο ή να ελαχιστοποιηθούν με απώτερο σκοπό την καλύτερη δυνατή διεκπεραίωση του προγράμματος.

Τέτοια εμπόδια ενδεχομένως να προκύπτουν από την προβληματική οργάνωση ενός προγράμματος εκπαίδευσης ενηλίκων από πλευράς των στόχων που τίθενται, από την υποδομή του προγράμματος, από τον συντονισμό και την καταλληλότητα των εκπαιδευτών ενηλίκων. Τα προβλήματα αυτά δημιουργούν απογοήτευση στους εκπαιδευόμενους και με τον τρόπο αυτό χάνουν το ενδιαφέρον τους. Πέρα όμως από τους εκπαιδευτές, εμπόδιο προκύπτει και από τους ίδιους τους εκπαιδευόμενους, οι οποίοι είτε λόγω έλλειψης κινήτρων είτε δυσκολίας προσαρμογής στην ομάδα καθιστούν την διαδικασία της μάθησης δύσκολη. Ωστόσο πολλοί ήταν εκείνοι οι οποίοι έψαξαν να βρουν ακριβώς ποια ακριβώς είναι αυτά τα προβλήματα που εμποδίζουν τους ενήλικους από την συμμετοχή και την πραγματοποίηση κάποιου προγράμματος εκπαίδευσης ενηλίκων (A.Rogers, 1999).

Από το εκπαιδευτικό υλικό για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας και με βάση τους Χατζηθεοχάρους, Νικολοπούλου και Γιοβάννη (2010) προκύπτει ότι τα εμπόδια αυτά οφείλονται τόσο σε εξωτερικούς όσο και σε εσωτερικούς παράγοντες. Ακόμη χώρισαν τα εμπόδια σε τρεις κατηγορίες, οι οποίες είναι οι εξής:

- Ø Εμπόδια αναφορικά με τις υποχρεώσεις και τους ρόλους που έχει κάθε ενήλικος εκπαιδευόμενος στην καθημερινή του ζωή
- Ø Εμπόδια αναφορικά με την οργάνωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας
- Ø Εμπόδια αναφορικά με την ξεχωριστή προσωπικότητα του καθενός ενήλικου εκπαιδευόμενου.

Τα παραπάνω βλέπουμε να αναφέρονται και από τον Κόκκο (2005) ο οποίος επίσης υποστηρίζει το γεγονός ότι τα εμπόδια στην μάθηση οφείλονται σε εξωτερικούς και εσωτερικούς παράγοντες. Οι εξωτερικοί δυσκολεύουν την πρόσβαση ενηλίκων εκπαιδευομένων στα προγράμματα εκπαίδευσης, ωστόσο πιο σημαντικά θεωρούνται οι εσωτερικοί παράγοντες οι οποίοι αφορούν προϋπάρχουσες γνώσεις και αξίες ή οφείλονται σε ψυχολογικούς παράγοντες. Οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι έχουν επενδύσει στις ήδη υπάρχουσες γνώσεις τους με αποτέλεσμα να μην αποδέχονται εύκολα τις νέες γνώσεις ειδικά εάν αυτές συγκρούονται με όσα έχουν μάθει καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους. Έτσι λοιπόν τα εμπόδια που προκύπτουν βασίζονται σε ψυχολογικούς παράγοντες αναφορικά με την έλλειψη αυτοπεποίθησης, τον φόβο ότι

θα αποτύχουν αλλά και το άγχος που τους δημιουργείται στους ενήλικους εκπαιδευόμενους.

Ένας ακόμη βασικός παράγοντας είναι το γεγονός ότι εκείνοι που θέλουν να συμμετάσχουν σε ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης βιώνουν ένα έντονο άγχος το οποίο έχει δύο μορφές. Πρώτον είναι η ανησυχία για απέναντι στην απειλή που προέρχεται από επιβεβλημένες απαιτήσεις και δεύτερον η ανησυχία για την ικανότητα ανταπόκρισης σε ορισμένες συνθήκες. Προκαλείται κυρίως από την επανακτωμένη ιδιότητα του μαθητή, είναι ο φόβος της αποτυχίας, της κριτικής, του αβέβαιου, της γελοιοποίησης. Το άτομο φοβάται να ξαναρχίσει την εκπαίδευση διότι θεωρεί πως δεν θα μπορεί να ανταπεξέλθει. Ακόμη ενδεχομένως να φοβάται τις διάφορες μορφές αξιολόγησης τις οποίες έχει συνδέσει με την αποτυχία λόγω αρνητικών εμπειριών στο σχολικό σύστημα (Κόκκος, 2005).

Με μελέτη που διενεργήθηκε για την διερεύνηση των εμποδίων μάθησης, από τους Carl, Peterson και Roelfs όπως αναφέρεται στον ΕΟΠΠΕΠ (2014), οδήγησαν στην κατάταξή τους επίσης σε τρεις κατηγορίες οι οποίες είναι:

- Ø Εμπόδια που αφορούν τις καταστάσεις ζωής του ενήλικου εκπαιδευόμενου τη συγκεκριμένη χρονικά στιγμή κατά την οποία πραγματοποιείται η μάθηση
- Ø Εμπόδια του εκπαιδευτικού πλαισίου τα οποία περιλαμβάνουν τις πρακτικές και τις διαδικασίες εκείνες που αποθαρρύνουν τον εργαζόμενο ενήλικα από την συμμετοχή του σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες
- Ø Εμπόδια της προδιάθεσης, δηλαδή εμπόδια τα οποία σχετίζονται με τις στάσεις και τις αντιλήψεις τις οποίες έχει το άτομο για τον εαυτό του ως εκπαιδευόμενο.

Ακόμη σύμφωνα με την πιστοποίηση εκπαιδευτικής επάρκειας του Εθνικού Οργανισμού Πιστοποίησης Προσόντων και Επαγγελματικού Προσανατολισμού (2014) υπάρχουν κάποια προβλήματα που εμποδίζουν την ένταξη και την παραμονή ατόμων, που ανήκουν σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, σε προγράμματα εκπαίδευσης τα σημαντικότερα εκ των οποίων αναφέρονται παρακάτω:

- Ø Μη προσφορά θέσεων εργασίας στις ομάδες αυτές ύστερα από την ολοκλήρωση των προγραμμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης

- Ø Έλλειψη προγραμμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης που ανταποκρίνονται στις πραγματικές ανάγκες και στα ενδιαφέροντα των ομάδων αυτών
- Ø Έλλειψη συνέχειας αυτών των προγραμμάτων
- Ø Έλλειψη οικονομικών πόρων
- Ø Μη σύνδεση των προγραμμάτων με ένα δίκτυο παροχής ψυχοκοινωνικών υπηρεσιών που θα έχει στόχο την κοινωνική επανένταξη
- Ø Έλλειψη υποστηρικτικού οικογενειακού περιβάλλοντος, είτε γιατί δεν υπάρχει, είτε διότι έχει αποκοπεί από τον ψυχικά ασθενή, τον φυλακισμένο κ.ο.κ που έχει την ανάγκη του
- Ø Προηγούμενες αρνητικές εμπειρίες που μπορεί να έχουν τα άτομα αυτά από το σύστημα εκπαίδευσης
- Ø Ψυχικά και κοινωνικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα άτομα που ανήκουν σε αυτές τις ομάδες.

Σύμφωνα λοιπόν με όλα τα παραπάνω προκύπτει ότι τα εμπόδια στη μάθηση είναι αρκετά και οφείλεται σε ένα ευρύ φάσμα παραγόντων όπου το εκπαιδευτικό πλαίσιο αδυνατεί να το ελέγξει.

2.5 Φορείς και προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων

Στο παρακάτω κεφάλαιο παρατίθενται τους φορείς της Διά Βίου Μάθησης οι οποίοι υπάγονται στο θεσμικό πλαίσιο της εκπαιδευτικής πολιτικής που ακολουθεί η χώρα. Όπως έχει ήδη αναφερθεί η εκπαίδευση ενηλίκων αποτελεί τον φορέα μεταφοράς και προώθησης της ΔΒΜ και οι φορείς κατηγοριοποιούνται στους φορείς συστήματος διοίκησης και σε αυτούς που παρέχουν εκπαιδευτικές υπηρεσίες. Οι φορείς διοίκησης είναι οι υπηρεσίες που σχεδιάζουν, εποπτεύουν, αξιολογούν και διαμορφώνουν τα διάφορα προγράμματα ενώ οι φορείς παροχής υπηρεσιών είναι εκείνοι που φέρουν εις πέρας σε μορφή προγραμμάτων την εκπαίδευση των ενηλίκων. Αρχικά γίνεται μια συνοπτική παρουσίαση των φορέων του συστήματος διοίκησης αλλά και των φορέων παροχής υπηρεσιών και έπειτα θα γίνει ανάλυση των βασικότερων φορέων της ΔΒΜ όπως υπάρχουν σύμφωνα με τον ν. 3879/2010. Οι φορείς που επιλέχθηκαν είναι κρατικοί και δημόσιοι και η εκπαίδευση παρέχεται

χωρίς χρηματικό ποσό έτσι ώστε ανάλογα και με το πρόγραμμα η συμμετοχή σε αυτές να είναι καθολική για τον πολίτη (ΕΟΠΠΕΠ, 2014).

2.5.1 Φορείς συστήματος διοίκησης

- Ø Η Γενική Γραμματεία Διά Βίου Μάθησης του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΓΓΔΒΜ).
- Ø Οι υπηρεσιακές μονάδες των Περιφερειών που ασκούν αρμοδιότητες σε θέματα ΔΒΜ.
- Ø Οι υπηρεσιακές μονάδες των Δήμων που ασκούν αρμοδιότητες σε θέματα ΔΒΜ.
- Ø Ο Εθνικός Οργανισμός Πιστοποίησης Προσόντων και Επαγγελματικού Προσανατολισμού (ΕΟΠΠΕΠ).
- Ø Το Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (ΕΚΔΔΑ).

2.5.2 Φορείς παροχής υπηρεσιών

- Ø Τα ΙΕΚ (Ινστιτούτα Εκπαιδευτικής Κατάρτισης).
- Ø Τα ΚΕΚ (Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης, εφεξής βάσει του ν. 4093/2012, Κέντρα Διά Βίου Μάθησης επιπέδου ΙΙ).
- Ø Τα Κέντρα Μεταλκειακής Εκπαίδευσης και τα Εργαστήρια Ελευθέρων Σπουδών (εφεξής, βάσει του ν. 4093/2012, Κέντρα ΔΒΜ επιπέδου Ι).
- Ø Το Ίδρυμα Νεολαίας και Διά Βίου Μάθησης (Ι.ΝΕ.ΔΙ.ΒΙ.Μ.).
- Ø Οι φορείς παροχής υπηρεσιών γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων (τυπικής και μη τυπικής).
- Ø Οι φορείς άτυπης μάθησης που παρέχουν υπηρεσίες ΔΒΜ.
- Ø Οι φορείς παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών και υπηρεσιών επαγγελματικού προσανατολισμού.
- Ø Τα Κέντρα Προώθησης στην Απασχόληση.

- Ø Οι φορείς δημοσίου ή ευρύτερου δημοσίου τομέα που παρέχουν μη τυπική εκπαίδευση στο ανθρώπινο δυναμικό του δημοσίου και του ευρύτερου δημοσίου τομέα.
- Ø Οι φορείς παροχής υπηρεσιών ΔΒΜ τους οποίους συνιστούν οι τριτοβάθμιες συνδικαλιστικές οργανώσεις εργαζομένων και εργοδοτών.
- Ø Τα Κέντρα Διά Βίου Μάθησης των Δήμων στην χώρα.

2.5.3 Βασικοί φορείς της διά βίου μάθησης

2.5.3.1 Γενική Γραμματεία Διά Βίου Μάθησης (Γ.Γ.Δ.Β.Μ.)

Η Γενική Γραμματεία Διά Βίου Μάθησης χαρακτηρίζεται ως επιτελικός φορέας της διά βίου μάθησης σύμφωνα με το ισχύον θεσμικό πλαίσιο της χώρας και έχει ως κύρια αποστολή τον σχεδιασμό της δημόσιας εκπαιδευτικής πολιτικής της διά βίου μάθησης. Η ΓΓΔΒΜ συνεργάζεται με τους φορείς διοίκησης αλλά και με του φορείς παροχής υπηρεσιών διά βίου μάθησης, όπου στόχος είναι η διαμόρφωση ενός ενιαίου πλαισίου εκπαιδευτικής πολιτικής στο οποίο θα παρέχεται υψηλή ποιότητα υπηρεσιών, θα υπάρχει άμεση πρόσβαση και κυρίως καθολικότητα συμμετοχής σε όλους τους πολίτες. Ακόμα, αποτελεί τον φορέα που εκπονεί αλλά και εποπτεύει τα προγράμματα που τίθενται σε λειτουργία.

Κάποιες επιπλέον αρμοδιότητες της Γ.Γ.Δ.Β.Μ . είναι οι εξής:

- Ø Γίνεται εποπτεία και διαχείριση του συστήματος αρχικής και συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης όπως και της γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων
- Ø Γίνεται διαμόρφωση του εκπαιδευτικού πλαισίου της αρχικής και συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης αλλά και γενικότερα της μη τυπικής εκπαίδευσης
- Ø Γίνεται αξιολόγηση, συντονισμός αλλά και παροχή υποστήριξης του Εθνικού Δικτύου Διά Βίου Μάθησης
- Ø Υπάρχει μέριμνα για την συμμετοχή των ευάλωτων κοινωνικά ομάδων σε προγράμματα διά βίου μάθησης.

2.5.3.2 Ίδρυμα Νεολαίας και Διά Βίου Μάθησης (I.NE.ΔΙ.ΒΙ.Μ.)

Το Ίδρυμα Νεολαίας και Διά Βίου Μάθησης (I.NE.ΔΙ.ΒΙ.Μ.) υπάγεται στο Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων και ιδρύθηκε το 2011 όταν έγινε συγχώνευση του Ινστιτούτου Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων και του Ινστιτούτου Νεολαίας. Αποτελεί νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου έχοντας κοινωφελή και μη κερδοσκοπικό χαρακτήρα ενώ λειτουργεί για το συμφέρον του δημοσίου τομέα. Οι δράσεις που πραγματοποιεί έχουν στόχο τα εξής σημεία:

- Ø Την Διά Βίου Μάθηση, είτε στον τομέα της συμβουλευτικής είτε στο τομέα της επαγγελματικής κατάρτισης
- Ø Την στήριξη του νέου πληθυσμού μέσα από διάφορα προγράμματα κινητικότητας, επιχειρηματικότητας αλλά και καινοτομίας
- Ø Την μεριμνά για την λειτουργία και διατήρηση των μαθητικών και φοιτητικών εστιών
- Ø Παροχή υποστήριξης και βοήθειας για την αντιμετώπιση των έκτακτων κοινωνικών αναγκών που ανά διαστήματα δημιουργούνται
- Ø Παροχή υποστήριξης στον άνεργο αλλά και εργαζόμενο πληθυσμό
- Ø Παροχή υποστήριξης στις κοινωνικά ευπαθείς ομάδες.

Σημαντικό είναι να γίνει αναφορά και σε κάποιες επιπλέον δραστηριότητες που πραγματοποιεί.

- Ø Φροντίζει για την επαγγελματική εκπαίδευση και συνεχή κατάρτιση των εργαζομένων
- Ø Πραγματοποιεί διάφορα προγράμματα, μελέτες, σεμινάρια, συνέδρια και έρευνες
- Ø Προωθεί υποστηρικτικό υλικό σε συνεργασία και με άλλους φορείς, στην απασχόληση, την εκπαίδευση, την ανάπτυξη δεξιοτήτων αλλά και την αντιμετώπιση κοινωνικών και πολιτιστικών προβλημάτων.

2.5.3.3 Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας (Σ.Δ.Ε.)

Το Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας (Σ.Δ.Ε.) αποτελεί δημόσιο σχολείο τυπικής εκπαίδευσης ενηλίκων το οποίο είναι δωρεάν και απευθύνεται σε άτομα άνω των 18 ετών οι οποίοι δεν έχουν ολοκληρώσει την υποχρεωτική δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Η διάρκεια φοίτησης είναι δύο χρόνια και όταν ολοκληρωθεί με επιτυχία η φοίτηση τότε παρέχεται πτυχίο ισότιμο με αυτού του γυμνασίου. Στα ΣΔΕ το πρόγραμμα σπουδών έχει κάποιες διαφορές με εκείνο της τυπικής εκπαίδευσης καθώς όσον αφορά το περιεχόμενο είναι περισσότερο ευέλικτο, η μεθοδολογία που ακολουθείτε είναι προσαρμοσμένη και κυρίως υπάρχει αξιολόγηση των εκπαιδευομένων.

Το πρόγραμμα που ακολουθείτε στα Σ.Δ.Ε είναι δύο εκπαιδευτικά έτη σε ένα εβδομαδιαίο πρόγραμμα 25 ωρών με τα μαθήματα να γίνονται τις απογευματινές ώρες από την Δευτέρα έως την Παρασκευή. Τα μαθήματα που διδάσκονται είναι Ελληνική γλώσσα, μαθηματικά, Αγγλική γλώσσα, πληροφορική, κοινωνική εκπαίδευση, περιβαλλοντική εκπαίδευση, φυσικές επιστήμες και πολιτιστική-αισθητική αγωγή. Σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι στα Σ.Δ.Ε. παρέχονται συμβουλευτικές υπηρεσίες από έναν Σύμβουλο Σταδιοδρομίας αλλά και από έναν Σύμβουλο Ψυχολόγο σε κάθε σχολείο.

Τα Σ.Δ.Ε αποτελούν πρόγραμμα από την Ευρωπαϊκή Ένωση με σκοπό την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και θεσμοθετήθηκαν στην Ελλάδα με τον νόμο 2525/97.

Κύριοι στόχοι των Σ.Δ.Ε. είναι :

- Ø Η εκ νέου σύνδεση των εκπαιδευομένων με το εκπαιδευτικό σύστημα αλλά και την έννοια της επαγγελματικής κατάρτισης
- Ø Η υιοθέτηση θετικών στάσεων όσον αφορά την μάθηση
- Ø Η απόκτηση σε βασικές γνώσεις και δεξιότητες
- Ø Η ενίσχυση της προσωπικότητας τους ανακτώντας αυτοπεποίθηση και αυτοεκτίμηση
- Ø Να γίνει είτε επανένταξη στην κοινότητα αλλά και στην αγορά εργασίας είτε βελτίωση της θέσης εργασίας
- Ø Να ολοκληρώσουν ως ενήλικοι την τυπική εκπαίδευση

- Ø Δίνεται έμφαση στην εκμάθηση των νέων τεχνολογιών, της ξένης γλώσσας.

2.5.3.4 Σχολές Γονέων

Οι Σχολές Γονέων εντάσσονται στο επιχειρησιακό πρόγραμμα Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση του Υπουργείου Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων, μέσω του οποίου προσφέρεται γενική εκπαίδευση ενηλίκων. Πραγματοποιείτε σε όλους τους νομούς της χώρας έχοντας ως στόχο την εκπαίδευση αλλά και την στήριξη του γονέα λαμβάνοντας υπόψη το πώς έχει διαμορφωθεί και διαμορφώνεται ο σύγχρονος ρόλος του. Ακόμα, στόχος των σχολών αυτών είναι να δοθούν στους γονείς αλλά και στο ευρύτερο οικογενειακό και σχολικό περιβάλλον γνώσεις μέσω της ανταλλαγή απόψεων και την συζήτηση.

Παρακάτω θα παραθέσουμε τα έξι εκπαιδευτικά προγράμματα που έχουν αναπτυχτεί μέσω των Σχολών Γονέων.

- Ø Σύγχρονη οικογένεια με διάρκεια 50 ώρες
- Ø Σύνδεση σχολείου και οικογένειας με διάρκεια 50 ώρες.
- Ø Αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου των παιδιών σε άτυπα περιβάλλοντα μάθησης με διάρκεια 25 ώρες
- Ø Παρέχεται συμβουλευτική σε εξειδικευμένα θέματα όπως σχολικός εκφοβισμός, το διαδίκτυο, την πρόληψη εξαρτήσεων, θέματα διατροφής κτλ, με διάρκεια 25 ώρες
- Ø Παρέχεται συμβουλευτική σε ευάλωτες κοινωνικά ομάδες με διάρκεια 25 ώρες
- Ø Αθλητισμός και διατροφή με διάρκεια 25 ώρες

Οι Σχολές Γονέων απευθύνονται σε :

- Ø Γονείς παιδιών όλων των ηλικιών, κάθε εθνικής προέλευσης, ηλικίας και μόρφωσης
- Ø Σε μελλοντικούς γονείς, γονείς ατόμων με αναπηρίες
- Ø Εκπαιδευτικούς
- Ø Ενήλικες τρίτης ηλικίας

Ø Ευάλωτες κοινωνικές ομάδες.

2.6 Δια Βίου Μάθηση και Δια Βίου Εκπαίδευση

Η εκπαίδευση ενηλίκων όπως έχει ήδη αναφερθεί αποτελεί το μέσω μεταφοράς της έννοιας της δια βίου μάθησης. Η έννοια της Δια Βίου Μάθησης έχει υιοθετηθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση και από την UNESCO ήδη από το 1995 ως κύριος άξονας της εκπαιδευτικής πολιτικής που ακολουθούν οι χώρες του δυτικού κόσμου.

«Είναι κοινός τόπος να λέμε ότι η εκπαίδευση δεν πρέπει να σταματάει όταν κάποιος φεύγει από το σχολείο. Το νόημα αυτής της καινοτομίας είναι ότι ο σκοπός της σχολικής οργάνωσης είναι να διασφαλίζει την συνέχιση της εκπαίδευσης, δημιουργώντας τις συνθήκες που εξασφαλίζουν την ανάπτυξη. Η διάθεση να μαθαίνει κάνεις από την ίδια την ζωή και να γίνονται οι συνθήκες της ζωής τέτοιες που όλοι να μαθαίνουν στην πορεία του βίου, είναι το ωραιότερο προϊόν της μάθησης στο σχολείο» (Dewey, οπ. αναφ. Jarvis, 2004, σ. 54).

Ακόμα το 1961 έχει εκδοθεί το βιβλίο *The Meaning of Adult Education* του Lindeman, η επιρροή του οποίου εξακολουθεί να υφίσταται μέσω σημερινών επαγγελματιών του κλάδου. Επιπλέον και μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο η Έκθεση Faure 1972 μέσω των εκδόσεων της UNESCO, υποστήριξε ότι:

«η εκπαίδευση θα έπρεπε να είναι και καθολική και ισόβια , αναφέροντας ότι αυτή προηγείται από την οικονομική ανάπτυξη και προετοιμάζει τον κάθε άνθρωπο για μια κοινωνία που δεν υπάρχει, αλλά μπορεί να υπάρξει μέσα από την διάρκεια της ζωής του» (Jarvis, 2004, σ.56).

Συνεπώς ανασκοπώντας ιστορικά την εξέλιξη της έννοιας της δια βίου μάθησης παρατηρεί κανείς ότι η σημαντικότητα της έχει παρατηρηθεί πολύ πριν την πρακτική εφαρμογή της καθώς έχει εντοπιστεί πολλά χρόνια πριν σε θεωρητικό τουλάχιστον επίπεδο .Τα τελευταία είκοσι χρόνια παρατηρείτε η έννοια της δια βίου μάθησης να καταλαμβάνει πρωταρχική θέση στην εκπαιδευτική και κοινωνική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης αφού σε πρακτικό επίπεδο παρατηρούνται να προσφέρονται πολλά προγράμματα και επιχορηγήσεις στις χώρες της Ε.Ε με σκοπό να δημιουργηθεί μια ενιαία εκπαιδευτική πολιτική. (Καραλής, 2013).

Ο όρος της Διά Βίου Μάθησης βρίσκεται στο επίκεντρο της εκπαιδευτικής πολιτικής της δυτικών χωρών κυρίως λόγω των ραγδαίων κοινωνικών, οικονομικών, τεχνολογικών και πολιτισμικών αλλαγών που έλαβαν μέρος . Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά το οικονομικό και τεχνολογικό επίπεδο είναι εμφανές ότι οι χώρες της δύσης έχοντας υιοθετήσει τον καπιταλιστικό σύστημα και τους νόμους της ελεύθερης αγοράς που με την σειρά του έχει δημιουργηθεί η ανάγκη για εκσυγχρονισμένο και εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό το οποίο να κατέχει ικανότητες και δεξιότητες με τις οποίες να μπορεί να ανταπεξέλθει στους σύγχρονους επαγγελματικούς αλλά και κοινωνικούς ρόλους που χαρακτηρίζονται από την έντονη ανταγωνιστικότητα της αγοράς εργασίας (Καραλής, 2013).

Οι μεταβολές στην οικονομία και την τεχνολογία σε παγκόσμιο επίπεδο είναι καταγιστικές με αποτέλεσμα να υπάρχει αυξημένη ζήτηση για παραγωγικότητα και εκσυγχρονισμό των οικονομιών. Επομένως οι συνέπειες αυτού φάνηκαν στους εργαζόμενους με το να υπάρχει επιτακτική ανάγκη να χρησιμοποιούν τις νέες μεθόδους παραγωγής, να εξειδικεύονται και να είναι ικανοί να προσαρμόζονται στις διαρκείς μεταβολές, καθώς οι επαγγελματικές τους γνώσεις απαξιώνονται γρήγορα από τις αλλαγές στην τεχνολογία που χρησιμοποιείται στην εργασία του. Επομένως, η κατάρτιση στάθηκε σα λύση για την κάλυψη των αναγκών που προέκυψαν, καθώς η έλλειψη της οδήγησε στην ανεργία και τον αποκλεισμό που δεν μπορούσαν να ανταπεξέλθουν στα νέα δεδομένα (Καραλής, 2013).

Συνεχίζοντας όσον αφορά το κοινωνικό και πολιτιστικό στο οποίο επίσης παρατηρούνται έντονες αλλαγές με κύριο χαρακτηριστικό την πολυπολιτισμικότητα να κυριαρχεί στις σύγχρονες κοινωνίες. Έτσι, λαμβάνοντας υπόψη της εν λόγω κοινωνίες και πολιτισμικές αναδιαμορφώσεις που έχουν δημιουργηθεί αποτελεί αναγκαία προτεραιότητα τη παροχή εφοδίων και εκπαίδευσης είτε σε γενικό επίπεδο γνώσεων είτε σε επίπεδο τεχνολογικής-επαγγελματικής κατάρτισης. Ως συνέπεια αυτού προέρχεται η επανένταξη ευπαθών κοινωνικών ομάδων στην κοινότητα όπως είναι οι πρόσφυγες, οι ρομά, οι χρήστες ουσιών, οι φυλακισμένοι, οι άνεργοι, και άλλα (Καραλής, 2013).

Συμπερασματικά, παρατηρείται ότι η έννοια της Διά Βίου Μάθησης χρησιμοποιείται και βρίσκεται σε δύο πόλους. Από την μία μεριά προωθεί την κοινωνική ισότητα με την επανένταξη και την χειραφέτηση των ευπαθών κοινωνικών ομάδων όπως επίσης και την δημιουργία ισότιμων ευκαιριών σε άτομα και ομάδες

που δεν κατάφεραν ή δεν μπορούσαν να ολοκληρώσουν την τυπική εκπαίδευση. Ενώ, από την άλλη παρατηρείται ότι η έννοια της Δ.Β.Μ. χρησιμοποιείται για την ικανοποίηση των βιομηχανιών και γενικότερα της ανάγκης του καπιταλιστικού συστήματος μέσω της δημιουργίας εξειδικευμένων και αξιοποιήσιμων ανθρώπινων πόρων.

Προσπαθώντας να γίνει μια μικρή σύγκριση στην ελληνική πραγματικότητα είναι εμφανές ότι και στην εκπαιδευτική πολιτική η Ελλάδα ακολουθεί το παράδειγμα της Ε.Ε όπως και σε πολλούς άλλους τομείς. Πιο συγκεκριμένα ο όρος της διά βίου εισήχθη στην εκπαιδευτική πολιτική του κράτους, όταν δόθηκαν από την Ε.Ε. οι πόροι του Γ' κοινοτικού πλαισίου στήριξης (2000-2006). Θεσμικά ο όρος ης διά βίου μάθησης εντάχθηκε και στον τίτλο του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων το 2010 (Βεργίδης, 2003).

Στην περίπτωση της Ελλάδας, η ανεπάρκεια οργανωτικού πλαισίου, συνεργασίας και συντονισμού των υπηρεσιών που κλήθηκαν να αναλάβουν την αξιοποίηση και να φέρουν εις πέρας τα επιχορηγούμενα προγράμματα από την Ε.Ε δημιούργησε προβλήματα στο επίπεδο εφαρμογής. Ακόμα, ανεξάρτητα από την κατάσταση που επικρατεί στο εκάστοτε ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, συνυπάρχει και ο παράγοντας της συμπεριφοράς του μαθητικού δυναμικού που επικρατεί στην χώρα μας με αποτέλεσμα όταν ο ανήλικος μαθητής γίνεται ενήλικας να τηρεί παθητική στάση απέναντι στην διαδικασία της μάθησης. Η έλλειψη ενεργούς συμμετοχής και ζήτηση στην διαδικασία της μάθησης οφείλεται στο γεγονός ότι η Ελλάδα δεν ανήκει στις τεχνολογικά και βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες. Αυτό έχει ως συνέπεια την έλλειψη υψηλού επιπέδου εφαρμογής επιστημονικών γνώσεων στην οικονομία και την κοινωνία, αφού οι πολίτες δεν είναι αναγκασμένοι να εντρυφήσουν σε αυτά (Βεργίδης, 2003).

Ένα ακόμα χαρακτηριστικό που δημιουργεί δυσκολία στην ανταπόκριση είναι τα εγγενή χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας και συγκεκριμένα της πατερναλιστικής δομής που χαρακτηρίζει την κοινωνία και ειδικότερα την οικογένεια. Αυτό είναι φανερό από την πίεση που ασκείται στο να γίνει επιλογή της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, της τυπικής δηλαδή εκπαίδευσης, με επαγγέλματα που πολλές φορές δεν έχουν ανταπόκριση και απορρόφηση από την αγορά εργασίας, ενώ παραγκωνίζονται οι φορείς μη τυπικής εκπαίδευσης (Κόκκος, 2005).

Παρόλα αυτά τα τελευταία χρόνια και ειδικότερα μετά τα μέσα του '90 παρατηρείται με την ανασυγκρότηση των φορέων παροχής υπηρεσιών της Διά Βίου Μάθησης ένα θετικότερο κλίμα στην μη τυπική εκπαίδευση. Τέτοια παραδείγματα αποτελούν το Εθνικό Κέντρο Πιστοποίησης, η Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων, Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης, Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας, η ίδρυση του Ανοιχτού Ελληνικού Πανεπιστημίου και άλλα (Βεργίδης, 2003).

Κλείνοντας, όσον αφορά την διά βίου μάθηση λοιπόν, είναι φανερό ότι έχει διαμορφωθεί το θεσμικό πλαίσιο το οποίο μέσω των φορέων και των προγραμμάτων που έχουν αναφερθεί ανταποκρίνονται σε έναν βαθμό στις ανάγκες των ενήλικων εκπαιδευόμενων. Το βασικότερο κομμάτι αποτελεί το ότι έχει δημιουργηθεί η κινητοποίηση των ενηλίκων στην μαθησιακή διαδικασία είτε στον τομέα της επαγγελματικής κατάρτισης καθώς υπάρχει το κίνητρο της αναγνωρισμένης πιστοποίησης είτε και σε προσωπικό επίπεδο της εξέλιξης της προσωπικότητας στους τομείς των γνώσεων, στάσεων και δεξιοτήτων (Στάμελος, 2009).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΕΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΟΜΕΝΟΙ ΕΝΗΛΙΚΕΣ

3.1 Εκπαίδευση εκπαιδευτών ενηλίκων

«Ως εκπαίδευση ενηλίκων ορίζεται οποιαδήποτε μαθησιακή δραστηριότητα ή πρόγραμμα, σκόπιμα σχεδιασμένο από κάποιον εκπαιδευτικό φορέα, για να ικανοποιήσει οποιαδήποτε ανάγκη κατάρτισης ή οποιοδήποτε ενδιαφέρον, που ενδέχεται να πραγματοποιηθεί σε κάθε στάδιο της ζωής του ανθρώπου που έχει υπερβεί την ηλικία της υποχρεωτικής εκπαίδευσης και η κύρια δραστηριότητά του δεν είναι πλέον η εκπαίδευση. Η σφαίρα της επομένως καλύπτει μη επαγγελματικές, επαγγελματικές, γενικές, τυπικές και μη τυπικές σπουδές, καθώς επίσης και την εκπαίδευση που έχει συλλογικό σκοπό» (Κόκκος, 2005).

Για να επιτευχθούν αυτές οι ανάγκες κατάρτισης θα πρέπει να υπάρχουν άνθρωποι, δηλαδή οι εκπαιδευτές ενηλίκων, οι οποίοι θα αναλάβουν να φέρουν εις πέρας αυτόν τον σκοπό. Παλαιότερα οι εκπαιδευτές είτε είχαν κάποια πιστοποίηση και εργάζονταν ως δάσκαλοι σε σχολεία είτε παρακολουθούσαν οργανωμένα προγράμματα από τοπικά Ινστιτούτα. Η εκπαίδευση των εκπαιδευτών τέθηκε σαν ζήτημα αρχικά το 1919. Συγκεκριμένα τα ζητήματα που απασχολούσαν τους τότε ερευνητές ήταν ο τρόπος με τον οποίο εκπαιδεύτηκαν, η ικανοποιητική και επαρκής αμοιβή όπως επίσης και η οικονομική ασφάλεια του εκπαιδευτή (Jarvis, 2004).

Έρευνες λοιπόν ξεκίνησαν από τότε ακόμα και καταγράφηκαν τα ποσοστά εκπαίδευσης των εκπαιδευτών. Έρευνα του Εθνικού Ινστιτούτου Εκπαίδευσης Ενηλίκων έδειξε ότι το ποσοστό των εκπαιδευτών των τοπικών εκπαιδευτικών αρχών, οι οποίοι κατέχουν κάποιο είδος εκπαίδευσης είναι υψηλότερο σε σχέση με τους αντίστοιχους υπευθύνους των εκπαιδευτικών φορέων (ποσοστό 34% έναντι 8%). Αρκετά χρόνια αργότερα η Περιφερειακή Συμβουλευτική Επιτροπή Επιμόρφωσης της Αγγλίας εισήγαγε ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης το οποίο χωριζόταν σε τρία επίπεδα. 1. Εισαγωγή, 2. Προχωρημένος κύκλος και 3. Εκπαιδευτικό πρόγραμμα πιστοποίησης (Jarvis, 2004).

Οι περισσότεροι λοιπόν εκπαιδευτές ενηλίκων έχουν πιστοποίηση για διδασκαλία. Στη συνέχεια υπάρχουν εκείνοι που είχαν πιστοποιήσεις προερχόμενες

από την συμμετοχή τους σε εκπαιδευτικά οργανωμένα προγράμματα και τέλος υπάρχουν και εκπαιδευτές χωρίς καμία απολύτως πιστοποίηση (Jarvis, 2004).

Πλέον οι εκπαιδευτές ενηλίκων συμμετέχουν σε σεμινάρια και ειδικά προγράμματα μέσω των οποίων αναγνωρίζονται ως εκπαιδευτές ενηλίκων. Ωστόσο όπως αναφέρθηκε και παραπάνω οι εκπαιδευτές ενηλίκων ενδέχεται να μην έχουν κάποια πιστοποίηση ως εκπαιδευτές αλλά να διαθέτουν γνώσεις πάνω σε ένα αντικείμενο πάνω στο οποίο δημιουργούνται οι ομάδες εκπαίδευσης.

3.2 Χαρακτηριστικά και δεξιότητες των εκπαιδευτών ενηλίκων

Σε πολλά σημεία της βιβλιογραφίας μας ο εκπαιδευτής ενηλίκων χαρακτηρίζεται από δύο βασικούς ρόλους. Εκείνον του διευκολυντή της μάθησης και εκείνον του εμπνευστή έτσι ώστε να αποφεύγεται ο διδακτικός και καθοδηγητικός χαρακτήρας της μάθησης.

Για την έννοια του διευκολυντή της ομάδας έγινε λόγος από τον C. Rogers (2003) ο οποίος είχε διαπιστώσει ότι η κλασική διδασκαλία δεν επιβάλλει την μάθηση στα μέλη της ομάδας αλλά αντίθετα βοηθά τον άνθρωπο μέσω της αναζήτησης της γνώσης, μέσω της συνειδητοποίησης των γνώσεων που πρέπει να αποκτηθούν καθώς και την ρύθμιση προβλημάτων. Ορίζεται λοιπόν ως διευκολυντής ενός ατόμου που μπορεί να του αποδεσμεύσει την διάθεση για έρευνα, την κίνηση προς νέες κατευθύνσεις και την δημιουργική τάση.

Βοηθά λοιπόν τους ενηλίκους να συνειδητοποιήσουν ότι οι παραπάνω γνώσεις, οι αποδεκτές αλήθειες, οι κοινές αξίες, είναι οι συμπεριφορές που συνιστούν τον κόσμο του και είναι κοινωνικά δομημένες.

Όσον αφορά την έννοια του εμπνευστή, πρώτος λόγος έγινε από τους Boud και Miller (1998). Εδώ γίνεται αντιληπτή η έννοια της εμπύχωσης η οποία βρίσκεται πέρα από το δίπολο διδασκαλίας-μάθησης και μπορεί να γίνει αντιληπτή ως μια ατομική ή συλλογική δραστηριότητα. Η εμπύχωση δεν είναι ένα έμφυτο χάρισμα γι' αυτό και ο εκπαιδευτής θα πρέπει να γνωρίζει τους τρόπους και τα μέσα με τα οποία μπορεί να συντονίζει την ομάδα όπως επίσης να μπορεί να αντιληφθεί τους ρόλους μέσα σε αυτήν (Τσιμπουκλή, Φίλλιπς, 2008).

Για τα χαρακτηριστικά και τις δεξιότητες των εκπαιδευτών ενηλίκων έχουν διατυπωθεί πολλές θεωρίες από τις οποίες οι κυριότερες είναι της Ανδραγωγικής (όπου αναπτύχθηκε από τον Malcolm Knowles σύμφωνα με την οποία η μάθηση είναι ένας τρόπος ερμηνείας, που οδηγεί στην τροποποίηση των βιωμάτων), του Paulo Freire (ο οποίος υποστήριζε πως οι εκπαιδευτές είναι διαμεσολαβητές και πως θα πρέπει να αναπτύσσεται διάλογος με τους εκπαιδευόμενους) και του Mezirow (1991), ο οποίος θεωρεί, επίσης, πως οι εκπαιδευτές θα πρέπει να υποστηρίζουν τους εκπαιδευόμενους (Τσιμπουκλή, Φίλλιπς, 2008).

Σύμφωνα λοιπόν με την θεωρία της Ανδραγωγικής τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του εκπαιδευτή αποτελούν αρχικά η δυνατότητα να εξοικειώσει τους εκπαιδευόμενους με τον χώρο αλλά και μεταξύ του. Έπειτα να μπορεί να αναγνωρίσει τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντά τους, να σχεδιάζει δραστηριότητες για την επίτευξη της εκπαίδευσης με βάση τα ενδιαφέροντα των εκπαιδευόμενων χρησιμοποιώντας υλικά και μέσα που θα βοηθήσουν να επιτευχθούν οι στόχοι που έχουν θέσει για την εκπαιδευτική διαδικασία και να δημιουργεί συνεργατικό μαθησιακό περιβάλλον (Τσιμπουκλή, Φίλλιπς, 2008).

Τα χαρακτηριστικά όπως διατυπώνονται από τον Paulo Freire είναι ο εκπαιδευτής να ρωτά τα μέλη της ομάδας του τι θέλουν να μάθουν, να προωθεί την συνεργασία, την ομόνοια και την πολιτισμική σύνθεση, να μην χειραγωγεί τους εκπαιδευόμενους αλλά ούτε και να τους αφήνει στην τύχη τους, να προσκαλεί τους εκπαιδευόμενους να σκεφτούν κριτικά βοηθώντας τους με αυτόν τον τρόπο να ανακαλύπτουν συνεχώς τις συνθήκες της πραγματικότητάς τους (Τσιμπουκλή, Φίλλιπς, 2008).

Σύμφωνα με τον Mezirow (1991) ο ρόλος των εκπαιδευτών ενηλίκων είναι η υποστήριξη των εκπαιδευόμενων τόσο σε επίπεδο γνώσεων που έχουν αποκτήσει όσο και σε επίπεδο στάσεων και πρακτικών που εφαρμόζουν. Ακόμη να τους βοηθούν να εντοπίζουν τους παράγοντες που οδήγησαν σε κάποιες πεποιθήσεις καθώς και να μάθουν να τις αξιολογούν (Τσιμπουκλή, Φίλλιπς, 2008).

Ο ρόλος λοιπόν του εκπαιδευτή κατά την διεξαγωγή της ομάδας είναι πολύ σημαντικός αφού είναι ο βασικός συντονιστής της ομάδας που εκτός από τις γνώσεις του έχει να προσφέρει και την ενθάρρυνση στους εκπαιδευόμενους του αλλά και να τους εμπνυχώνει

3.3 Χαρακτηριστικά των ενήλικων εκπαιδευόμενων

Μεταξύ των μελών μιας εκπαιδευτικής ομάδας υπάρχει ένα μεγάλο φάσμα διαφορών. Ωστόσο αναγνωρίζονται σε αυτήν την ομάδα και πολλές ομοιότητες οι οποίες αποτελούν τα κοινά χαρακτηριστικά των μελών-εκπαιδευόμενων της ομάδας.

Ο A. Rogers (1999) χωρίζει τα χαρακτηριστικά αυτά σε κατηγορίες και αναφέρει τις επτά πιο βασικές που ισχύουν για το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού των ενήλικων εκπαιδευόμενων και είναι οι εξής:

1. Οι συμμετέχοντες είναι εξ ορισμού ενήλικοι. Το γεγονός ότι σε αυτές τις ομάδες εκπαίδευσης όλα τα μέλη του πληθυσμού είναι ενήλικες μας βοηθά να κατανοήσουμε ότι η συμμετοχή των ατόμων στα προγράμματα και στις ομάδες εκπαίδευσης είναι εκούσια επιλογή και πρέπει να συμβαδίζει με την διεργασία της ωρίμανσης αφού ο ενήλικας δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί σαν παιδί διότι αυτό θα μπορούσε να επιφέρει εμπόδια στην εκπαιδευτική διαδικασία.
2. Βρίσκονται σε εξελισσόμενη διεργασία ανάπτυξης. Οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι δεν έχουν σταματήσει να αναπτύσσονται και να εξελίσσονται. Οι ενήλικες δεν είναι παθητικά άτομα και μπορούν να συμμετέχουν ενεργά στη διαδικασία εκπαίδευσης κάτι που ο εκπαιδευτής πρέπει να λάβει υπ' όψην του.
3. Φέρνουν μαζί τους ένα σύνολο εμπειριών και εμπειριών και αξιών. Οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι φέρνουν μαζί τους γνώσεις και εμπειρίες σχετικές με το θέμα εκπαίδευσης τους. Έχουν ήδη εδραιωμένες στάσεις και προκαταλήψεις στις οποίες καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους έχουν επενδύσει συναισθηματικά.
4. Έρχονται συνήθως στην εκπαίδευση με δεδομένες προθέσεις. Πολλές φορές οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι έρχονται σε εκπαιδευτικά προγράμματα λόγω κάποιας ανάγκης. Ωστόσο αυτό δεν ισχύει πάντα αφού υπάρχουν φορές που ο λόγος συμμετοχής που προβάλλεται από τον εκπαιδευόμενο δεν έχει καμία σχέση με τον πραγματικό λόγο συμμετοχής. Ίσως για παράδειγμα ο λόγος συμμετοχής να μην σχετίζεται με την εκπαιδευτική διαδικασία και τη μάθηση αλλά με την ανάγκη για κοινωνική επαφή.

5. Έρχονται με ορισμένες προσδοκίες όσον αφορά την ίδια την εκπαίδευση. Συγκεκριμένα οι προσδοκίες αυτές επηρεάζονται από την εμπειρία που έχουν από τα σχολικά τους χρόνια. Θεωρούν ότι τα μάθουν τα πάντα από κάποιον που «τα ξέρει όλα» και θα είναι ξανά μαθητές. Έτσι λοιπόν με βάση αυτές τις εμπειρίες άλλοι χαίρονται που ο χώρος συνάντησης δεν μοιάζει με τάξη σχολείου και άλλοι λυπούνται για τον ίδιο ακριβώς λόγο.
6. Έχουν ανταγωνιστικά ενδιαφέροντα. Ο καθένας έρχεται επηρεασμένος από το κοινωνικό του περιβάλλον το οποίο μπορεί να υποστηρίζει αυτή τη προσπάθεια αλλά μπορεί και να την αντιστρατεύονται. Ο εκπαιδευόμενος είναι πολύ πιθανό να χρησιμοποιεί τις γνώσεις του από την εκπαίδευση στο περιβάλλον του, ωστόσο αυτό δεν αποτελεί εμπόδιο στην εκπαιδευτική διαδικασία.
7. Έχουν διαμορφωμένα μοντέλα μάθησης. Κάθε ενήλικος εκπαιδευόμενος έχει πλέον δημιουργήσει μια εικόνα για τους τρόπους που βοηθούν στη ταχύτερη και αποτελεσματικότερη μάθηση του.

Μια άλλη οπτική όπως παρουσιάζεται στο εγχειρίδιο του ΕΟΠΠΕΠ (2014) για τα χαρακτηριστικά των ενήλικων εκπαιδευόμενων είναι εκείνη των όπου μεταξύ άλλων αναφέρονται και τα εξής:

- Ø Διακόπτουν την εκπαίδευσή τους όταν νιώσουν ότι χάνουν τον χρόνο τους.
- Ø Η εκπαίδευση τους ενδιαφέρει μόνο ως παράπλευρη απασχόληση. Άλλα θέματα απασχολούν τον χρόνο και το ενδιαφέρον τους.
- Ø Δεν αποκαλύπτουν πάντα τους πραγματικούς λόγους για τους οποίους έχουν έρθει στην εκπαίδευση. Μπορεί να έχουν έρθει γιατί θέλουν να κάνουν φίλους, να γίνουν μέρος μιας ομάδας ή για να αποκτήσουν γνώσεις
- Ø Θέλουν να κάνουν κοινωνικές σχέσεις
- Ø Έχουν πλούσια εμπειρία να μοιραστούν με την ομάδα.

Όπως προκύπτει λοιπόν από τα παραπάνω οι ενήλικες ως εκπαιδευόμενοι δεν είναι μια ομάδα που ο εκπαιδευτής θα μπορεί να διαχειριστεί εύκολα. Αυτό συμβαίνει λόγω κυρίως των αυξημένων προσδοκιών από μέρους των εκπαιδευόμενων αφού λόγω ηλικίας έχουν συσσωρευμένες εμπειρίες τις οποίες κουβαλούν μαζί τους στην

ομάδα. Από μια άποψη αυτό είναι καλό διότι μέσω των εμπειριών αυτών θα εξελιχθεί και η εκπαιδευτική διαδικασία αλλά από μια άλλη άποψη αυτό μπορεί να επιφέρει εμπόδια λόγω των υψηλών απαιτήσεων που θα έχουν ως εκπαιδευόμενοι. Αν όμως υπάρχει σωστή διαχείριση των εμπειριών αυτών από τον εκπαιδευτή τότε η διεξαγωγή της εκπαιδευτικής διαδικασίας θα είναι ομαλή.

3.4 Τρόποι μάθησης ενηλίκων

Είναι γνωστό ότι για να κατανοήσουμε κάποιες γνώσεις καλύτερα χρειάζεται όχι μόνο η θεωρητική τους προσέγγιση αλλά και η πρακτική. Τα άτομα που έχουν οριστεί ως εκπαιδευτές ενηλίκων έχουν ως στόχο να προτρέψουν τους εκπαιδευόμενους στην ενεργητική συμμετοχή τους με διάφορους τρόπους. Η ενεργητική συμμετοχή είναι πάρα πολύ σημαντική καθώς συμβάλλει στην αξιοποίηση των ικανοτήτων και των γνώσεων που διαθέτουν οι εκπαιδευόμενοι αλλά και στην καλύτερη κατανόηση των όσων θα λεχθούν κατά τη διαδικασία μιας εκπαιδευτικής ενότητας. Παρακάτω παρατίθενται αφού έγινε βιβλιογραφική ανασκόπηση, κάποια από τους βασικότερους τρόπους μάθησης που απευθύνονται σε ενήλικες.

Ø Ερωτήσεις- Απαντήσεις

Μέσω της τεχνικής ερώτηση-απάντηση οι εκπαιδευόμενοι μαθαίνουν να εκφράζουν τις απόψεις τους ελεύθερα, αυτό έχει ως αποτέλεσμα αφενός να μάθει ο ένας να σέβεται την γνώμη του άλλου, έτσι θα δημιουργηθεί ένα ομαδικό πνεύμα στην ομάδα και αφετέρου η εναλλαγή απόψεων όλων των μελών της ομάδας θα βοηθήσει να εξεταστεί το θέμα των ερωτήσεων σφαιρικά καθώς θα υπάρχουν διαφορετικές γνώμες. Ακόμα μέσω αυτού του τρόπου μάθησης ο εκπαιδευτής θα αναγνωρίσει τις αδυναμίες και τις δυνατότητες των εκπαιδευομένων (ΕΟΠΠΕΠ, 2014).

Ø Συζήτηση

Η συζήτηση ως τρόπος μάθησης έχει ως στόχο την ανταλλαγή απόψεων από όλα τα μέλη ακόμα και τη συμμετοχή του εκπαιδευτή. Στόχος της τεχνικής αυτής είναι να συζητήσουν όλα τα μέλη της ομάδας ένα θέμα και να το εξετάσουν σε βάθος. Χρησιμοποιώντας αυτή την τεχνική ο εκπαιδευτής θα πρέπει να μην καθοδηγεί τα μέλη με ερωτήσεις και τα μέλη να συμμετέχουν εθελοντικά στη συζήτηση (Jarvis, 2004).

Ø Καταιγισμός Ιδεών

Με τον τρόπο αυτό ο εκπαιδευτής ζητά από τους εκπαιδευόμενους να εκφράσουν ελεύθερα την πρώτη σκέψη που κάνανε ανάλογα με το θέμα που τους έθεσε ο εκπαιδευτής. Κατά τη διάρκεια της έκφρασης των ιδεών από τους εκπαιδευόμενους ο συντονιστής της ομάδας τις καταγράφει σε ένα χαρτί ή σε έναν πίνακα και ύστερα τις διαχωρίζει σε διάφορες κατηγορίες (Jarvis, 2004).

Ø Ασκήσεις

Άσκηση θεωρείται κάθε μορφή ατομικής ή συλλογικής εργασίας η οποία πραγματοποιείται στο πλαίσιο μιας διδακτικής ενότητας και έχει ως στόχο να οδηγήσει τους εκπαιδευόμενους σε πράξη που την ακολουθεί η ανάλυση της αποκτηθείσας εμπειρίας, άντληση γενικών αρχών και διασύνδεση με τη θεωρία (ΕΟΠΠΕΠ, 2014).

Ø Επίδειξη

Αυτός ο τρόπος μάθησης επιτυγχάνεται μέσω της μίμησης. Οι εκπαιδευόμενοι παρακολουθούν πρώτα τον εκπαιδευτή να εκτελεί κάποιες ενέργειες και ύστερα οι εκπαιδευόμενοι επαναλαμβάνουν τις κινήσεις που έκανε ο συντονιστής τους. Τις περισσότερες φορές αυτός ο τρόπος χρησιμοποιείται σε τεχνικά επαγγέλματα (ΕΟΠΠΕΠ, 2014).

Ø Ομάδες Εργασίας

Μέσω των ομάδων εργασίας η μάθηση των ενηλίκων επιτυγχάνει με διάφορες εργασίες σε σημαντικό βαθμό το ομαδικό πνεύμα των εκπαιδευόμενων μέσω της επικοινωνίας και της εμπιστοσύνης μεταξύ των μελών. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα όλοι οι ενήλικες να προσπαθούν ο καθένας με την δική του άποψη να επιτευχθεί το καλύτερο δυνατόν για την ομάδα και τα θέματα που προκύπτουν μέσα σε αυτή. Λόγω της εμπιστοσύνης που έχει δημιουργηθεί ανάμεσα στα μέλη της ομάδας οι εκπαιδευόμενοι μπορούν να συζητήσουν για διάφορα θέματα όπου μέσα σε αυτά μπορούν να υποβόσκουν διάφορες προκαταλήψεις και στερεότυπα και μέσω της συζήτησης μπορούν να εξαλειφθούν (Jarvis, 2004).

Ø Μελέτη Περίπτωσης

Η μελέτη περίπτωσης πρόκειται για μορφή σύνθετης άσκησης η οποία έχει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Πιο συγκεκριμένα ο παρών τρόπος μάθησης παρουσιάζεται μέσα από ένα πραγματικό ή υποθετικό παράδειγμα, που αντανακλά μια ευρύτερη κατάσταση, παρουσιάζεται στους εκπαιδευόμενους, με σκοπό να αναλυθεί σε βάθος και να διευρυνθούν οι λύσεις στα προβλήματα που αναδύονται. Η εκπαιδευτική αυτή τεχνική έχει δύο πεδία εφαρμογής τα οποία από την μια μεριά έχουν στόχο στο να γίνει εμπέδωση και εφαρμογή των θεωρητικών γνώσεων που έχουν αποκτηθεί και από την άλλη να γίνει υιοθέτηση του τρόπου όταν ακόμη δεν έχει ολοκληρωθεί η απόκτηση των απαιτούμενων γνώσεων και στόχος είναι να υποκινηθεί η ευρετική πορεία προς μάθηση. Και στις δύο εκδοχές μέσα από την ενδελεχή διερεύνηση της επιμέρους περίπτωσης εξάγονται συμπεράσματα (ή τουλάχιστον διατυπώνονται υποσχέσεις) για το όλον» (Jarvis, 2004).

Ø Παιχνίδι Ρόλων

Το παιχνίδι ρόλων ως τεχνική μάθησης έχει ως στόχο οι εκπαιδευόμενοι να κατανοήσουν καλύτερα την κατάσταση που βιώνουν σε διάφορες φάσεις της επαγγελματικής και κοινωνικής τους ζωής. Μέσω αυτού του τρόπου οι εκπαιδευόμενοι εξετάζουν και καταλαβαίνουν τη συμπεριφορά που έχουν οι άλλοι προς αυτούς και αντίστροφα. Έτσι μπορούν να βελτιώσουν τη στάση τους και την επικοινωνία με τους άλλους (ΕΟΠΠΕΠ, 2014).

Ø Προσομοίωση

Με αυτόν τον τρόπο οι εκπαιδευόμενοι εισέρχονται σε μια νοητή πραγματικότητα όπου σκοπό έχει να σκεφτούν όπως θα σκέφτονταν και θα αντιδρούσαν στη πραγματική ζωή διάφορα άτομα σε κάποιες συνθήκες, για παράδειγμα έναν επιχειρηματία, έναν πιλότο κ.τ.λ. Η βασική διαφορά με το παιχνίδι ρόλων είναι ότι οι εκπαιδευόμενοι δεν καλούνται να παίξουν θέατρο αλλά να κατανοήσουν τον τρόπο σκέψης αυτών των ανθρώπων και να συμπεριφερθούν το ίδιο (ΕΟΠΠΕΠ, 2014).

Ø Λύση Προβλήματος

Στη περίπτωση που παρουσιαστεί ένα πρόβλημα υποθετικό ή πραγματικό στην ομάδα, η ομάδα καλείται να βρει τα αίτια του προβλήματος και ύστερα προσπαθούν με διάφορους τρόπους να λυθεί το πρόβλημα. Αυτός ο τρόπος μπορεί να χρειαστεί λίγες μέρες ή εβδομάδες (ΕΟΠΠΕΠ, 2014).

Ø Αυτοκατευθυνόμενη Μάθηση

Η αυτοκατευθυνόμενη μάθηση οι εκπαιδευόμενοι στηρίζονται στις δικές τους ικανότητες ως προς το να μάθουν κάποια νέα γνώση. Ο εκπαιδευτής στο συγκεκριμένο τρόπο μάθησης θα πρέπει να δημιουργήσει το σωστό κλίμα προκειμένου οι μαθητές του να φτάσουν στο καλύτερο αποτέλεσμα εύρεσης γνώσεων (ΕΟΠΠΕΠ, 2014).

Ø Συνέντευξη από έναν Ειδικό

Με αυτό τον τρόπο μάθησης οι εκπαιδευόμενοι παίρνουν συνέντευξη από έναν ειδικό οι γνώσεις του οποίου θα βοηθήσουν πολύ τους εκπαιδευόμενους (ΕΟΠΠΕΠ, 2014).

Ø Εκπαιδευτική Επίσκεψη

Η τεχνική της εκπαιδευτικής εκδρομής έχει ως στόχο οι εκπαιδευόμενοι παρατηρώντας διάφορους εργασιακούς χώρους και τους εργαζόμενους που δουλεύουν εκεί να μπορέσουν να κατανοήσουν κάποια εργασιακή δραστηριότητα από τους ίδιους τους εργαζόμενους (Jarvis, 2004).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΝΗΛΙΚΩΝ

4.1 Η επιστήμη της Κοινωνικής Εργασίας

Αναζητώντας τις ρίζες της κοινωνικής εργασίας ως επιστήμης και ανατρέχοντας στο παρελθόν διαπιστώνουμε ότι η κοινωνική εργασία αρχικά εφαρμοζόταν στα πλαίσια της φιλανθρωπίας από τα άτομα της ανώτερης κοινωνικής τάξης προσφέροντας βοήθεια στα άτομα που ανήκαν σε ομάδες κατώτερης κοινωνικής τάξης. Τα κοινωνικοπολιτικά ζητήματα εκείνης της εποχής όπως οι παγκόσμιοι πόλεμοι, η φτώχεια, η ραγδαία αύξηση της βιομηχανίας και άλλα έφεραν στο προσκήνιο αυτού του είδους την κοινωνική βοήθεια (φιλανθρωπία) η οποία με τα χρόνια έγινε πιο δομημένη μέσα στα πλαίσια του κοινωνικού κράτους όπου γεννήθηκε η κοινωνική εργασία που εφαρμόζεται μέχρι την σημερινή εποχή (Καλλινικάκη, 2011).

Ο τελευταίος παγκόσμιος ορισμός της κοινωνικής εργασίας τον οποίο συνέταξαν οι φορείς IASSW και IFSW (2000) ο οποίος επικυρώθηκε το 2004 στο Διεθνές Συνέδριο των Κοινωνικών Λειτουργών στην Αδελαΐδα της Αυστραλίας. *«Το επάγγελμα της κοινωνικής εργασίας προάγει την κοινωνική αλλαγή, την επίλυση των προβλημάτων στις ανθρώπινες σχέσεις και την ενδυνάμωση και την απελευθέρωση των ανθρώπων για τη διασφάλιση της ευημερίας τους. Χρησιμοποιώντας θεωρίες της ανθρώπινης συμπεριφοράς και των κοινωνικών συστημάτων, παρεμβαίνει στο επίπεδο της αλληλεπίδρασης των ατόμων με το περιβάλλον τους. Οι αρχές των ανθρώπινων δικαιωμάτων και της κοινωνικής δικαιοσύνης είναι θεμελιώδεις στην κοινωνική εργασία»* (Καλλινικάκη, 2011).

Παρατηρώντας λοιπόν τον ορισμό της κοινωνικής εργασίας η συγκεκριμένη επιστήμη όπως έχει διαμορφωθεί σήμερα προασπίζει τα δικαιώματα όλων των ατόμων και ιδιαίτερα των ατόμων που για διάφορους λόγους έχουν βρεθεί στο περιθώριο της κοινωνίας που ζουν . Ακόμα θεωρεί πολύ σημαντική την καλή εξέλιξη της κοινωνίας όπου μέσα στα πλαίσια της οι πολίτες έχουν ίσα δικαιώματα όλοι μεταξύ τους επιτυγχάνοντας όσο καλύτερα μπορούν την ευημερία των ανθρώπων και της κοινωνίας ολόκληρης. Προκειμένου να επιτευχθεί η ευημερία του συνόλου μιας κοινωνίας η επιστήμη της κοινωνικής εργασίας ασχολείται με το άτομο ή μια

κοινωνική ομάδα όπου αντιμετωπίζει κάποιο πρόβλημα. Όντας μια ανθρωποκεντρική επιστήμη η κοινωνική εργασία υποστηρίζει ότι κάθε άτομο ως προσωπικότητα διαθέτει τις δικές του δυνάμεις και δεξιότητες και στόχος της είναι η ανάδειξη και ο εμπλουτισμός αυτών (Ταυλαρίδου-Καλούτση, Παπαφλέσσα, 2007).

Η διαφορά της κοινωνικής εργασίας με τις άλλες ανθρωπιστικές επιστήμες όπως η κοινωνιολογία είναι ότι κάνει πράξη αυτό που πρεσβεύει και δεν μένει μόνο στη θεωρία, προσδοκώντας την κοινωνική αλλαγή. Έτσι η κοινωνική εργασία τη σημερινή εποχή ασχολείται προλαμβάνει και παρεμβαίνει σε διάφορα κοινωνικά φαινόμενα όπως είναι οι κοινωνικές διακρίσεις, η φτώχεια, ο κοινωνικός αποκλεισμός, η υγεία και η ψυχική υγεία, η προστασία των ατόμων που είναι πρόσφυγες ή μετανάστες, η παραβατικότητα κ.ά. (Καλλινικάκη, 2011).

Στην Ελλάδα συγκεκριμένα η κοινωνική εργασία όπως αναφέρεται στο συγγραφικό έργο της Καλλινικάκη (2011) εφαρμόζεται στα εξής πεδία:

Ø Εργασία με οικογένειες παιδιά και νέους:

Η κοινωνική εργασία από την αρχή της εμφάνισης της ασχολήθηκε πολύ με τα προβλήματα που μπορεί να υπήρχαν στο οικογενειακό περιβάλλον του παιδιού και με το ίδιο το παιδί. Προβλήματα όπως το χαμηλό βιοτικό επίπεδο του οικογενειακού περιβάλλοντος, βία που υπάρχει μέσα στην οικογένεια η οποία μπορεί να τραυματίσει τόσο σωματικά όσο και ψυχικά κάποιο μέλος της οικογένειας, την εγκατάλειψη του παιδιού, χρόνια αρρώστια κάποιου μέλους της οικογένειας είναι μόνο μερικά θέματα στα οποία παρεμβαίνει ο κοινωνικός λειτουργός προκειμένου να βοηθήσει τα μέλη να βρουν κάποια λύση και να επανέλθει η αρμονία στην οικογένεια και σε κάθε μέλος ξεχωριστά.

Ø Ηλικιωμένοι και άτομα πάσχοντα από άνοια:

Όπως είναι φυσικό τα άτομα που ανήκουν στην Τρίτη ηλικία προτιμούν να ζήσουν το υπόλοιπο της ζωής τους όντας ανεξάρτητοι και αυτάρκεις. Ο κοινωνικός λειτουργός με τη βοήθεια των εξειδικευμένων κέντρων ευγηρίας μπορούν να εξασφαλίσουν στους ηλικιωμένους ένα τρόπο ζωής ο οποίος να καλύπτει τις ανάγκες τους.

Ø Εκπαίδευση:

Στην εκπαίδευση η προσέγγιση της κοινωνικής εργασίας είναι η βοήθεια στην επίλυση των ενδοσχολικών συμπτωμάτων βίας, η προάσπιση των δικαιωμάτων των

μαθητών και οτιδήποτε παρεμβαίνει στην ομαλή μαθησιακή διαδικασία των μαθητών.

Ø Υγεία:

Στο τομέα της υγείας ο κοινωνικός λειτουργός διαθέτει στους ασθενείς και στις οικογένειες τους ψυχοκοινωνική φροντίδα προκειμένου να βρουν τη δύναμη να ξεπεράσουν τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν και φροντίζει ώστε να παρέχονται όλες οι υπηρεσίες που δικαιούται ο ασθενής από το νοσοκομείο.

Ø Ψυχική Υγεία:

Στην ψυχική υγεία ο κοινωνικός λειτουργός προσπαθεί να εμπυχώσει το άτομο που έχει μια ψυχική διαταραχή προκειμένου να μην εγκαταλείψει τις καθημερινές δραστηριότητες που έχει. Ακόμα παρεμβαίνει στο οικογενειακό του περιβάλλον προκειμένου να βοηθήσει την οικογένεια τόσο να κατανοήσει την κατάσταση στην οποία βρίσκεται το άτομο όσο και να την βοηθήσει να ανταπεξέλθει σε αυτό που της συμβαίνει ώστε να ενδυναμώσει τον ασθενή. Παράλληλα διοργανώνει διάφορες ενημερώσεις για την ψυχική υγεία με στόχο αφ' ενός την ενημέρωση των πολιτών γι' αυτό το ζήτημα και αφ' ετέρου να καταπολεμήσει το στίγμα από το οποίο ταλανίζεται η συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα.

Ø Άτομα με προβλήματα εξάρτησης:

Όσον αφορά τα άτομα με προβλήματα εξαρτήσεων ο κοινωνικός λειτουργός ασχολείται με τα άτομα και τις οικογένειές τους αλλά και με ψυχοκοινωνικές παρεμβάσεις με άτομα, οικογένειες και ομάδες εξαρτημένων ατόμων, εστιάζοντας στις πεποιθήσεις, στα συναισθήματα, στη συμπεριφορά τους καθώς και στο κοινωνικό περιβάλλον τους, στην κοινότητα και στην αλληλεπίδραση με άλλες πολιτισμικές παραμέτρους.

Ø Άτομα με αναπηρία:

Ο κοινωνικός λειτουργός σ' αυτό το τομέα ειδικεύεται στην ομαλή πορεία της ζωής των ατόμων με αναπηρία. Τους βοηθά να προχωρήσουν στη ζωή τους ζώντας όσο μπορούν πιο εύκολα παρά την αναπηρία που έχουν. Για τα άτομα που έχουν νοητική υστέρηση προτρέπουν τον φροντιστή τους η και τους ίδιους να λάβουν υπηρεσίες από ειδικά διαμορφωμένους γι' αυτά τα άτομα χώρους. Τέλος ευαισθητοποιούν την

κοινότητα για να οικοδομήσει ειδικούς διαμορφωμένους χώρους ώστε να μπορούν να εισέλθουν τα άτομα με κινητικά προβλήματα.

Ø Προστασία μειονοτήτων και κοινωνικά αποκλεισμένων:

Η επιστήμη της κοινωνικής εργασίας ασχολείται επίσης με την προστασία των μειονοτήτων οι οποίοι μπορεί να είναι μετανάστες, πρόσφυγες ή άλλες κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες. Σ αυτό το τομέα οι κοινωνικοί λειτουργοί ευαισθητοποιούν την κοινότητα για την αποδοχή αυτών των ατόμων και την άρση του στίγματος που συνοδεύουν αυτά τα άτομα. Προτρέπουν την δημιουργία υπηρεσιών όπου μπορούν αυτά τα άτομα να λάβουν την βοήθεια που τους χρειάζονται.

Ø Παραβατικότητα:

Στο τομέα της παραβατικότητας οι κοινωνικοί λειτουργοί έρχονται σε επαφή με φυλακισμένους ενήλικους και ανήλικους. Μέσα στα πλαίσια του σωφρονιστικού καταστήματος οι κοινωνικοί λειτουργοί εργάζονται με τους παραβάτες και εξετάζουν από κοινού το λόγο που προέτρεψε το άτομο να διαπράξει μια παράβαση. Ακόμα ο κοινωνικός λειτουργός προετοιμάζει τον παραβάτη για την μετά την αποφυλάκιση ζωή του. Τέλος δημιουργεί δεσμούς με άλλες υπηρεσίες ή σχολεία προκειμένου να λάβουν τα άτομα που είναι φυλακισμένα τη βοήθεια που του δίνουν οι άλλες υπηρεσίες π.χ. (ΚΕΘΕΑ) ή για να τελειώσουν οι ανήλικοι παραβάτες τις σπουδές τους.

Ø Αντιμετώπιση φυσικών και οικολογικών καταστροφών:

Σ αυτό το τομέα ο κοινωνικός λειτουργός βοηθά τα άτομα αφ' ενός να βρουν κατάλληλα καταλύματα που λειτουργούν ως προσωρινές στέγες αν έχουν καταστραφεί οι οικίες τους και αφ' ετέρου ενημερώνει τους πολίτες τόσο για την κατάσταση που επικρατεί στις περιοχές που ζούσαν πριν την καταστροφή όσο και για την υγεία των υπόλοιπων συγγενών τους. Ακόμα ο κοινωνικός λειτουργός είναι σε συνεχή αναζήτηση υπηρεσιών και πόρων προκειμένου να παραπέμψει τους ανθρώπους να λάβουν βοήθεια από αυτές και να μπορέσουν να καλύψουν τις βιοτικές τους ανάγκες αντίστοιχα όπως είναι το φαγητό.

Ο τρόπος εφαρμογής της Κοινωνικής Εργασίας με απώτερο σκοπό να επιτευχθούν οι εκάστοτε στόχοι που έχουν τεθεί, γίνεται μέσω τριών μεθόδων που εφαρμόζονται σε τρία βασικά πεδία. Τα πεδία αυτά διαπραγματεύονται τρεις κλασικούς, ανθρώπινους σχηματισμούς: σε επίπεδο δυάδας, σε ομάδες και στη

κοινότητα. Και στα τρία αυτά πεδία το πλαίσιο εφαρμογής είναι μεθοδευμένο, με συγκεκριμένους σκοπούς και οργανωμένο από ένα σύνολο γνώσεων και δεξιοτήτων (Παπαδοπούλου, 2002).

Η κοινωνική εργασία με Άτομα είναι η πρώτη μέθοδος της κοινωνικής εργασίας και αποτελεί τον πυρήνα των δύο άλλων μεθόδων. Στον ορισμό της κοινωνικής εργασίας με Άτομα γίνεται αναφορά ότι αποτελεί τον πυρήνα της συγκεκριμένης μεθόδου το ίδιο άτομο, το οποίο αντιμετωπίζει ένα πρόβλημα και ο κοινωνικός λειτουργός τον καθοδηγεί για την επίλυση του προβλήματος μέσα από διεργασίες που βασίζονται σε ένα μεθοδευμένο πλαίσιο (Καλλινικάκη, 2011).

Στόχοι της μεθόδου αυτής αποτελούν η ενδυνάμωση του ατόμου στο να κατανοήσει το πρόβλημα που έχει αλλά και να αναγνωρίσει τις δυνατότητες που διαθέτει ώστε να το αντιμετωπίσει. Ακόμα αυτή η μέθοδος βοηθά τον άτομο να κινητοποιηθεί και να αξιοποιήσει στο έπακρο τις δεξιότητες που έχει ώστε να λύσει το πρόβλημα που τον απασχολεί. Η κοινωνική εργασία με Άτομο επηρεάζεται κατά ένα πολύ μεγάλο μέρος από την δεοντολογία της κοινωνικής εργασίας όπου ορίζει το άτομο ως ολότητα επηρεασμένο από το κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο ζει, τις μεταξύ του σχέσεις με τους ανθρώπους που τον περιβάλλουν, τις σκέψεις και τα συναισθήματα που διαθέτει και τον τρόπο που έχει μεγαλώσει. Όλα τα παραπάνω καθιστούν υπεύθυνους τους κοινωνικούς λειτουργούς να εξετάσουν τι είναι αυτό που οδήγησε το άτομο να έρθει σε επαφή μαζί τους και ποιες ήταν οι αλληλεπιδράσεις της ζωής του ατόμου από τη στιγμή που παρουσιάστηκε το πρόβλημα (Καλλινικάκη, 2011).

Σε αυτή τη μέθοδο όπως και στις άλλες σημαντικό ρόλο για την αποτελεσματικότητα της είναι η σχέση που θα δημιουργήσει ο εξυπηρετούμενος με τον κοινωνικό λειτουργό. Αυτή η σχέση θα πρέπει οπωσδήποτε να χαρακτηρίζεται από την αμοιβαία εμπιστοσύνη του ενός προς του άλλου και από τη συνέπεια και των δύο στη θεραπευτική διαδικασία. Εφόσον υπάρχουν αυτά τα δύο χαρακτηριστικά ο κοινωνικός λειτουργός και ο ωφελούμενος θα μπορέσουν να βρουν μια λύση από κοινού προκειμένου να αντιμετωπίσει το άτομο το πρόβλημα που έχει. Ακόμα, ο κοινωνικός λειτουργός προσπαθεί να ερευνησει και να επικεντρωθεί στις ανάγκες του ατόμου καθώς αποτελεί χρήσιμο μέσο στο να δημιουργηθεί μια επαγγελματική σχέση (Παπαδοπούλου, 2002).

Σήμερα η μέθοδος της Κ.Ε.Α. δεν έχει αυτή την ονομασία καθώς μετονομάστηκε σε κλινική κοινωνική εργασία και συμβουλευτική κοινωνική εργασία. Η κλινική κοινωνική εργασία στηρίζεται στην δεοντολογία της επιστήμης της κοινωνικής εργασίας την εξελικτική πορεία του ανθρώπου καθώς και την ψυχοκοινωνική του πρόοδο. Ο κλινικός κοινωνικός λειτουργός κατόπιν εξειδικευμένης μάθησης του αντικειμένου της κλινικής κοινωνικής εργασίας έχει το δικαίωμα να θεραπεύει τον εξυπηρετούμενο μέσα από διάφορες τεχνικές που υπάρχουν στην επιστήμη της κοινωνικής εργασίας. Επίσης παρατηρεί την ψυχοκοινωνική του εξέλιξη και παρεμβαίνει όπου χρειάζεται προκειμένου να θεραπευτεί ο εξυπηρετούμενος (Καλλινικάκη, 2011).

Η συμβουλευτική κοινωνική εργασία ή αλλιώς παρέμβαση στη κρίση έχει ως στόχο την επανόρθωση και όχι την θεραπεία του προβλήματος. Τα άτομα που διανύουν στη ζωή τους μια περίοδο κρίσης κατακλύζονται από συναισθήματα απόγνωσης, φόβου, σοβαρή έλλειψη αυτοπεποίθησης και μεγάλη αμφισβήτηση των δυνατοτήτων τους. Ο συμβουλευτικός ρόλος του κοινωνικού λειτουργού έχει ως στόχο να βοηθήσει το άτομο να επαναπροσδιορίσει τις δυνατότητες του και να αναπτύξει τις δεξιότητες που διαθέτει προκειμένου να αντιμετωπίσει την κρίση (Καλλινικάκη, 2011).

Μια ακόμη μέθοδος αποτελεί και η Κοινωνική εργασία με Ομάδες, με τον όρο ομάδα γίνεται αναφορά για «ένα σύνολο δύο ή περισσότερων ατόμων, τα οποία συναντώνται τακτικά για μια χρονική περίοδο, στη διάρκεια της οποίας αναπτύσσουν ένα σταθερό πρότυπο σχέσεων αλληλεπίδρασης, ένα σύνολο ρόλων, διαθέτουν δε ένα τουλάχιστον κοινό γνώρισμα ή μια κοινή ιδιότητα, αναγνωρίζουν κοινούς κανόνες και επιδιώκουν ένα τουλάχιστον κοινό στόχο» (Καλλινικάκη, 2011).

Η συγκεκριμένη μέθοδος άσκησης της κοινωνικής εργασίας έχει ως στόχο το άτομο μέσα από την ομάδα να καλύψει τις συναισθηματικές του ανάγκες διατηρώντας και προωθώντας την αλληλεπίδραση του ατόμου με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας. Η διαδικασία της ομάδας εμπνυχώνει το άτομο αφενός να σταματήσει να νιώθει μόνος και να δημιουργήσει σχέσεις μέσα από την επικοινωνία με τα άλλα μέλη και αφετέρου ενδυναμώνεται καθώς ακούει και τις ιστορίες των υπόλοιπων μελών και με την καθοδήγηση του κοινωνικού λειτουργού μπορεί να επανεξετάσει και τις δικές του δυσκολίες πιο σφαιρικά (Παπαδοπούλου, 2002).

Ακόμα με τη μέθοδο της κοινωνικής εργασίας με ομάδες κάθε εξυπηρετούμενος αναλαμβάνει στην ομάδα ένα ρόλο ο οποίος τον καθιστά υπεύθυνο για κάτι. Με την ανάληψη καθηκόντων ο εκάστοτε εξυπηρετούμενος βοηθείται στο να είναι υπεύθυνος μέσα στην ομάδα και κατ' επέκταση στην καθημερινή του ζωή. Μέσα στην ομάδα υπάρχει η ενθάρρυνση και η επιβράβευση του κάθε εξυπηρετούμενου και αυτό έχει σαν αποτέλεσμα την επιβεβαίωση των ατόμων και την ανάδειξη των ικανοτήτων τους (Καλλινικάκη, 2011).

Τέτοιοι είδους ομάδες είναι ομάδες συμβουλευτικής που σκοπός είναι κυρίως να γίνει κατανόηση του προβλήματος με την καθοδήγηση του κοινωνικού λειτουργού στο να βρεθούν λύσεις αντιμετωπίσεις από τους ίδιους. Ακόμα, ομάδες εκπαίδευσης όπου σκοπός είναι να γίνει εκμάθηση νέων τρόπων αντιλήψεις των καταστάσεων αλλά και η εκμάθηση δεξιοτήτων και γενικότερα η ανάπτυξη της προσωπικότητας τους. Επιπλέον υπάρχουν οι ομάδες κοινωνικής δράσης με στόχο να αξιοποιήσουν τα απαραίτητα μέσα και τις δεξιότητες και να γίνει εφαρμογή στο περιβάλλον που ζουν με σκοπό την αλλαγή. Επίσης, υπάρχουν οι ομάδες στόχου όπως και οι θεραπευτικές που συναντώνται σε άτομα που αντιμετωπίζουν προβλήματα ψυχικής υγείας με στόχο την ενδυνάμωση των μελών (Καλλινικάκη, 2011).

Η κοινωνική εργασία με Κοινότητα ορίζεται ως μια μορφή παροχής βοήθειας στα άτομα της κοινότητας προκειμένου να εντοπίσουν οι ίδιοι τις ανάγκες τους και να σκεφθούν αποτελεσματικούς τρόπους για την κάλυψη τους αξιοποιώντας κάθε διαθέσιμη πηγή. Όταν γίνεται αναφορά στην κοινότητα εννοείται αφ' ενός κάθε ομάδα που συγκροτείται σε ένα χώρο π. χ σχολείο και αφ' ετέρου μια ομάδα ανθρώπων που αυτό που τους χαρακτηρίζει είναι ένα τουλάχιστον κοινό γνώρισμα π. χ γλώσσα ή μια κοινή ανάγκη (Σταθόπουλος, 2000).

Βασική στόχοι της είναι η κατανόηση των προβλημάτων που υπάρχουν στην κοινότητα καθώς επίσης και η αντιμετώπιση αυτών σε τοπικό επίπεδο. Στο πλαίσιο της κοινότητας η μέθοδος της Κοινωνικής Εργασίας αποσκοπεί στο να ενδυναμωθούν τα μη προνομιούχα μέλη της κοινότητας και γενικότερα οι ευπαθείς ομάδες. Οι ομάδες της κοινότητας να έχουν ισότιμες ευκαιρίες και αντιμετώπιση, όπως επίσης να καλυφθούν οι ανάγκες των μελών της σε επίπεδο υλικών και ανθρώπων, όπως επίσης και να παρέχονται οι κοινωνικές υπηρεσίες καθολικά (Σταθόπουλος, 2000).

Ο κοινωνικός λειτουργός στην κοινωνική εργασία με κοινότητα αφού γνωρίσει τα μέλη και τον τρόπο ζωής τους συντονίζει την διαδικασία οργάνωσης της κοινότητας, προάγει την συνοχή αλλά και την συνεργασία των μελών της με τις κοινωνικές υπηρεσίες. Παρ' όλο που ο κοινωνικός λειτουργός εργάζεται με την κοινότητα δεν παραλείπει να αντιμετωπίζει το κάθε μέλος της ως μια ξεχωριστή οντότητα με τις δικές του δεξιότητες και ιδιοτροπίες (Ζωγράφου, 2002).

Τέλος η κοινωνική εργασία με κοινότητα εργάζεται και στην αντιμετώπιση των κοινωνικών διακρίσεων άλλοτε με την ένταξη των ατόμων που είχαν περιθωριοποιηθεί από την κοινωνία και άλλοτε σχεδιάζοντας διάφορες ημερίδες για την καταπολέμηση του στίγματος κάθε κοινωνικά αποκλεισμένης ομάδας ή της ίδιας (Καλλινικάκη, 2011).

4.2 Ο κοινωνικός λειτουργός ως εκπαιδευτής ενηλίκων

Στην μέθοδο της κοινωνικής εργασίας με ομάδες υπάγεται μια ομάδα όπου φέρει το όνομα εκπαιδευτική ομάδα. Η δημιουργία αυτής της ομάδας έχει ως στόχο την εκπαίδευση των ατόμων τόσο στο ψυχολογικό τομέα που με τη βοήθεια του κοινωνικού λειτουργού εκπαιδεύει τα άτομα να σκέφτονται πιο θετικά, να αλλάξουν τρόπο ζωής ώστε να επέλθει η αλλαγή στην καθημερινότητα τους και κατ' επέκταση να τους προσφέρει την αρμονία που ζητούν, όσο και στο κοινωνικό κομμάτι εκπαιδεύοντας τους στις κοινωνικές δεξιότητες και συμπεριφορές που θα τους βοηθήσουν να ανταπεξέλθουν στην κοινωνία (Καλλινικάκη, 2011).

Ο κοινωνικός λειτουργός ως εκπαιδευτής ενηλίκων συνδυάζει τις δεξιότητες που έχει με αυτές του εκπαιδευτή. Οι βασικότεροι ρόλοι που κατέχει σε μια ομάδα είναι του διευκολυντή, του θυροφύλακα, του ρυθμιστή, του υποστηρικτή και του συνηγόρου. Μέσα στην ομάδα ο κοινωνικός λειτουργός εφαρμόζει όλους αυτούς τους ρόλους προκειμένου να εκπαιδεύσει τους ενήλικους σε διάφορες κοινωνικές δεξιότητες και λειτουργικές συμπεριφορές που θα τους βοηθήσουν να επιτευχθούν οι στόχοι τους. Όπως παρατηρείται και ο εκπαιδευτής και ο κοινωνικός λειτουργός βοηθάνε στην ενθάρρυνση των μελών της ομάδας να μάθουν καινούρια πράγματα, να αποκομίσουν νέες εμπειρίες μέσα από την εκπαιδευτική και την θεραπευτική διαδικασία αντίστοιχα ώστε να ανταπεξέλθουν μέσα στην κοινωνία ως πλέον ενεργοί πολίτες. Ακόμα προασπίζουν τα δικαιώματα των μελών και στη περίπτωση που δεν

τα γνωρίζουν αναλαμβάνουν τη μάθηση τους, στους εκπαιδευομένους προκειμένου να τα γνωρίσουν και να τα διεκδικήσουν (Δημοπούλου-Λαγωνίκα, 2011).

Τόσο ο εκπαιδευτής όσο και ο κοινωνικός λειτουργός στην περίπτωση που υπάρξει κάποια σύγκρουση μεταξύ των μελών της ομάδας προσπαθούν να εξομαλυνθεί η κατάσταση από τη μια και από την άλλη ενθαρρύνει τα μέλη στο σεβασμό των απόψεων των υπόλοιπων μελών. Μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία ο εκπαιδευτής βοηθά το άτομο να αλλάξει τις μέχρι τότε συμπεριφορές που είχε και να τις αντικαταστήσει με νέες πιο λειτουργικές. Το ίδιο επιχειρεί και ο κοινωνικός λειτουργός προκειμένου το άτομο να γίνει ανεξάρτητο και να έχει αυτοπεποίθηση. Όπως παρατηρείται και σε αυτό το παράδειγμα ο ρόλος του εκπαιδευτή με τον ρόλο του κοινωνικού λειτουργού συμπίπτουν καθώς και οι δύο ως συντονιστές δείχνουν σεβασμό στην ατομικότητα του μέλους και στην εμπειρία που μοιράζεται με την ομάδα (Καλλιδικακή, 2011).

Τέλος τόσο ο εκπαιδευτής όσο και ο κοινωνικός λειτουργός διερευνούν τις αντιστάσεις που μπορεί να έχουν τα μέλη της ομάδας τους κατά την εκπαιδευτική και θεραπευτική διαδικασία και επίσης δίνουν πολύ σημασία στις συναισθηματικές εκρήξεις των μελών προσπαθώντας να βρουν τα αίτια αυτών των συμπεριφορών και κατ' επέκταση να βρουν μια λύση μαζί με τα μέλη που έχουν το πρόβλημα (Δημοπούλου-Λαγωνίκα, 2011).

Συμπερασματικά λοιπόν ο κοινωνικός λειτουργός διαθέτει τα περισσότερα γνωρίσματα που έχει ένας εκπαιδευτής ενηλίκων. Έτσι μπορούμε με ασφάλεια να υποστηρίξουμε ότι ένας κοινωνικός λειτουργός μπορεί να γίνει και εκπαιδευτής ενηλίκων.

4.3 Χαρακτηριστικά των κοινωνικά ευπαθών ομάδων

Ως κοινωνικά ευπαθείς ομάδες σύμφωνα με την Τσιμπουκλή και Φίλιπς (2008) είναι:

«τα άτομα με ειδικές ανάγκες (είτε με κινητικές δυσκολίες είτε με νοητική υστέρηση) φυλακισμένοι και αποφυλακισμένοι, πρόσφυγες-μετανάστες, παλλινοστούντες, μέλη εθνικών μειονοτήτων, άνεργες μητέρες, αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών, χρήστες ψυχοτρόπων ουσιών, άνεργοι, άτομα με ψυχικές διαταραχές κ.ά.»

Παρά τις διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα στις ευπαθής ομάδες υπάρχουν κάποια γνωρίσματα και χαρακτηρίστηκα τα οποία είναι ίδια στα άτομα που ανήκουν σ' αυτές. Σύμφωνα με τα άτομα που ανήκουν σε μια ευπαθή ομάδα έχουν πολύ χαμηλή αυτοπεποίθηση και λόγω του κοινωνικού αποκλεισμού έχουν ένα βαθύ αίσθημα απόρριψης από την κοινωνία γενικά και από άλλους συνανθρώπους τους ειδικά, έτσι οδηγούνται στη αποξένωση και δεν κοινωνικοποιούνται εύκολα στην κοινωνία που ζουν. Ακόμα λόγω των εγκαταστάσεων διάφορων υπηρεσιών και δημόσιων έργων δεν μπορούν να έχουν πρόσβαση σε αυτά με αποτέλεσμα να καθιστά δύσκολη την μετακίνηση τους και την είσοδο τους σ αυτές (Καρούζου, Ζαφειροπούλου, 2008).

Άλλο ένα κοινό γνώρισμα των ατόμων που ανήκουν στις ευπαθής κοινωνικά ομάδες είναι η δυσμενής οικονομική τους κατάσταση. Πολλά από τα άτομα αυτά λόγω του κοινωνικού αποκλεισμού που γνωρίζουν είναι άνεργοι καθώς δεν τους δέχονται στις εργασίες ή για το λόγο ότι οι ίδιοι δεν θεωρούν τους εαυτούς τους ικανούς δεν εργάζονται ή είναι ανασφάλιστοι και η χρηματοδότηση της εργασίας τους δεν καλύπτουν τις βασικές τους ανάγκες. Πολλά άτομα ευπαθών ομάδων αντιμετωπίζουν προβλήματα υγείας και ψυχικής υγείας και λόγω της οικονομικής τους κατάστασης και της έλλειψης υποδομών δεν λαμβάνουν επαρκώς σωστά τις ιατρικές περιθάλψεις που χρειάζονται (Τσιμπουκλή, Φίλιπς, 2008).

Επίσης πολλά από τα άτομα που ανήκουν στις κοινωνικά ευπαθής ομάδες ή είναι αναλφάβητοι ή δεν έχουν ολοκληρώσει επαρκώς την σχολική εκπαιδευτική τους πορεία με αποτέλεσμα να είναι δύσκολο να βρουν μια εργασία που θα τους βοηθήσει να ανταπεξέλθουν οικονομικά στη ζωή τους.

4.4 Ο ρόλος της Διά Βίου Μάθησης ως μέσο επανένταξης των κοινωνικά ευπαθών ομάδων

Στη σημερινή εποχή όπου οι κοινωνικές ανισότητες μαστίζουν την κοινωνία περισσότερο από ποτέ, η σημασία της Διά Βίου μάθησης αναδεικνύεται όχι μόνο αναγκαία αλλά και επιβεβλημένη στο σύνολο του πληθυσμού, κυρίως δε στις κοινωνικά ευπαθείς ομάδες προκειμένου να καταπολεμηθεί ο κοινωνικός αποκλεισμός εις βάρος τους και να επανενταχθούν ομαλά στο ευρύτερο φάσμα της

κοινωνίας. Όπως αναφέρεται και παρακάτω στον ορισμό η Διά Βίου Μάθηση από την αρχή της εμφάνισης της μέχρι τη σημερινή εποχή,

« [...] εμπεριείχε [...] μια δυναμική άρση των κοινωνικών ανισοτήτων, προώθησης, μιας δημοκρατικής κοινωνίας αξιοποίησης των δυνατοτήτων και πλήρους ανάπτυξης των ανθρώπων. Τα άτομα θα μπορούσαν πλέον να δημιουργούν τα δικά τους μαθησιακά μονοπάτια [...]» (Πρόκου 2004, οπ. αναφ. Τσιμπουκλή, Φίλλιπς, 2008, σ. 17).

Σύμφωνα με τον παραπάνω ορισμό λοιπόν και συνδυάζοντάς τα με τη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα, αντιλαμβανόμαστε την αναγκαιότητα που παρουσιάζει η διά βίου μάθηση στις κοινωνικά ευπαθείς ομάδες. Καταρχάς, μέσα από την συνεχή εκπαίδευση πάσης φύσεως των ενηλίκων και τη διά βίου μάθηση τα άτομα που ανήκουν στις κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες αποκτούν τη δυνατότητα πρόσβασης στη γνώση και τους παρέχεται η δυνατότητα να εκπαιδευτούν και να εξειδικευτούν σε κάποια επαγγέλματα, τα οποία θα τους οδηγήσουν στην εύρεση εργασίας και στην οικονομική τους ανεξαρτησία. Συνέπεια αυτού, είναι να αρχίσει η κοινωνική τους επανένταξη, να ανακτήσουν δηλαδή τη χαμένη τους δύναμη και να πιστέψουν στον εαυτό τους, έτσι ώστε εκμεταλλευόμενοι τις δυνατότητές τους να αποτελέσουν ενεργά μέλη της κοινωνίας (Τσιμπουκλή, Φίλλιπς, 2008).

Η κοινωνία οφείλει να συνδράμει με κάθε τρόπο σε αυτήν την προσπάθεια , έτσι ώστε να καταστήσει εφικτή την επιθυμία αυτών των ατόμων να επανακαθορίσουν στοιχεία χαρακτήρα και συμπεριφοράς και να θέσουν νέες παραμέτρους και στόχους ζωής. Για παράδειγμα ένα αποφυλακισμένος ή ένας πρώην χρήστης ουσιών έχει την ανάγκη να πιστεύει σε μια δεύτερη ευκαιρία που θα τον βοηθήσει να ορθοποδήσει και πάλι στη ζωή του. Τα προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων όπως είναι τα σχολεία δεύτερης ευκαιρίας και η παρακολούθηση και στήριξη από κατάλληλα εκπαιδευμένο και καταρτισμένο προσωπικό και ειδικούς (πχ ψυχολόγοι) μπορούν να τον βοηθήσουν να καταφέρει το στόχο του και να ενταχθεί πάλι στην κοινωνία (Τσιμπουκλή, Φίλλιπς, 2008).

Οι ευπαθείς κοινωνικά ομάδες όπως είναι τα άτομα με ψυχικές ασθένειες, τα άτομα με αναπηρία κ.ά. με την βοήθεια της διά βίου μάθησης και της εκπαίδευσης ενηλίκων έχουν την ευκαιρία να αξιοποιήσουν τις ήδη υπάρχουσες δεξιότητες και

γνώσεις τους, εάν και εφόσον τους δοθεί η προσοχή και τα κίνητρα που χρειάζονται για να αισθανθούν άξια μέλη της κοινωνίας (Τσιμπουκλή, Φίλιπς, 2008).

Πέρα όμως από το στόχο της επαγγελματικής αποκατάστασης για τα άτομα που ανήκουν στις ευπαθείς ομάδες η διά βίου μάθηση έχει κυρίως θετικά αποτελέσματα στην ψυχολογία των ατόμων αυτών. Με τη διά βίου μάθηση τα άτομα διευρύνουν τους γνωστικούς τους ορίζοντες οι οποίοι τους βοηθούν να έχουν ίσες επαγγελματικές ευκαιρίες με τα άλλα άτομα της κοινωνίας με αποτέλεσμα να αποκτούν αυτοπεποίθηση, να αισθάνονται χρήσιμοι στη κοινωνία και να νιώθουν έτοιμα να ανταπεξέλθουν στις προκλήσεις της σύγχρονης κοινωνίας (Τσιμπουκλή, Φίλιπς, 2008).

Από την άλλη πλευρά το σύνολο της κοινωνίας βλέποντας την θέληση και την προσπάθεια των ατόμων αυτών οφείλει να τα αποδέχεται, να τα ενθαρρύνει και να τα επιδοκιμάζει προκειμένου να επιτευχθεί όχι μόνο η προσωπική αλλαγή αλλά και η κοινωνική αλλαγή (Τσιμπουκλή, Φίλιπς, 2008).

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

5.1 Σκοπός της έρευνας

Σκοπός αυτής της έρευνας - δράσης, η οποία πραγματοποιήθηκε στον Σύλλογο για την Ψυχική Υγεία – ΣΟΨΥ Πάτρας, ήταν να ενισχύσουμε τις γνώσεις των μελών του συλλόγου πάνω στα δικαιώματά τους ως άνθρωποι και ως ψυχικά πάσχοντες μέσω της εκπαιδευτικής ομάδας που δημιουργήσαμε και φέραμε εις πέρας σε τρεις μονώρες συναντήσεις με τα μέλη. Επιπλέον θέλαμε να ερευνήσουμε τις γνώσεις τους πριν από την διεξαγωγή της ομάδας για να μπορέσουμε να τις συγκρίνουμε με όσα διδάχτηκαν από εμάς στα πλαίσια της εκπαιδευτικής διαδικασίας όπως επίσης και την ανταπόκρισή τους στις εναλλακτικές μεθόδους διδασκαλίας που ακολουθήσαμε βάσει των ήδη καθορισμένων τρόπων μάθησης όπως αυτά παρουσιάστηκαν και παραπάνω. Για την διερεύνηση των γνώσεων που ήδη είχαν πάνω στα δικαιώματά τους, πήραμε συνεντεύξεις από τα δέκα συμμετέχοντα μέλη πριν την διεξαγωγή της ομάδας εκπαίδευσης ενηλίκων αλλά και μετά το πέρας αυτής με σκοπό να διερευνήσουμε τον βαθμό ανταπόκρισης αλλά και για μια γενικότερη αξιολόγηση από τα μέλη όσον αφορά την εκπαιδευτική διαδικασία.

5.2 Ερευνητικά ερωτήματα

Σε ένα πρώτο βήμα για να φέρουμε εις πέρας την έρευνα μας βρέθηκαν τα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα τα οποία βοηθούν στην κατανόηση όλων όσων θα θέλαμε μέσω της ερευνητικής - εκπαιδευτικής διαδικασίας. Συγκεκριμένα για την καλύτερη και ομαλή διεξαγωγή της έρευνας αλλά και των ομάδων θα έπρεπε να υπάρχει εξ αρχής ένα πλάνο πάνω στο οποίο θα βαδίζαμε για να λάβουμε τις απαντήσεις πάνω στα θέματα που θέλαμε να μελετήσουμε.

- Ø Ποιες είναι οι γνώσεις που έχουν οι ψυχικά πάσχοντες πάνω στα δικαιώματά τους;
- Ø Γίνεται διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους; Κι αν ναι, με ποιους τρόπους;

- Ø Όταν γίνεται καταπάτηση των δικαιωμάτων τους, γνωρίζουν που να απευθυνθούν;
- Ø Υπάρχει ανταπόκριση στους εναλλακτικούς τρόπους μάθησης;
- Ø Τι ανάγκες – προσδοκίες δημιουργούνται για μια εκπαιδευτική ομάδα;

5.3 Συλλογή δεδομένων

Η μέθοδος συλλογής δεδομένων ήταν ποιοτική με την χρήση συνεντεύξεων. Η συνέντευξη ως ερευνητικό εργαλείο, η οποία αποτελεί μια εναλλακτική μέθοδο, χρησιμεύει στην πιο άμεση επικοινωνία με τον συνεντευξιζόμενο με σκοπό να αναπτυχθεί μεταξύ των συμμετεχόντων και των συντονιστών μια πιο οικεία ατμόσφαιρα. Αυτό επιτευχθεί με την χρήση ημιδομημένης συνέντευξης αφού με αυτόν τον τρόπο μας δόθηκε η δυνατότητα για περαιτέρω διευκρινήσεις.

Επιπλέον σε ένα δεύτερο επίπεδο πραγματοποιήσαμε μια έρευνα – δράση με την μορφή μικροδιδασκαλιών και την διεξαγωγή εκπαιδευτικής ομάδας αναφορικά με τα δικαιώματα των ψυχικά πασχόντων. Ο λόγος επιλογής της διεξαγωγής ομάδας ως μέθοδος συλλογής δεδομένων ήταν το γεγονός ότι είναι κάτι διά δραστικό, άμεσο και φέρνει τα συμμετέχοντα μέλη σε επικοινωνία με σκοπό την ανταλλαγή απόψεων.

5.4 Ο πληθυσμός και το δείγμα

Με τον όρο «πληθυσμός» εννοούμε τα συμμετέχοντα μέλη στη διεξαγωγή της έρευνας. Είναι τα άτομα εκείνα πάνω στις γνώσεις, στις στάσεις και στις απόψεις των οποίων βασίζεται η συλλογή δεδομένων. Ο δικός μας πληθυσμός ανήκει στην ευπαθή κοινωνική ομάδα των ψυχικά πασχόντων και αποτελούν εγγεγραμμένα μέλη του Συλλόγου για την Ψυχική Υγεία, ΣΟΨΥ Πάτρας και χρόνια ψυχικά πάσχοντες.

Η επιλογή της συγκεκριμένης ομάδας έγινε λόγω του ότι, με βάση και τα παραπάνω, είναι φανερό ότι ο ΣΟΨΥ σαν σύλλογος προωθεί και βασίζει την λειτουργία του στην διεξαγωγή ομάδων αφού μέσω αυτών ενδυναμώνονται και εμπυχώνονται οι ψυχικά πάσχοντες. Επομένως για τα μέλη του συλλόγου η διεξαγωγή μιας ομάδας με ήδη καθιερωμένο σκοπό ήταν για εκείνους κάτι οικείο και γνώριμο.

Εν συνεχεία, η επιλογή των συμμετεχόντων μελών προκλήθηκε από την εκδήλωση ενδιαφέροντος από τους ίδιους. Ο λόγος που δεν επιλέχθηκαν από εμάς τα μέλη ήταν διότι θέλαμε να αποφύγουμε τον αποκλεισμό κάποιων αφού υποστηρίζουμε την ενεργή συμμετοχή ανεξαρτήτως ηλικίας και μορφωτικού επιπέδου, αλλά και το δικαίωμα στην ισότιμη συμμετοχή στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Τα μέλη του συλλόγου είναι εξοικειωμένα με την συμμετοχή στην διεξαγωγή εκπαιδευτικών-θεραπευτικών ομάδων. Ωστόσο, λόγω αυτής της εξοικείωσης αλλά και γενικότερα των ομάδων που πραγματοποιούνται στον σύλλογο υπήρχε ένα προστατευμένο και οικείο πλαίσιο για την πραγματοποίηση της δικής μας έρευνας δράσης.

Το δείγμα μας αποτελούνταν από δέκα μέλη ηλικίας από τριάντα ετών έως εξήντα πέντε και ανεξαρτήτου μορφωτικού επιπέδου, οι οποίοι συμμετείχαν εθελοντικά στην εκπαιδευτική διαδικασία, αφού προηγήθηκε ενημέρωση από εμάς για τους στόχους και τους σκοπούς αλλά και τον τρόπο που θα διεξαχθεί η εκπαιδευτική ομάδα.

Ξεκινώντας την έρευνά μας, ζητήσαμε από τα συμμετέχοντα μέλη να πάρουμε κάποιες αρχικές συνεντεύξεις με σκοπό να διερευνήσουμε το γνωστικό επίπεδο των μελών, αναφορικά με τα δικαιώματά τους. Έπειτα πραγματοποιήσαμε την εκπαιδευτική ομάδα μέσω της οποίας θέσαμε σε εφαρμογή την ενημέρωση για τα δικαιώματα μέσω εμπλουτισμένης εισήγησης, βιωματικών παιχνιδιών, θεατρικού σκετς, συζήτηση για ανταλλαγή απόψεων, παιχνίδι ρόλων. Στην διεξαγωγή της εκπαιδευτικής διαδικασίας συντονιστές ήμασταν τρεις με ξεχωριστό ρόλο η καθεμία από εμάς σε κάθε συνάντηση. Συγκεκριμένα σε κάθε ομάδα βασική συντονίστρια – εμπυχωτρία ήταν μια από εμάς ενώ οι άλλες δύο είχαν ρόλο βοηθητικό. Υπήρχε από εμάς συγκεκριμένη κατεύθυνση, βάσει του πλάνου που είχαμε διαμορφώσει, με σκοπό την ομαλή ροή της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Τέλος πήραμε από τα μέλη τις τελικές συνεντεύξεις με σκοπό να διερευνήσουμε την ανταπόκριση των μελών στην διεξαγωγή της ομάδας και επιπλέον να γίνει από αυτούς μια αξιολόγηση για εμάς καθώς και για την ομάδα

5.5 Ερευνητικό Εργαλείο

Το πρώτο ερευνητικό μας εργαλείο αποτέλεσε η χρήση των ημιδομημένων συνεντεύξεων με ερωτήσεις και κλειστού τύπου και ανοιχτού τύπου. Ο λόγος επιλογής του συγκεκριμένου ερευνητικού εργαλείου είναι αρχικά διότι είναι ένας άμεσος και ευέλικτος τρόπος στο να αντλούνται πληροφορίες. Πέραν αυτού μέσω των συνεντεύξεων μας δόθηκε η δυνατότητα στο να παρατηρήσουμε την γενικότερη εικόνα και στάση των συμμετεχόντων, αλλά και στο να αναπτυχθεί ένα οικείο κλίμα καθώς επίσης και η δυνατότητα δημιουργίας μιας πρώτης γνωριμίας με τα μέλη. Ακόμα, μέσω των συνεντεύξεων, ακριβώς λόγω της αμεσότητας γίνεται αντιληπτό ότι παραχωρείται ο απαραίτητος χώρος στο να δοθούν διευκρινιστικές ερωτήσεις.

Όσον αφορά τις ερωτήσεις, όπου στις αρχικές συνεντεύξεις οι τέσσερις ερωτήσεις ήταν κλειστού τύπου ενώ οι δύο ανοιχτού τύπου. Στις τελικές συνεντεύξεις όλες οι ερωτήσεις ήταν ανοιχτού τύπου. Χρησιμοποιήσαμε τις ερωτήσεις κλειστού τύπου διότι θέλαμε μια πιο συγκεκριμένη απάντηση χωρίς να δοθεί περαιτέρω έκταση σε αυτές τις ερωτήσεις αφού ήταν κάτι που θα αναφερόταν στα πλαίσια της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Ενώ ανοιχτού τύπου χρησιμοποιήσαμε κυρίως στις τελικές συνεντεύξεις με σκοπό να κατανοήσουμε τις προσδοκίες που είχαν για την ομάδα και έπειτα τις εντυπώσεις τους που προέκυψαν από την διεξαγωγή της ομάδας. Επίσης, μέσω των ερωτήσεων ανοιχτού τύπου δόθηκε χώρος στους συνεντευζομένους στο να εκφραστούν με μεγαλύτερη ευκολία.

Το δεύτερο ερευνητικό μας εργαλείο αποτέλεσε η έρευνα δράση, σκοπός της οποίας ήταν η εκμάθηση των δικαιωμάτων μέσω της κατανόησης και της ερμηνείας αυτών από τα συμμετέχοντα μέλη. Ακόμα, ένα άλλο στοιχείο είναι η διάδραστηριότητα που χαρακτηρίζει την έρευνα- δράση όπως ακριβώς χρησιμοποιήθηκε και στην παρούσα έρευνα με κύριο σημείο την αλληλεπίδραση των μελών και των συντονιστών, μέσω της συζήτησης, την ανταλλαγή απόψεων αλλά και των βιωματικών δραστηριοτήτων. Συγκεκριμένα, έρευνα δράση αποτέλεσε η διεξαγωγή εκπαιδευτικής ομάδας σε μορφή μικροδιδασκαλιών αναφορικά με τα δικαιώματα των ψυχικά πασχόντων και συμμετέχοντα μέλη χρόνια ψυχικά πάσχοντες.

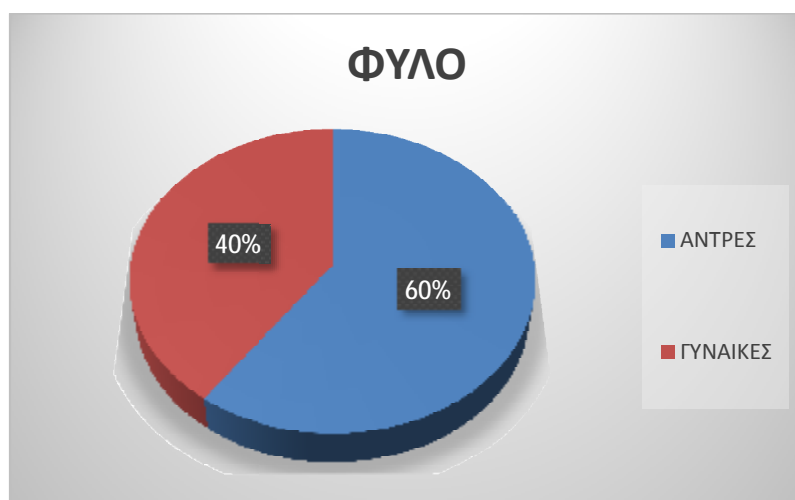
Επιπροσθέτως, ακόμα ένα στοιχείο που βρίσκουμε στην έρευνα δράση είναι η άμεση επικοινωνία μεταξύ των συμμετεχόντων μελών αλλά και των συντονιστών και

λόγω αυτού στην εκπαιδευτική διαδικασία έγινε αποφυγή του μονολόγου από την μεριά των συντονιστών και δόθηκε περισσότερη βαρύτητα στον διάλογο.

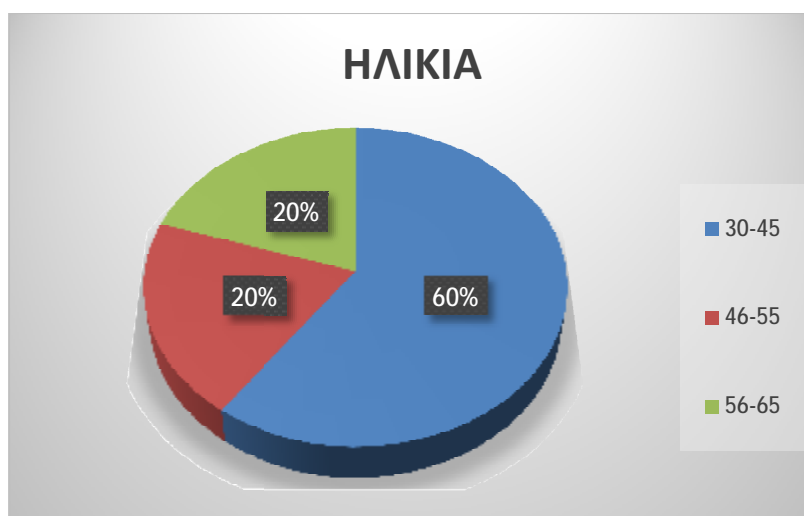
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

6.1 Δημογραφικά στοιχεία

Ξεκινώντας θα παραθέσουμε κάποια ποσοστά δημογραφικών στοιχείων όπως προέκυψαν από τις αρχικές συνεντεύξεις που πάρθηκαν από τα συμμετέχοντα μέλη για την εκπαιδευτική ομάδα. Τα ποσοστά αυτά αναφέρονται στον πληθυσμό ανδρών – γυναικών, την ηλικία των μελών καθώς και το μορφωτικό επίπεδο. Τα αποτελέσματα προέκυψαν μετά από μετατροπή των δεδομένων επί τις εκατό (%).

Γράφημα 1: Φύλο συμμετεχόντων

Γράφημα 2: Ηλικία συμμετεχόντων

Γράφημα 3: Μορφωτικό επίπεδο συμμετεχόντων

Στην παρούσα έρευνα το δείγμα μας αποτελείται από δέκα (10) μέλη ηλικίας από τριάντα (30) ετών έως και εξήντα πέντε (65) ετών από τους οποίους οι έξι (6) ήταν άντρες και οι τέσσερις (4) ήταν γυναίκες. Τρία (3) από τα συμμετέχοντα μέλη είναι απόφοιτοι ΤΕΙ, πέντε (5) είναι απόφοιτοι λυκείου, ένα (1) μέλος είναι απόφοιτος τεχνικής σχολής και ένα (1) ακόμη μέλος απόφοιτος γυμνασίου.

Παρακάτω παρατίθενται κάποιες από τις απαντήσεις των ερωτηθέντων στις αρχικές συνεντεύξεις, στη συνέχεια η παρουσίαση διεξαγωγής της ομάδας και τέλος οι απαντήσεις των μελών στις τελικές συνεντεύξεις που βοηθούν στην διεξαγωγή συμπερασμάτων.

6.2 Ανάλυση αρχικών συνεντεύξεων

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω το πρώτο κομμάτι της έρευνας αποτελούν οι αρχικές συνεντεύξεις και παρακάτω παρατίθενται τα συμπεράσματα που προέκυψαν. Η ανάλυση προκύπτει από τις απαντήσεις που δόθηκαν από τα μέλη για κάθε μια ξεχωριστή ερώτηση καθώς επίσης και κάποια αυτούσια λόγια των μελών.

6.2.1 Γνώσεις αναφορικά με τα δικαιώματα των ψυχικά πασχόντων

Από την ανάλυση των απαντήσεων στην πρώτη αυτή ερώτηση της αρχικής συνέντευξης προκύπτει ότι τα τρία (3) από τα δέκα (10) μέλη αναγνώριζαν ως δικαίωμα την παροχή επιδόματος όταν κάποιος ανήκει στην ομάδα των ατόμων με

αναπηρία (ψυχικά πάσχοντες). Ένας (1) στους δέκα (10) αναγνωρίζει το δικαίωμα στην εκπαίδευση. Ενώ τα υπόλοιπα έξι (6) μέλη από τα δέκα (10) δεν ανέφεραν συγκεκριμένα κάποιο δικαίωμα όσον αφορά τους ψυχικά πάσχοντες. Το τρίτο από τα μέλη ανέφερε χαρακτηριστικά: *«Τα άτομα με κάποια ψυχική ασθένεια έχουν το δικαίωμα να παίρνουν ένα χρηματικό ποσό για να μπορούν να ζουν με αξιοπρέπεια, το επίδομα, έχουν δικαίωμα να σπουδάσουν».*

6.2.2 Γνώσεις σχετικά με τη συνηγορία

Στην δεύτερη αυτή ερώτηση πέντε (5) από τα δέκα (10) μέλη ανέφεραν πως η συνηγορία είναι μια μορφή νομικής και μη υπεράσπισης, ένα (1) από τα δέκα (10) μέλη χαρακτήρισε τη συνηγορία ως προστασία από κάποιον και τέσσερα (4) από τα δέκα (10) μέλη δεν γνώριζαν την έννοια της συνηγορίας. Επίσης το τρίτο από τα συμμετέχοντα μέλη χαρακτηριστικά ανέφερε: *«Συνηγορία σημαίνει να έχεις κάποιον δίπλα σου που να ξέρει τους λόγους, σου συμπαραστέκεται και σε υπερασπίζεται».*

6.2.3 Γνώσεις σχετικά με την δικαστική συμπαράσταση

Στην τρίτη ερώτηση ένα (1) από τα δέκα (10) μέλη απάντησε πως δικαστική συμπαράσταση είναι η συμπαράσταση σε νομικά ζητήματα, ένα (1) ακόμη από τα δέκα (10) μέλη την χαρακτήρισε ως νομική εκπροσώπηση ενώ τα οχτώ (8) μέλη από τα δέκα (10) δεν γνώριζαν την σημασία του όρου. Χαρακτηριστικά το έκτο από τα συμμετέχοντα μέλη ανέφερε: *«Συμπαραστέκομαι νομικά σε κάποιον».*

6.2.4 Γνώσεις σχετικά με το απόρρητο των προσωπικών στοιχείων

Στην τέταρτη ερώτηση τα τέσσερα (4) από τα δέκα (10) μέλη αναφέρθηκαν στο ιατρικό απόρρητο ως απόρρητο των προσωπικών στοιχείων, τα πέντε (5) από τα δέκα (10) μέλη αναφέρθηκαν στην μη δημοσιοποίηση και προφύλαξη των προσωπικών στοιχείων γενικότερα και ένα (1) από τα δέκα (10) μέλη αναφέρθηκε στο ότι θα πρέπει να υπάρχει διαφάνεια έτσι ώστε με αυτόν τον τρόπο να καταπολεμήσουμε το στίγμα. Το πρώτο μέλος από τα δέκα μας ανέφερε: *«Δεν ξέρω αλλά θεωρώ ότι όσον αφορά τους ψυχικά πάσχοντες πρέπει να υπάρχει διαφάνεια και*

μέσα στην οικογένειά τους και μεταξύ άλλων γιατί ίσως με αυτόν τον τρόπο καταφέρουμε να γκρεμίσουμε το στίγμα».

6.2.5 Γνώσεις σχετικά με την ελευθερία έκφρασης του λόγου

Στην πέμπτη αυτή ερώτηση δύο (2) από τα δέκα (10) μέλη χαρακτήρισαν την ελευθερία λόγου ως ένα κεκτημένο δικαίωμα προερχόμενο από αγώνες το οποίο όμως καταπατάται και λογοκρίνεται. Ένα (1) από τα δέκα (10) μέλη αναφέρθηκε στη διαφορετικότητα της έκφρασης λόγου από τον κάθε άνθρωπο, πέντε από τα δέκα μέλη αναφέρθηκαν στο γεγονός να μπορεί ο κάθε άνθρωπος να λέει ελεύθερα τη γνώμη του και τα δύο (2) ακόμα μέλη από τα δέκα (10) αναφέρθηκαν στην ελευθερία έκφρασης του λόγου ως καθολικό και αναφαίρετο δικαίωμα. Το όγδοο από τα δέκα μέλη ανέφερε χαρακτηριστικά: *«Είναι η δυνατότητα που έχει κάποιος να εκφράζει αυτά που σκέφτεται, αυτά που υποστηρίζει».*

6.2.6 Προσδοκίες από την εκπαιδευτική ομάδα

Στην έκτη ερώτηση τέσσερα (4) από τα δέκα (10) μέλη προσδοκούν να αποκομίσουν γνώσεις και εφόδια, ακόμη τέσσερα (4) από τα δέκα (10) μέλη προσδοκούσαν την εκμάθηση στα δικαιώματα. Δύο (2) από τα δέκα (10) μέλη είχαν ουδέτερη στάση χωρία να περιμένουν κάτι συγκεκριμένο για την ομάδα. Τέλος τα περισσότερα μέλη προσδοκούσαν από την ομάδα την συζήτηση. Το δεύτερο από τα δέκα μέλη χαρακτηριστικά ανέφερε: *«Νομίζω αρχικά ότι θα μας ενώσει και θα μάθουμε τα δικαιώματά μας για μια πιο αξιοπρεπή ζωή».*

6.3 Ανάλυση εκπαιδευτικής ομάδας

Το μήνα Ιούνιο πραγματοποιήθηκαν στον Σύλλογο για την Ψυχική Υγεία - ΣΟΨΥ Πάτρας ομάδες εκπαίδευσης ενηλίκων για τα δικαιώματα των ψυχικά πασχόντων. Συνολικά έγιναν τρεις (3) ομάδες χωρισμένες σε συναντήσεις διάρκειας μιας (1) ώρας και συμμετέχοντα μέλη δέκα (10), ηλικιών 30 ετών έως 65 ετών. Κάθε συνάντηση-ομάδα είχε μια βασική ενότητα εκπαίδευσης όπου η καθεμία διήρκησε εξήντα λεπτά.

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ	ΒΑΣΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ
1 ^η	Εισαγωγή στα δικαιώματα
2 ^η	Συνηγορία - Αυτοσυνηγορία, Δικαστική συμπαράσταση
3 ^η	Ελευθερία λόγου και έκφρασης, προστασία προσωπικών δεδομένων

Οι ομάδες αυτές έλαβαν χώρα σε διάστημα είκοσι ημερών σε αίθουσα που ο ίδιος ο Σύλλογος μας παρείχε. Η ομάδα εκπαίδευσης για τα δικαιώματα των ψυχικά πασχόντων απευθύνθηκε σε χρόνια ψυχικά πάσχοντες και μέλη του Συλλόγου για την Ψυχική Υγεία – ΣΟΨΥ Πάτρας. Το όριο της ηλικίας προήλθε από την εκδήλωση ενδιαφέροντος των ίδιων των μελών.

ΠΡΩΤΗ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ: Εισαγωγή στα δικαιώματα των ψυχικά πασχόντων

Διάρκεια: 60 λεπτά

Εκπαιδευτικοί στόχοι συνάντησης:

Σε επίπεδο γνώσεων:

- Εκμάθηση των δικαιωμάτων
- Διατύπωση των δικαιωμάτων από τους εκπαιδευτές
- Αναγνώριση χρησιμότητας των δικαιωμάτων στην καθημερινή ζωή
- Επεξήγηση δικαιωμάτων

Σε επίπεδο δεξιοτήτων:

- Εφαρμογή των δικαιωμάτων
- Διευκρίνιση των δικαιωμάτων
- Ανάπτυξη των γνώσεων για τα δικαιώματα
- Ερμηνεία και χρήση των δικαιωμάτων

Σε επίπεδο στάσεων:

- Τρόποι εφαρμογής δικαιωμάτων

- Ø Εκτίμηση πάνω στα δικαιώματα
- Ø Ενθάρρυνση και παρότρυνση εφαρμογής των δικαιωμάτων
- Ø Συζήτηση και συμμετοχή

ΤΙΤΛΟΣ	ΜΕΣΑ	ΤΕΧΝΙΚΕΣ	ΧΡΟΝΟΣ
Παρουσίαση εαυτού - ομάδας των συναντήσεων		Προφορικός λόγος	5λ.
Γνωριμία και δέσιμο ομάδας		Βιωματικό παιχνίδι	10λ.
Συμβόλαιο ομάδας	Πίνακας - χαρτόνι		10λ.
Εισαγωγή στα κοινωνικά δικαιώματα	Χαρτόνι	Καταιγισμός ιδεών (brainstorming)	7λ.
Παρουσίαση δικαιωμάτων από εμάς	Υπολογιστής, προτζέκτορας	Εμπλουτισμένη εισήγηση	10λ.
Ιστορία: αλυσοδεμένος ελέφαντας		Θεατρικό-σκετς	10λ.
Συζήτηση παιχνιδιού - αξιολόγηση της συνάντησης	Χαρτιά - μαρκαδόροι	Γραπτός λόγος	8λ.

Παρουσίαση εαυτού – ομάδας και των συναντήσεων

Στην πρώτη αυτή θεματική ενότητα εξηγήσαμε στα μέλη της εκπαιδευτικής ομάδας μας ότι είμαστε κοινωνικοί λειτουργοί και στα πλαίσια εκπόνησης την πτυχιακής μας εργασίας πραγματοποιούμε την ομάδα με σκοπό την εκπαίδευση ανθρώπων με ψυχιατρική εμπειρία πάνω στα δικαιώματά τους.

Γνωριμία και δέσιμο ομάδας

Σε αυτήν την ενότητα πραγματοποιήσαμε το βιωματικό παιχνίδι της επανάληψης των ονομάτων με σκοπό να γνωριστούν όλα τα μέλη μεταξύ τους αλλά να γνωρίσουν κι εμάς ξεκινώντας από τα ονόματά μας. Ακόμη μέσω αυτής της

βιωματικής άσκησης θέλαμε να αναπτύξουμε την οικειότητα μεταξύ των μελών καθώς και ένα κλίμα εμπιστοσύνης. Καθίσαμε λοιπόν όλοι σε έναν κύκλο και ξεκινώντας από το πρώτο στη σειρά μέλος μας είπε το όνομά του. Στη συνέχεια ο αμέσως επόμενος επανέλαβε το όνομα του προηγούμενου και ύστερα το δικό του και ο επόμενος μετά από αυτόν επανέλαβε τα δύο πρώτα ονόματα και τέλος το δικό του και ούτω καθεξής. Η διαδικασία αυτή συνεχίστηκε έως όλα τα μέλη να έχουν πει τα ονόματά τους αφού πρώτα επαναλάμβαναν τα ονόματα των προηγούμενων. Στο τέλος δόθηκε χρόνος στους συμμετέχοντες να πουν δύο λόγια για τον εαυτό τους και αν έχουν συμμετάσχει ξανά σε παρόμοια ομάδα, κλείνοντας με αυτόν τον τρόπο την ενότητα της γνωριμίας στην οποία όλα τα μέλη συμμετείχαν με ενθουσιασμό αφού επιτεύχθηκαν και οι στόχοι της θεματικής αυτής ενότητας.

Συμβόλαιο ομάδας

Σε αυτήν την ενότητα ανοίξαμε ένα μεγάλο χαρτόνι το οποίο το χωρίσαμε σε δύο μέρη για να φτιάξουμε δύο στήλες. Στη μια γράψαμε τις προσδοκίες και στην άλλη γράψαμε τις υποχρεώσεις. Οι συμμετέχοντες ξεκίνησαν ο καθένας να λέει από μια υποχρέωση που έχουμε ως προς την ομάδα και αν συμφωνούσαν και οι υπόλοιποι τότε το καταγράφαμε στο πινακάκι που είχαμε φτιάξει στο χαρτόνι, όπως για παράδειγμα το να μην καθυστερούμε στην ομάδα και να είμαστε πάντα στην ώρα μας. Με τον ίδιο τρόπο συμπληρώσαμε τη στήλη με τις προσδοκίες όπου κάθε μέλος μας έλεγε τι περιμένει από την ομάδα και το καταγράφαμε. Διαβάσαμε δυνατά τις δύο κατηγορίες έτσι ώστε να προχωρήσουμε στην επόμενη ενότητα αφού πρώτα τονίσαμε μια δική μας προσδοκία η οποία ήταν και τα δέκα μέλη να έρθουν και στις τρεις συναντήσεις.

Εισαγωγή στα κοινωνικά δικαιώματα (καταιγισμός ιδεών)

Αυτή εδώ η ενότητα ξεκίνησε με ερώτηση προς τα μέλη της ομάδας για το ποια γνωρίζουν ως δικαιώματα των ψυχικά πασχόντων ή ποιά πιστεύουν ότι είναι αυτά τα δικαιώματα. Ξεκίνησαν ο καθένας ξεχωριστά να λένε κάποια γενικά ανθρώπινα δικαιώματα τα οποία επίσης καταγράψαμε σε ένα χαρτόνι για να μπορέσουμε ύστερα από τη δική μας παρουσίαση των δικαιωμάτων να δούμε ποιά

είναι τα δικαιώματα τα οποία ήδη γνώριζαν ή είχαν ακουστά και πόσα ακόμη υπήρχαν.

Φωτογραφία 1: Καταιγισμός ιδεών για τα κοινωνικά δικαιώματα.

Παρουσίαση δικαιωμάτων από εμάς

Στο σημείο αυτό ξεκίνησε η δική μας παρουσίαση για τα δικαιώματα μέσω της εμπλουτισμένης εισήγησης όπου είδαμε ξεχωριστά τα δικαιώματα και τι ακριβώς σημαίνει το κάθε δικαίωμα που αναφέραμε. Χαρακτηριστικά παραδείγματα των δικαιωμάτων ήταν της ισότητας, της προστασίας των προσωπικών δεδομένων, της περίθαλψης, της δικαστικής συμπαράστασης και άλλα. Προτού όμως εξηγήσουμε κάθε δικαίωμα, ρωτούσαμε τους ίδιους τι γνωρίζουν για το καθένα ξεχωριστά και αν για παράδειγμα είχαν ξανακούσει κάποια από αυτά. Αφού τελείωσε και η δική μας παρουσίαση και ακούσαμε τις εντυπώσεις και ερωτήσεις των μελών για όσα δεν γνώριζαν ξεκίνησε μια συζήτηση μεταξύ όλων των μελών πάνω στα δικαιώματα όπου όλοι συμμετείχαν και έλεγαν τις απόψεις τους. Ύστερα προχωρήσαμε στην επόμενη ενότητα.

Ιστορία: Ο αλυσοδομεμένος ελέφαντας. (βλ. παράρτημα)

Η ιστορία του αλυσοδομένου ελέφαντά, του Jorge Bucay, παρουσιάστηκε από εμάς σε μορφή θεατρικού παιχνιδιού-σκετς με σκοπό να ενθαρρύνουμε τα μέλη για το

πόσα πράγματα μπορούν να κάνουν, για να αναπτύξουμε το αίσθημα της εν συναίσθησης καθώς και της διεκδίκησης. Κατά την διάρκεια του θεατρικού τα μέλη άκουγαν με προσοχή και μετά το τέλος της ιστορίας μας ζητήσαμε να μας πουν εκείνοι κάποια συμπεράσματα τα οποία προκύπτουν μέσα από την ιστορία. Μας ανέφεραν χαρακτηριστικά ότι δεν πρέπει να σταματάμε τις προσπάθειες μας όταν έχουμε βάλει ένα στόχο, όσα εμπόδια κι αν βρεθούν μπροστά μας. Πολλοί επίσης μπήκαν στη θέση του ελέφαντα και λυπήθηκαν γι' αυτό γιατί, όπως μας είπαν, ενδεχομένως ίσως και οι ίδιοι να τα παρατούσαν αν ήταν στη θέση του.

Αξιολόγηση συνάντησης

Κλείνοντας την πρώτη μας συνάντηση ζητήσαμε από τα μέλη να μας πουν την δική τους γνώμη πάνω σε όσα συζητήσαμε αυτήν τη μία ώρα καθώς και τις εντυπώσεις τους. Τι ήταν αυτό που τους φάνηκε ενδιαφέρον και με τι συναισθήματα έφυγαν από την ομάδα. Θέλησαν και οι ίδιοι να μας ζωγραφίσουν κάτι και εξηγώντας μας την ζωγραφιά του ο καθένας μας είπε και το συναίσθημα με το οποίο έφευγαν από την πρώτη μας συνάντηση.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ: Συνηγορία – Αυτοσυνηγορία, Δικαστική Συμπαράσταση

Διάρκεια: 60 λεπτά

Εκπαιδευτικοί στόχοι συνάντησης:

Σε επίπεδο γνώσεων:

- Ø Αναγνώριση των εννοιών της συνηγορίας-αυτόσυνηγορίας και της δικαστικής συμπαράστασης
- Ø Διατύπωση των όρων της συνηγορίας-αυτοδυνηγορίας και της δικαστικής συμπαράστασης
- Ø Επανάληψη και επαλήθευση των όρων από τα μέλη

Σε επίπεδο δεξιοτήτων:

- Ø Ερμηνεία και διευκρίνιση των όρων

- Ø Ανάπτυξη και ενθάρρυνση διεκδίκησης
- Ø Διαχείριση και όχι κατάχρηση των δικαιωμάτων

Σε επίπεδο στάσεων:

- Ø Συμμετοχή στην διεκδίκηση των δικαιωμάτων
- Ø Συζήτηση για ανταλλαγή απόψεων

ΤΙΤΛΟΣ	ΜΕΣΑ	ΤΕΧΝΙΚΕΣ	ΧΡΟΝΟΣ
Σύνδεση με τα προηγούμενα		Προφορικός λόγος	5 λ.
Συζήτηση για τα συναισθήματα τους		Προφορικός λόγος	5 λ.
Συνηγορία-αυτοσυνηγορία και τη δικαστική συμπαράσταση		Καταιγισμός ιδεών (brainstorming)	3 λ.
Παρουσίαση και εκπαίδευση για την Συνηγορία-αυτοσυνηγορία και την δικαστική συμπαράσταση	Υπολογιστής, προτζέκτορας	Εμπλουτισμένη εισήγηση	15 λ.
Παιχνίδι ρόλων: παίρνω θέση		Παιχνίδι ρόλων	15 λ.
Συναισθήματα-αξιολόγηση συνάντησης	Χαρτιά-μαρκαδόροι	Γραπτός λόγος	7 λ.

Σύνδεση με τα προηγούμενα

Ξεκινώντας την δεύτερη συνάντησή μας κάναμε μια σύνδεση με την προηγούμενη. Ρωτήσαμε τι θυμούνται από όσα είπαμε την περασμένη φορά πάνω στα δικαιώματα αλλά και τελικά τι ήταν αυτό που είχαν κρατήσει από την συζήτησή μας σχετικά με την ιστορία του αλυσοδεμένου ελέφαντα. Μας είπαν για το πόσο σημαντικό είναι να μην τα παρατάνε και κάποια μέλη θέλησαν μόνοι τους αυτή τη φορά να περιγράψουν στους υπόλοιπους, που δεν θυμόντουσαν, ξανά την ιστορία.

Συζήτηση για τα συναισθήματά τους

Στην ενότητα αυτή συζητήσαμε με τα μέλη της ομάδας για τα συναισθήματα που τους δημιουργήθηκαν ερχόμενοι στη δεύτερη μας συνάντηση. Αυτό που μας είπαν ήταν ότι ανυπομονούσαν για την επόμενη συνάντηση και τι άλλο θα δούμε σχετικά με τα δικαιώματα αλλά και αν έχουμε ετοιμάσει άλλες ιστορίες ή παιχνίδια.

Συζήτηση για την Συνηγορία – Αυτοσυνηγορία και Δικαστική Συμπαράσταση (καταιγισμός ιδεών)

Στην ενότητα αυτή ακολουθήσαμε την ίδια διαδικασία όπως και στην εισαγωγή στα δικαιώματα στην πρώτη συνάντηση, όπου ρωτήσαμε τους ίδιους αν έχουν ακουστά ξανά αυτούς τους όρους, δηλαδή της συνηγορίας, της αυτοσυνηγορίας και της δικαστικής συμπαράστασης. Μας είπαν ότι είχαν ακούσει ξανά τους όρους αλλά δεν ήξεραν την σημασία τους. Ωστόσο κάποιοι προσπάθησαν να βρουν την σημασία τους από την ρίζα των λέξεων. Ακούσαμε τις απόψεις τους και αυτά που πιστεύουν για την σημασία των όρων αυτών και στη συνέχεια προχωρήσαμε στην επόμενη ενότητα της παρουσίασής μας.

Παρουσίαση και εκπαίδευση για την συνηγορία – αυτοσυνηγορία και δικαστική συμπαράσταση

Όπως και στην πρώτη συνάντηση έτσι κι εδώ κάναμε μια παρουσίαση συγκεκριμένα για την έννοια της συνηγορίας, της αυτοσυνηγορίας και της δικαστικής συμπαράστασης. Εξηγήσαμε ακόμα και τις διαφορές της συνηγορίας με την αυτοσυνηγορία αλλά και αυτό που μπερδευαν περισσότερο, την συνηγορία με την δικαστική συμπαράσταση.

Φωτογραφία 2: Παρουσίαση συνηγορίας – αυτοσυνηγορίας, δικαστικής συμπαράστασης.

Παιχνίδι ρόλων: παίρνω θέση

Στην ενότητα αυτή παίξαμε το παιχνίδι παίρνω θέση όπου τα μέλη χωρίστηκαν σε δύο ομάδες των πέντε ατόμων η καθεμία όπου η μια ομάδα επιχειρηματολόγούσε υπέρ της συνηγορίας και η άλλη υπέρ της αυτοσυνηγορίας. Ακούστηκαν πολλές απόψεις για το πόσο βοηθά τους ίδιους και η συνηγορία και η αυτοσυνηγορία και ότι στην ουσία είναι ένα μέσο καταπολέμησης του στίγματος. Ήταν ένα παιχνίδι που κράτησε περισσότερη ώρα από ότι είχαμε υπολογίσει λόγω του ότι συνεχώς πρόσθεταν πράγματα σε αυτά που έλεγαν κάτι που στο τέλος οδήγησε σε μια μεταξύ τους συζήτηση – ανταλλαγή απόψεων.

Συναισθήματα – αξιολόγηση συνάντησης

Στο τέλος και της δεύτερης αυτής ομάδας ζητήσαμε από τα μέλη να μας πουν τα συναισθήματά τους σχετικά και με τα συναισθήματα που είχαν ερχόμενοι στην ομάδα, κι αν δεν ήθελαν να μας πουν τότε να μας τα έδειχναν με έναν τρόπο που ήθελαν εκείνοι και επέλεξαν ξανά να ζωγραφίσουν. Όλοι έφευγαν με ευχάριστα συναισθήματα και ζωγράφιζαν κατά κύριο λόγο ήλιους ή μεγάλες αγκαλιές.

ΤΡΙΤΗ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ: Ελευθερία λόγου και έκφρασης, Προστασία προσωπικών δεδομένων

Διάρκεια: 60 λεπτά

Εκπαιδευτικοί στόχοι συνάντησης:

Σε επίπεδο γνώσεων:

- Ø Επαλήθευση των δικαιωμάτων
- Ø Διατύπωση της προστασίας των προσωπικών δεδομένων

Σε επίπεδο δεξιοτήτων:

- Ø Εφαρμογή της ελευθερίας του λόγου και της έκφρασης
- Ø Ανάπτυξη διεκδίκησης όταν καταπατάται το απώρητο των προσωπικών δεδομένων

Σε επίπεδο στάσεων:

- Ø Ενθάρρυνση στην εφαρμογή της ελευθερίας λόγου και προστασίας των προσωπικών δεδομένων
- Ø Συζήτηση για τα δικαιώματα
- Ø Αμφισβήτηση και αντιπαραβολή όταν υπάρχει διαφωνία

ΤΙΤΛΟΣ	ΜΕΣΑ	ΤΕΧΝΙΚΕΣ	ΧΡΟΝΟΣ
Σύνδεση με τα προηγούμενα		Προφορικός λόγος	5 λ.
Συζήτηση για την προστασία των προσωπικών δεδομένων και την ελευθερία του λόγου και το δικαίωμα έκφρασης		Προφορικός λόγος	10λ.
Βιωματικό παιχνίδι: Ο κύκλος		Βιωματικό παιχνίδι	10λ.

Συζήτηση για το βιωματικό παιχνίδι		Προφορικός λόγος	5-10λ.
Αξιολόγηση – έκφραση συναισθημάτων – Κλείσιμο ομάδας		Προφορικός λόγος	15λ.

Σύνδεση με τα προηγούμενα

Στη 1^η θεματική ενότητα ρωτήσαμε τα μέλη να μας πουν τι θυμούνται από τις 2 προηγούμενες συναντήσεις. Αφού μας μίλησαν περιγραφικά για τα θέματα που αναλύσαμε στις δύο προηγούμενες συναντήσεις τους ρωτήσαμε αν θα ήθελαν να τους κάνουμε κάποια διευκρίνιση για τα δικαιώματα που είχαμε προαναφέρει. Ένα μέλος μας είπε να του εξηγήσουμε πάλι τι είναι η συνηγορία και η αυτοσυνηγορία. Τότε το λόγο πήρε ένα άλλο μέλος και του εξήγησε τι είναι. Στη συνέχεια κάναμε έναν πρόλογο γι' αυτά που θα μιλάγαμε στη συγκεκριμένη συνάντηση.

Συζήτηση για την προστασία των προσωπικών δεδομένων και την ελευθερία του λόγου και το δικαίωμα έκφρασης

Στη συγκεκριμένη ενότητα συζητήσαμε πόσο σημαντικό είναι γι' αυτούς η προστασία των προσωπικών τους δεδομένων. Όλοι συμφώνησαν ότι είναι πολύ σημαντικό. Ωστόσο ένα από τα μέλη διαφώνησε και ήρθε σε αντιπαράθεση με τα υπόλοιπα μέλη αφού όπως υποστήριζε το να μη μιλάμε ανοιχτά για την ασθένεια μας δεν βοηθά στην καταπολέμηση του στίγματος αντιθέτως το εντείνει. Όσον αφορά την ελευθερία του λόγου μας είπαν ότι ακόμα και οι συζητήσεις που κάνουμε στην ομάδα είναι κ αυτή στα πλαίσια της ελευθερίας του λόγου και στο δικαίωμα της έκφρασης. Με αυτόν τον τρόπο ξεκίνησε μια συζήτηση μεταξύ των μελών η οποία ήταν συνδυαστική με την ελευθερία έκφρασης αλλά και με την προστασία των προσωπικών στοιχείων. Ακόμα μας είπαν πόσο χαίρονται να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τα θέματα που συζητούσαμε στην ομάδα καθώς μέσα από τις συζητήσεις μάθαιναν διάφορες απόψεις.

Βιωματικό παιχνίδι: Ο κύκλος

Στα πλαίσια της τελευταίας συνάντησης πραγματοποιήσαμε ένα βιωματικό που είχε σκοπό τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους. Όλα τα μέλη δέχτηκαν με χαρά να κάνουμε το βιωματικό, έτσι πιαστήκαμε όλοι μαζί από τα χέρια σχηματίζοντας ένα κύκλο. Το άτομο που δέχτηκε να μείνει έξω από το κύκλο προσπαθούσε να εισχωρήσει στο κύκλο είτε με τον λόγο είτε με τις πράξεις. Συνολικά τα άτομα που προσπαθούσαν να εισχωρήσουν στον κύκλο ήταν τέσσερα. Τα δύο πρώτα άτομα τα δέχτηκε ο κύκλος με ευκολία ενώ τα δύο τελευταία μπήκαν πιο δύσκολα στο κύκλο.

Φωτογραφία 3: Βιωματικό παιχνίδι: Ο κύκλος

Συζήτηση για το βιωματικό παιχνίδι

Αφού τελείωσε το βιωματικό ζητήσαμε από τα μέλη να μας πουν πως αισθάνθηκαν και τα άτομα που ήταν έξω από το κύκλο τα οποία προσπαθούσαν να εισχωρήσουν σ' αυτόν αλλά και τα άτομα που είχαν σχηματίσει το κύκλο. Όπως είναι φυσικό τα δύο πρώτα μέλη λόγω του ότι μπήκαν με ευκολία στο κύκλο δεν αισθάνθηκαν άσχημα αν και στην αρχή μας είπαν πως ένοιωσαν λίγο άβολα. Στη δεύτερη περίπτωση τα άτομα που με δυσκολία εισχώρησαν στον κύκλο ένοιωσαν περισσότερο άβολα κατά την διαδικασία, παρ' όλα και τα τέσσερα μέλη είχαν πολύ τόλμη και θέληση για να εισχωρήσουν στο κύκλο καθώς πίστευαν στο εαυτό τους και ότι είχαν κάθε δικαίωμα να μπουν. Στη συνέχεια το λόγο πήραν τα άτομα που

βρίσκονταν στον κύκλο, τα οποία μας είπαν ότι ένοιωσαν χαρά που δέχτηκαν τα άλλα μέλη στο κύκλο τους. Τέλος συζητήσαμε για το αν έχουν νιώσει να παραγκωνίζονται στην πραγματική τους ζωή από άλλα άτομα. Τα περισσότερα μέλη είπαν πως έχουν νιώσει το αίσθημα της απομόνωσης και πιο πολύ κατά την εμφάνιση της νόσου. Ωστόσο μας είπαν πως όταν βρέθηκαν στο σύλλογο με τα άλλα άτομα που τον απαρτίζουν ένοιωσαν να τους αισθάνονται σαν οικογένεια και πως αυτό τους έδωσε δύναμη να ανταπεξέλθουν και στις προκλήσεις της καθημερινής τους ζωής.

Αξιολόγηση – κλείσιμο ομάδας

Προς το τέλος της συνάντησης συζητήσαμε για το πως ένοιωσαν καθ' όλη τη διάρκεια αυτή της διαδικασίας. Όλοι μας είπαν πως χάρηκαν πολύ για αυτές τις τρεις συναντήσεις καθώς έμαθαν πράγματα τα οποία δεν ήξεραν και μας πρότειναν αν μπορούμε να συνεχίσουμε αυτή την ομάδα από τον Σεπτέμβρη.

6.4 Ανάλυση τελικών συνεντεύξεων

Κλείνοντας και το τελευταίο κομμάτι της έρευνας παρακάτω παρατίθενται τα συμπεράσματα που προέκυψαν από τις τελικές συνεντεύξεις με τα μέλη.

6.4.1 Κάλυψη προσδοκιών

Όλα τα μέλη αποκρίθηκαν θετικά ως προς την κάλυψη των προσδοκιών τους από την ομάδα και ιδιαίτερα στις συζητήσεις που έγιναν. Τέσσερα (4) από τα δέκα (10) μέλη αναφέρθηκαν συγκεκριμένα στη δικαστική συμπαράσταση τρεις (3) εκ των οποίων αναφέρθηκαν και στη συνηγορία. Τέσσερα (4) από τα δέκα (10) μέλη αναφέρθηκαν στην εκμάθηση και στην απόκτηση γνώσεων μέσω της ομάδας τρεις (3) εκ των οποίων αναφέρθηκαν και στη συζήτηση και ανταλλαγή απόψεων. Δύο (2) από τα δύο μέλη μας είπαν ότι οι προσδοκίες τους καλύφθηκαν χωρίς να πουν κάτι περισσότερο. Το πρώτο από τα δέκα μέλη ανέφερε χαρακτηριστικά: *«Καλύφθηκαν σε έναν μεγάλο βαθμό, έμαθα πράγματα που δεν γνώριζα όπως για την δικαστική συμπαράσταση. Και είναι πολύ σημαντικό το ότι βλέπουμε νέα άτομα να ενδιαφέρονται για ζητήματα ψυχικής υγείας»*.

6.4.2 Πόσο βοήθησε η ομάδα στην αναγνώριση των δικαιωμάτων

Στην δεύτερη ερώτηση επίσης αποκρίθηκαν θετικά αφού τρία (3) από τα δέκα (10) μέλη αναφέρθηκαν στη σημαντικότητα διεκδίκησης των δικαιωμάτων, δύο (2) από τα δέκα (10) μέλη αναφέρθηκαν στην απόκτηση και ενίσχυση των γνώσεων τους, ένα (1) από τα δέκα (10) μέλη αναφέρθηκε στην προφύλαξη των προσωπικών στοιχείων, ένα ακόμα (1) από τα δέκα (10) μέλη αναφέρθηκε στο γεγονός ότι μέσω της ομάδας έγινε υπενθύμιση των δικαιωμάτων που ήδη γνώριζε, επίσης ένα (1) μέλος από τα δέκα (10) ανέφερε ότι περισσότερο βοηθήθηκε στο να μάθει για την δικαστική συμπαράσταση αφού τα υπόλοιπα τα είχε ακούσει ξανά ενώ τα υπόλοιπα τρία (3) μέλη δεν αναφέρθηκαν σε κάτι συγκεκριμένο εκτός του ότι η ομάδα τους βοήθησε γενικά. Το όγδοο μέλος από τα δέκα ανέφερε χαρακτηριστικά: *«Σίγουρα και περισσότερο θυμηθήκαμε ότι όλα αυτά τα δικαιώματα πρέπει να τα ασκούμε αλλά και να τα διεκδικούμε όσο δύσκολο και να είναι κάποιες φορές και λόγω της ασθενείας αλλά και από το στίγμα που υπάρχει στην κοινωνία. Η λέξη που κράτησα είναι η αυτονομία γιατί όταν είμαστε αυτόνομοι είμαστε και πραγματικά ελεύθεροι νομίζω.*

6.4.3 Τι τους άρεσε από την εκπαιδευτική ομάδα

Στην τρίτη αυτή ερώτηση έξι (6) από τα δέκα (10) μέλη αναφέρθηκαν στις συζητήσεις που έγιναν ένας (1) εκ των οποίων αναφέρθηκε και στον χωρισμό ομάδων με σκοπό την επιχειρηματολογία υπέρ της συνηγορίας και της αυτοσυνηγορίας ακόμη τέσσερα (4) από τα έξι (6) παραπάνω μέλη αναφέρθηκαν και στο κύκλο διεκδίκησης, δύο (2) από τα δέκα (10) μέλη αναφέρθηκαν και στην ιστορία του αλυσσοδεμένου ελέφαντα και ένα (1) από τα δέκα (10) μέλη αναφέρθηκε στην ζωγραφική. Το τέταρτο από τα δέκα μέλη ανέφερε χαρακτηριστικά: *«Μου άρεσε η ιστορία του ελέφαντα που ήταν δεμένος από μικρός γιατί μου έδειξε ότι δεν πρέπει να το βάζουμε κάτω και να εγκαταλείπουμε τις προσπάθειες. Πρέπει κάθε μέρα να παλεύουμε και εδώ στο σύλλογο τους ευχαριστούμε πολύ γιατί μας έχουν βοηθήσει και τους νιώθω σαν μια μεγάλη οικογένεια».*

6.4.4 Τι δεν τους άρεσε από την εκπαιδευτική ομάδα

Στην τελευταία αυτή ερώτηση τρία (3) από τα δέκα (10) μέλη αναφέρθηκαν στο ότι οι συναντήσεις ήταν λίγες ενώ θα ήθελαν να είναι παραπάνω. Δύο (2) από τα δέκα (10) μέλη ανέφεραν ότι θα ήθελαν περισσότερα παιχνίδια, ένα (1) από τα μέλη μας είπε ότι βαρέθηκε σε κάποια σημεία γιατί κάποια από αυτά που συζητούσαμε τα γνώριζε ήδη και τέσσερα (4) μας ανέφεραν ότι όλα τους άρεσαν χωρίς να μας πουν κάτι περισσότερο. Το πέμπτο από τα δέκα μέλη ανέφερε χαρακτηριστικά: *«Που δεν κάναμε πιο πολλά παιχνίδια όπως ο κύκλος»*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

7.1 Συμπεράσματα

Κάνοντας μια ανασκόπηση στο θεωρητικό μέρος και συνδυάζοντάς το με το ερευνητικό μέρος της παρούσας πτυχιακής απορρέουν κάποια συμπεράσματα όσον αφορά τον ρόλο του κοινωνικού λειτουργού ως εκπαιδευτή ενηλίκων, την εκπαίδευση ενηλίκων σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες και την ανταπόκριση των ενηλίκων στις εναλλακτικές μεθόδους μάθησης.

Ως αρχική βάση τίθεται ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού στα πλαίσια μιας ομάδας. Όπως παρατηρήσαμε και στο θεωρητικό μας μέρος ο κοινωνικός λειτουργός έχει πολλαπλούς ρόλους και δεξιότητες τις οποίες μπορεί να συνδυάσει για την διεξαγωγή μιας ομάδας. Κάποιοι από τους βασικούς ρόλους του είναι ο συντονισμός, η εμπύχωση αλλά και η δυνατότητα εκμάθησης δεξιοτήτων και γενικών γνώσεων όπως ακριβώς έγινε και στην παρούσα έρευνα- δράση. Ο κοινωνικός λειτουργός αλλά και η κοινωνική εργασία ως επιστήμη κατά κύριο λόγο ασχολούνται με ευπαθείς κοινωνικές ομάδες και προωθούν την κοινωνική αλλαγή σε ανθρώπους και ομάδες που είναι αποκλεισμένοι από βασικές ανάγκες όπως αυτή της εκπαίδευσης καθώς επίσης και περιθωριοποιημένοι από τον κοινωνικό περίγυρο λόγω των προκαταλήψεων, του στίγματος και της άγνοιας αναφορικά με βασικά και αναφαίρετα κοινωνικά τους δικαιώματα. Όλα αυτά βέβαια σε ένα θεωρητικό πλαίσιο. Ωστόσο κατά την διεξαγωγή της ομάδας ως εκπαιδευόμενοι ακόμα κοινωνικοί λειτουργοί μας δόθηκε η ευκαιρία να αναλάβουμε το ρόλο του συντονιστή-εμπυχωτή και να δούμε στην πράξη αν μπορεί να λειτουργήσει αυτή η ανάθεση ρόλων συνδυάζοντας τις δεξιότητες του κοινωνικού λειτουργού με αυτές του εκπαιδευτή ενηλίκων.

Εν συνεχεία, ο πληθυσμός με τον οποίο ασχοληθήκαμε αφορούσε την ομάδα ανθρώπων που αντιμετωπίζουν προβλήματα ψυχικής υγείας. Από τον πληθυσμό του δείγματός μας προέκυψε από τις αρχικές συνεντεύξεις ότι οι περισσότεροι συμμετέχοντες είχαν ολοκληρώσει την δευτεροβάθμια εκπαίδευση τους αφού λόγω του ότι και η ίδια η ασθένεια δημιουργεί έκπτωση του γνωστικού τους επιπέδου, της μνήμης αλλά οδηγεί και σε απομόνωση με αποτέλεσμα την δυσκολία στο να συνεχίσουν την εκπαίδευση τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Επιπροσθέτως, και

λόγω του έντονου στίγματος που υπάρχει από τον κοινωνικό τους περίγυρο εμποδίζεται η ενεργή συμμετοχή σε κοινωνικές και εκπαιδευτικές διαδικασίες. και αυτό φαίνεται από το γεγονός ότι τα περισσότερα μέλη δεν είχαν συμμετάσχει σε κάτι παρόμοιο όπως οι ίδιοι μας ανέφεραν. Ακόμα, από τις πρώτες συνεντεύξεις παρατηρήθηκε η άγνοια που υπάρχει όσον αφορά τα δικαιώματα τους και πιο συγκεκριμένα φάνηκε ότι το δείγμα μας γνώριζε για τα επιδόματα που δίνονται σε άτομα με αναπηρία αλλά δεν γνώριζαν για την δυνατότητα προάσπισης των δικαιωμάτων τους από τους ίδιους όπως η έννοια της αυτοσυνηγορίας ορίζει.

Επίσης, από τις αρχικές συνεντεύξεις και πιο συγκεκριμένα από την ερώτηση που αφορούσε το απόρρητο των προσωπικών στοιχείων παρατηρήθηκε ότι όλα τα μέλη είχαν γνώση αυτού, και θεωρούσαν πολύ σημαντικό το να διατηρείτε το απόρρητο ιδίως μεταξύ γιατρού και ασθενούς. Αν και ένα από τα μέλη είχε διαφορετική άποψη καθώς θεωρεί ότι το να μιλάμε ανοιχτά για την ψυχική υγεία αυτό από μόνο του μπορεί να άρει το στίγμα. Χαρακτηριστικά ανέφερε: *«Δεν ξέρω αλλά θεωρώ ότι όσον αφορά τους ψυχικά πάσχοντες πρέπει να υπάρχει διαφάνεια και μέσα στην οικογένειά τους και μεταξύ άλλων γιατί ίσως με αυτόν τον τρόπο καταφέρουμε να γκρεμίσουμε το στίγμα».*

Σύμφωνα με όλα τα παραπάνω, διακρίνεται η ανάγκη των μελών της ομάδας για διεξαγωγή ίδιων ή παρόμοιων εκπαιδευτικών ομάδων αφού, όπως προέκυψε από τις τελικές συνεντεύξεις αλλά και κατά την διεξαγωγή της ομάδας υπήρχε ανταπόκριση και ζήτηση για την εκπαίδευση και την ενημέρωση τους για ζητήματα όπως αυτό των δικαιωμάτων, το οποίο θα ενισχύσει την αυτονομία αλλά και την γενικότερη γνώση τους. Σημαντικό να αναφερθεί είναι το γεγονός ότι όλα τα συμμετέχοντα μέλη έχουν την δική τους καθημερινότητα και η εθελοντική αυτή συμμετοχή αλλά και η συνέπεια και στις τρεις συναντήσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας φανερώνει ότι η θεματική των δικαιωμάτων αποτέλεσε ένα βασικό κίνητρο για την συμμετοχή τους στην ομάδα.

Κατά την πραγματοποίηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας η οποία έγινε στο πλαίσιο της ομάδας, παρατηρήσαμε κατά πόσο συσχετίζεται η θεωρία με την πράξη αφού αναπτύχθηκε η δυναμική της ομάδας καθώς δημιουργήθηκε ένα κλίμα εμπιστοσύνης ήδη ξεκινώντας με τις αρχικές συνεντεύξεις. Επίσης, μέσω της επικοινωνίας, της ανταλλαγής απόψεων μεταξύ των μελών αλλά και της αλληλεπίδρασης με τον συντονισμό επιτευχθεί η δυναμική της ομάδας και ως

επέκταση και οι στόχοι που είχαν τεθεί. Σε αυτό σημαντικός παράγοντας ήταν η ήδη υπάρχουσα συνοχή της ομάδας καθώς τα περισσότερα μέλη γνωρίζονταν και από την συμμετοχή τους σε άλλες ομάδες του συλλόγου. Επιπλέον, η έννοια της ομάδας περιλαμβάνει την έννοια της συλλογικότητας και εάν δημιουργηθεί κλίμα εμπιστοσύνης και ασφαλείς κυρίως από τον συντονιστή αυτό από μόνο του ενθαρρύνει την ελευθερία του λόγου και της έκφρασης όπως έγινε και στην εκπαιδευτική διαδικασία που ακολουθήσαμε.

Σύμφωνα με τους εναλλακτικούς τρόπους μάθησης όπως είδαμε και στην θεωρία, οι ενήλικες εκπαιδευόμενοι ανταποκρίνονται περισσότερο σε τρόπους μάθησης που περιλαμβάνουν διά δραστηριότητα, ενεργή συμμετοχή παρά στους τρόπους μάθησης στους οποίους ο συντονιστής έχει τον βασικό ρόλο μέσα στην ομάδα. και στην παρούσα έρευνα- δράση χρησιμοποιήσαμε εναλλακτικούς τρόπους μάθησης και πιο συγκεκριμένα την εμπλουτισμένη εισήγηση, την χρήση βιωματικών παιχνιδιών, το παιχνίδι ρόλων, την ανοιχτή συζήτηση και ανταλλαγή απόψεων όπως και την τέχνη (ζωγραφική), το καταγισμό ιδεών αλλά και το θεατρικό σκετς που αναπαραστήσαμε. Ολοκληρώνοντας και τις τρεις συναντήσεις αλλά και από τις τελικές συνεντεύξεις εκδηλώθηκε ενδιαφέρον και υπήρχε συμμετοχικότητα στην όλη διαδικασία.

Συμπερασματικά, η εκπαίδευση ενηλίκων έρχεται να καλύψει κενά εκπαιδευτικών αναγκών όπως είδαμε και για την ευπαθή ομάδα των ψυχικά πασχόντων, ενισχύοντας τις γνώσεις τους σε επίπεδο στάσεων κι δεξιοτήτων, μέσα από συμμετοχικές διεργασίες, ενθαρρύνοντας τις ομάδες για διεκδίκηση μιας ισότιμης θέσης στην κοινωνία. Ακόμα μέσω της εκπαίδευσης ενηλίκων καλλιεργείται το αίσθημα της αυτονομίας και της χειραφέτησης.

7.2 Προτάσεις

Με αφορμή την διεξαγωγή της παρούσας εργασίας παρατηρήσαμε ελλείψεις αναφορικά με την εκπαίδευση ενηλίκων σε συνδυασμό με την βοήθεια που αυτή προσφέρει στην επανένταξη ευπαθών κοινωνικών ομάδων αλλά και τον ρόλο του κοινωνικού λειτουργού ως εκπαιδευτή. Για τον λόγο αυτό προτείνεται:

- Ø Μια αρχική πρόταση είναι η δημιουργία μικροδιδασκαλιών και σεμιναρίων με σκοπό την εξοικείωση των ευπαθών κοινωνικών ομάδων αλλά και γενικότερα

του ενήλικου πληθυσμού με εκπαιδευτικές διαδικασίες, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο κίνητρο και ενεργή συμμετοχή και διαρκούς αναζήτησης παρόμοιων προγραμμάτων.

- Ø Δημιουργία εκπαιδευτικών ομάδων – προγραμμάτων από κρατικούς φορείς, συλλόγους και μη κυβερνητικές οργανώσεις με θεματικές βασισμένες στις ανάγκες της κάθε ομάδας αφού προηγηθεί διερεύνηση των αναγκών αυτών.
- Ø Ένταξη συμμετοχικών διεργασιών στις εκπαιδευτικές διαδικασίες και ενθάρρυνση ενεργής συμμετοχής των ευπαθών κοινωνικών ομάδων σε αυτές, παρά διεξαγωγή εκπαιδευτικών ομάδων σχολικού - διδακτικού χαρακτήρα.
- Ø Ένταξη θεματικών ενοτήτων για την εκπαίδευση ενηλίκων στα τμήματα Κοινωνικής Εργασίας αλλά και γενικότερα σε σχολές και τμήματα που αφορούν την υγεία και την πρόνοια.
- Ø Προγράμματα μετεκπαίδευσης για την καθολική κάλυψη των απαραίτητων γνώσεων ενός κοινωνικού λειτουργού στην εκπαίδευση ενηλίκων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Babbie, E. (2011). *Εισαγωγή στην κοινωνική έρευνα*. Αθήνα: Κριτική.
- Βεργίδης, Δ. (2003). *Εκπαίδευση ενηλίκων: συμβολή στην εξειδίκευση στελεχών και εκπαιδευτών*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Courau S., (2000). *Τα βασικά εργαλεία του εκπαιδευτή ενηλίκων*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Δημουλάς, Κ., & Σιδηρά, Β., & Γαλατά, Β. (1995). *Συμμετοχική μεθοδολογία εκπαίδευσης ενηλίκων*. Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Δημοπούλου-Λαγωνίκα, Μ. (2011). *Μεθοδολογία Κοινωνικής Εργασίας Μοντέλα Παρέμβασης*. Αθήνα: Τόπος.
- Ζωγράφου, Α. (2002). *Κοινωνική Εργασία με Κοινότητα: Θεωρία, Πράξη, Προβληματισμοί*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Θεοδωράτου - Μπέκου, Μ. (2006). *Ωρίμανση και Δυναμική Ομάδας: Συμβολή στην συμβουλευτική νέων*. Αθήνα: Rosili.
- Jarvis, P. (2004). *Συνεχιζόμενη εκπαίδευση και κατάρτιση: θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Καλλινικάκη, Θ. (2011). *Εισαγωγή στη θεωρία και την πρακτική της κοινωνικής εργασίας*. Αθήνα: Τόπος.
- Βεργίδης, Δ. Κόκκος, Α. (2010). *Εκπαίδευση ενηλίκων: Διεθνής προσεγγίσεις και ελληνικές διαδρομές*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Καραλής, Θ. (2013). *Κίνητρα και εμπόδια για την συμμετοχή των ενηλίκων στη Διά βίου εκπαίδευση*. Αθήνα: Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων.
- Καρούζου, Σ., & Ζαφειροπούλου, Ν. (2008). *Οδηγός Στήριξης Ευπαθών Κοινωνικά Ομάδων*. Αθήνα: Καύκας.
- Κατσορίδου-Παπαδοπούλου, Χ. (2009). *Κοινωνική εργασία με ομάδες*. Αθήνα: Έλλην.
- Κλήμης, Ν. (2005). *Ψυχολογία των ομάδων: Κλινική ψυχοδυναμική προσέγγιση*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Κόκκος, Α. (2005). *Εκπαίδευση ενηλίκων – Ανιχνεύοντας το πεδίο*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

- Κόκκος, Α. (2008). *Εκπαιδύοντας τους Εκπαιδευτές Ενηλίκων*. Αθήνα: Μελέτη αξιολόγησης, Επιστημονική Ένωση Εκπαίδευσης Ενηλίκων.
- Mezirow, J. (2007). *Η μετασχηματίζουσα μάθηση*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Noye, D. (1997). *Πρακτικός οδηγός του εκπαιδευτή*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Robson, C. (2010). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου*. Αθήνα: Gutenberg.
- Rogers, A. (1999). *Η εκπαίδευση ενηλίκων*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Rogers, C. (2003). *Ο Carl Rogers και η προσωποκεντρική του θεωρία για την ψυχοθεραπεία και την εκπαίδευση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Σικελιανού, Δ. (2010). *Κλινική ψυχοπαθολογία ενηλίκων*. Αθήνα: Διόνικος.
- Σταθόπουλος, Π. (2000). *Κοινωνική Εργασία: Διαδικασία, μέθοδοι και τεχνικές παρέμβασης*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Σταμέλος, Γ. (2009). *Εκπαιδευτική Πολιτική*. Αθήνα: Διόνικος.
- Ταυλαρίδου-Καλούτση, Α., & Παπαφλέσσα, Θ. (2007). *Η βιωματική διδακτική στην εκπαίδευση των κοινωνικών λειτουργών*. Αθήνα: Κριτική.
- Τσιμπουκλή, Α. & Φύλλιπς, Ν. (2008). *Εκπαίδευση Ενηλίκων Εκπαιδευτών*. Αθήνα: ΥΠ.Ε.Π.Θ/Γ.Γ.Ε.Ε./Ι.Δ.ΕΚ.Ε..

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ

Ίδρυμα Νεολαίας και Διά Βίου Μάθησης (Ι.ΝΕ.ΔΙ.ΒΙ.Μ.): <https://www.inedivim.gr/>

Εθνικός Οργανισμός Πιστοποίησης Προσόντων και Επαγγελματικού Προσανατολισμού (Ε.Ο.Π.Π.Ε.Π.): <http://www.eoppep.gr/index.php/el/>

Γενική Γραμματεία Διά Βίου Μάθησης (Γ.Γ.Δ.Β.Μ.): <http://www.gsae.edu.gr/el/>

Επιστημονική Ένωση Εκπαίδευσης Ενηλίκων: <http://www.adulteduc.gr/>

Σύνδεσμος Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος (ΣΚΛΕ):
<https://www.skle.gr/index.php/el/>

Συνήγορος του Πολίτη: <http://www.synigoros.gr>

Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης:
<http://www.opengov.gr/minlab/?p=1764>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1:

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΑΡΧΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΕΛΙΚΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

ΑΡΧΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

1. Ηλικία

2. Φύλλο: Άνδρας Γυναίκα

3. Τι γνωρίζετε για τα δικαιώματα των ψυχικά πασχόντων ; Δώστε μας ένα παράδειγμα.

.....
.....
.....

4. Γνωρίζετε τι σημαίνει συνηγορία;

.....
.....
.....

5. Γνωρίζετε τι σημαίνει δικαστική συμπαράσταση;

.....
.....
.....

6. Γνωρίζετε τι σημαίνει το απόρρητο των προσωπικών στοιχείων;

.....
.....
.....

7. Γνωρίζετε τι σημαίνει η ελευθερία της έκφρασης του λόγου;

.....
.....
.....

8. Τι προσδοκίες έχετε από την εκπαιδευτική ομάδα;

.....
.....
.....

ΤΕΛΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

1. Ηλικία

2. Φύλλο Άνδρας Γυναίκα

3. Πιστεύετε ότι καλυφθήκαν οι προσδοκίες που είχατε αρχικά από την εκπαιδευτική ομάδα;

.....
.....
.....

4. Σας βοήθησε η εκπαιδευτική διαδικασία να αναγνωρίσετε και να μάθετε τα προσωπικά σας δικαιώματα;

.....
.....
.....

5. Τι σας άρεσε από την εκπαιδευτική διαδικασία;

.....
.....
.....

6. Τι δεν σας άρεσε από την εκπαιδευτική διαδικασία;

.....
.....
.....

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2
ΥΛΙΚΟ ΑΠΟ ΤΗ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΟΜΑΔΩΝ

1^η Συνάντηση: Φωτογραφίες

Εικόνα 1: Γνωριμία και δέσιμο ομάδας

Εικόνα 2: Συμβόλαιο ομάδας

Εικόνα 3: Συμβόλαιο ομάδας

Εικόνα 4: Καταιγισμός ιδεών για τα δικαιώματα

Εικόνα 5: Παρουσίαση δικαιωμάτων (εμπλουτισμένη εισήγηση)

Εικόνα 6: Συζήτηση για τα δικαιώματα

Εικόνα 7: Αξιολόγηση, ζωγραφική

Εικόνα 8: Αξιολόγηση, ζωγραφική

Εικόνα 9: Αξιολόγηση, ζωγραφική

Ιστορία-Θεατρικό σκετς: Ο αλυσοδεμένος ελέφαντας (Jorge Bucay)

(Πηγή: http://thesecretrealtruth.blogspot.com/2012/04/blog-post_8587.html)

-Δε μπορώ του είπα. Δεν μπορώ!

-Σίγουρα; με ρώτησε αυτός.

*-Ναι. Πολύ θα ήθελα να μπορούσα να σταθώ μπροστά της και να της πω τι νιώθω...
Ξέρω, όμως, ότι δεν μπορώ!!!*

Ο Χόρχε κάθισε σαν το Βούδα πάνω σ' εκείνες τις φριχτές μπλε πολυθρόνες του γραφείου του χαμογέλασε, με κοίταζε στα μάτια και, χαμηλώνοντας τη φωνή όπως έκανε κάθε φορά που ήθελε να τον ακούσουν προσεκτικά, μου είπε:

-Να σου πω μια ιστορία... Και χωρίς να περιμένει να συμφωνήσω, ο Χόρχε άρχισε να αφηγείται:

“Όταν ήμουν μικρός μου άρεσε πολύ το τσίρκο, και στο τσίρκο μου άρεσαν πιο πολύ τα ζώα. Μου έκανε τρομερή εντύπωση ο ελέφαντας που, όπως έμαθα αργότερα, είναι το αγαπημένο ζώο όλων των παιδιών. Στην παράσταση, το θεόρατο ζώο έκανε επίδειξη του τεράστιου βάρους του, του όγκου και της δύναμής του...

Όμως, μετά την παράσταση και λίγο προτού επιστρέψει στη σκηνή, ο ελέφαντας στεκόταν δεμένος συνεχώς σ' ένα μικρό ξύλο μπηγμένο στο έδαφος. Μια αλυσίδα κρατούσε φυλακισμένα τα πόδια του. Ωστόσο, το ξύλο ήταν αληθινά μικροσκοπικό κι έμπαινε σε ελάχιστο βάθος μέσα στο έδαφος.

Μολονότι η αλυσίδα ήταν χοντρή και ισχυρή, μου φαινόταν ολοφάνερο ότι ένα ζώο που μπορούσε να ξεριζώνει δέντρα με τη δύναμη του, θα μπορούσε εύκολα να λυθεί και να φύγει. Το θεωρούσα αληθινό μυστήριο. Μα τι τον κρατάει; Γιατί δεν το σκάει;

Όταν ήμουν πέντε ή έξι ετών πίστευα ακόμα στη σοφία των μεγάλων. Ρώτησα τότε κάποιον δάσκαλο, τον πατέρα μου ή ένα θείο μου, για το μυστήριο του ελέφαντα. Κάποιος μου εξήγησε ότι ο ελέφαντας είναι δαμασμένος. Έκανα τότε την προφανή ερώτηση: Κι αφού είναι δαμασμένος, γιατί τον αλυσοδέουν;

Δε θυμάμαι να πήρα κάποια ικανοποιητική απάντηση. Με τον καιρό, ξέχασα το μυστήριο του ελέφαντα με το παλούκι, και το θυμόμουν μόνο όταν βρισκόμουν με κάποιους που είχαν αναρωτηθεί κάποτε πάνω στο ίδιο θέμα

Πριν από μερικά χρόνια ανακάλυψα – ευτυχώς για μένα – ότι κάποιος είχε αρκετή σοφία ώστε ν' ανακαλύψει την απάντηση. Ο ελέφαντας του τσίρκου δεν το σκάει γιατί τον έδεναν σ' ένα παρόμοιο παλούκι από τότε που ήταν πολύ, πολύ μικρός.

Έκλεισα τα μάτια και φαντάστηκα τον νεογέννητο ανυπεράσπιστο ελέφαντα δεμένο στο παλούκι. Είμαι βέβαιος ότι τότε το ελεφαντάκι είχε σπρώξει, τραβήξει και ιδρώσει πασχίζοντας να λευτερωθεί. Μα, παρόλες τις προσπάθειές του, δεν τα είχε καταφέρει, γιατί το παλούκι ήταν πολύ γερό για τις δυνάμεις του.

Φαντάστηκα ότι θα κοιμόταν εξαντλημένο και την επόμενη μέρα θα προσπαθούσε ξανά, και τη μεθεπόμενη το ίδιο... Όσπου μια μέρα, μια φρικτή μέρα για την ιστορία του, το ζώο θα παραδεχόταν την αδυναμία του και θα υποτασσόταν στη μοίρα του.

Αυτός ο πανίσχυρος και θεόρατος ελέφαντας που βλέπουμε στο τσίρκο δεν το σκάει γιατί νομίζει ότι δεν μπορεί, ο δυστυχής. Η ανάμνηση της αδυναμίας που ένιωσε λίγο μετά τη γέννησή του είναι χαραγμένη στη μνήμη του. Και το χειρότερο είναι ότι ποτέ δεν αμφισβήτησε σοβαρά αυτή την ανάμνηση. Ποτέ μα ποτέ δεν ξαναπροσπάθησε να δοκιμάσει τις δυνάμεις του...”

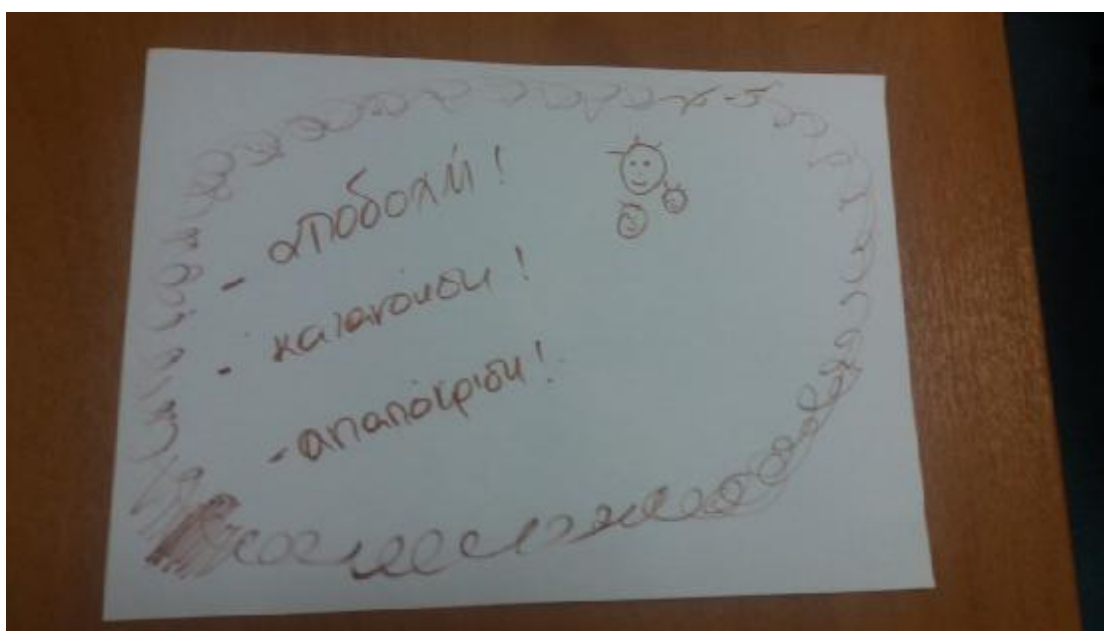
-Έτσι είναι, Ντεμιάν. Όλοι είμαστε λίγο-πολύ σαν τον ελέφαντα του τσίρκου. Περιδιαβαίνουμε τον κόσμο δεμένοι σε εκατοντάδες παλούκια που μας στερούν την

ελευθερία. Ζούμε πιστεύοντας ότι δεν μπορούμε να κάνουμε ένα σωρό πράγματα, απλώς επειδή μια φορά, πριν από πολύ καιρό, όταν είμαστε μικροί, προσπαθήσαμε και δεν τα καταφέραμε.

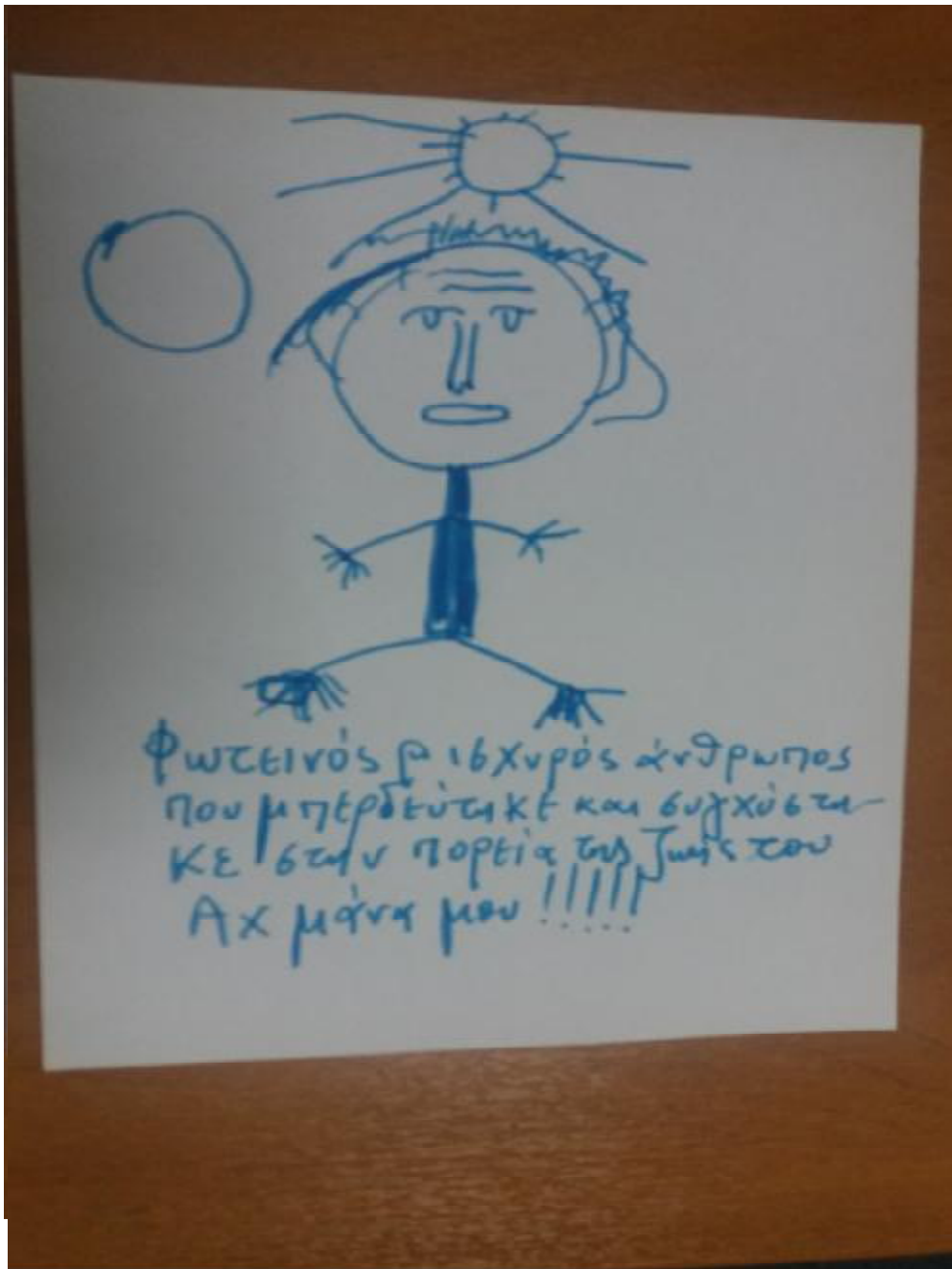
Πάθαμε τότε το ίδιο με τον ελέφαντα. Χαράζαμε στη μνήμη μας αυτό το μήνυμα: Δεν μπορώ, δεν μπορώ και ποτέ δε θα μπορέσω.

Ο Χόρχε έκανε μια μεγάλη παύση. Ύστερα πλησίασε, κάθισε στο πάτωμα μπροστά μου και συνέχισε: Αυτό σου συμβαίνει, Ντεμιάν. Ζεις μέσα στα όρια της ανάμνησης ενός Ντεμιάν που δεν υπάρχει πια, εκείνου που δεν τα κατάφερε. Ο μοναδικός τρόπος να μάθεις εάν μπορείς, είναι να προσπαθήσεις πάλι με όλη σου την ψυχή... **Με όλη σου την ψυχή!**

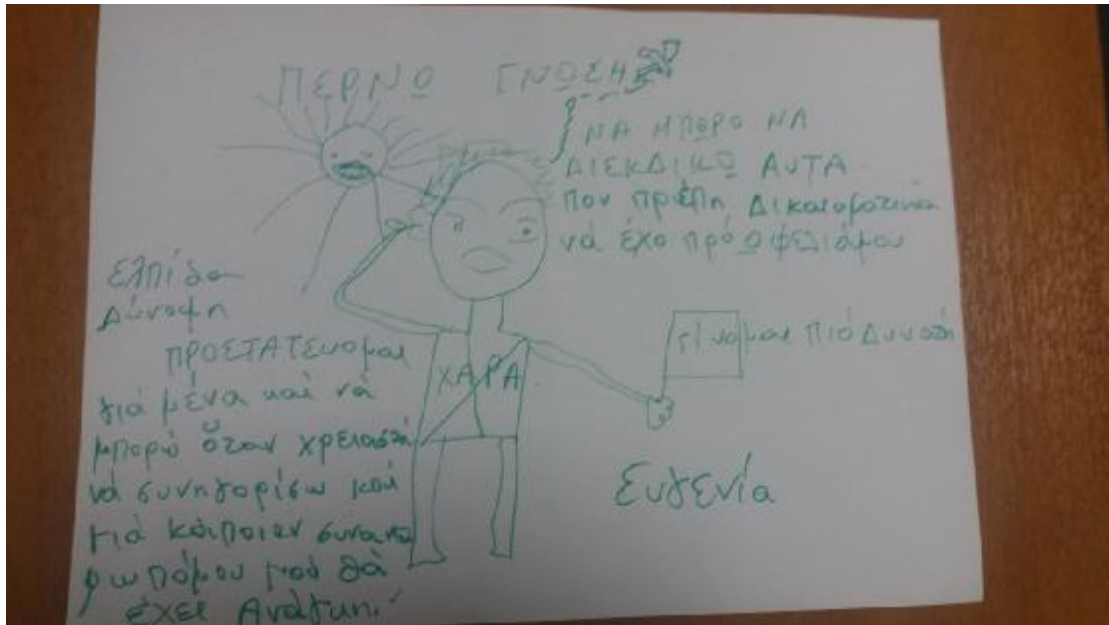
1^η Συνάντηση: Ζωγραφιές από την αξιολόγηση

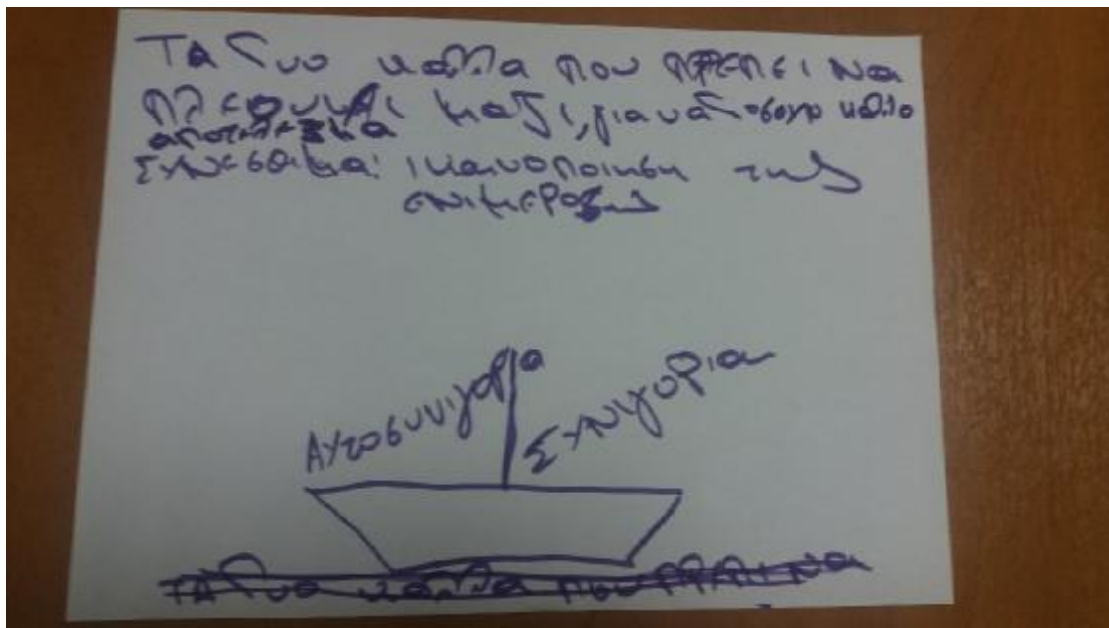
Εικόνα 10: Έκφραση συναισθημάτων μέσω ζωγραφικής

Εικόνα 11: Έκφραση συναισθημάτων μέσω ζωγραφικής

Εικόνα 12: Έκφραση συναισθημάτων μέσω ζωγραφικής

Εικόνα 13: Έκφραση συναισθημάτων μέσω ζωγραφικής

Εικόνα 14: Έκφραση συναισθημάτων μέσω ζωγραφικής

Εικόνα 15: Έκφραση συναισθημάτων μέσω ζωγραφικής

Εικόνα 16: Έκφραση συναισθημάτων μέσω ζωγραφικής

2^η Συνάντηση: Φωτογραφίες

Εικόνα 17: Καταιγισμός ιδεών για την Συνηγορία – Αυτοσυνηγορία και τη Δικαστική Συμπράσταση

Εικόνα 18: Παρουσίαση Συνηγορίας – Αυτοσυνηγορίας, Δικαστικής Συμπράστασης

Εικόνα 19: Αξιολόγηση, ζωγραφική

Εικόνα 20: Αξιολόγηση, ζωγραφική

Εικόνα 21: Αξιολόγηση, ζωγραφική

Εικόνα 22: Αξιολόγηση, ζωγραφική

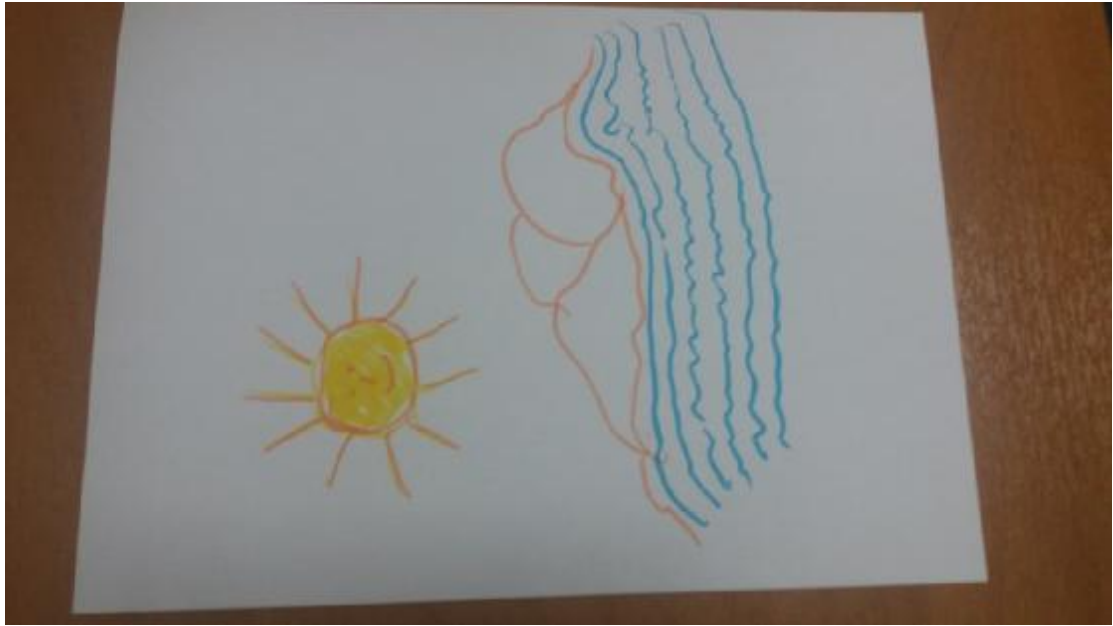

Εικόνα 23: Αξιολόγηση, ζωγραφική

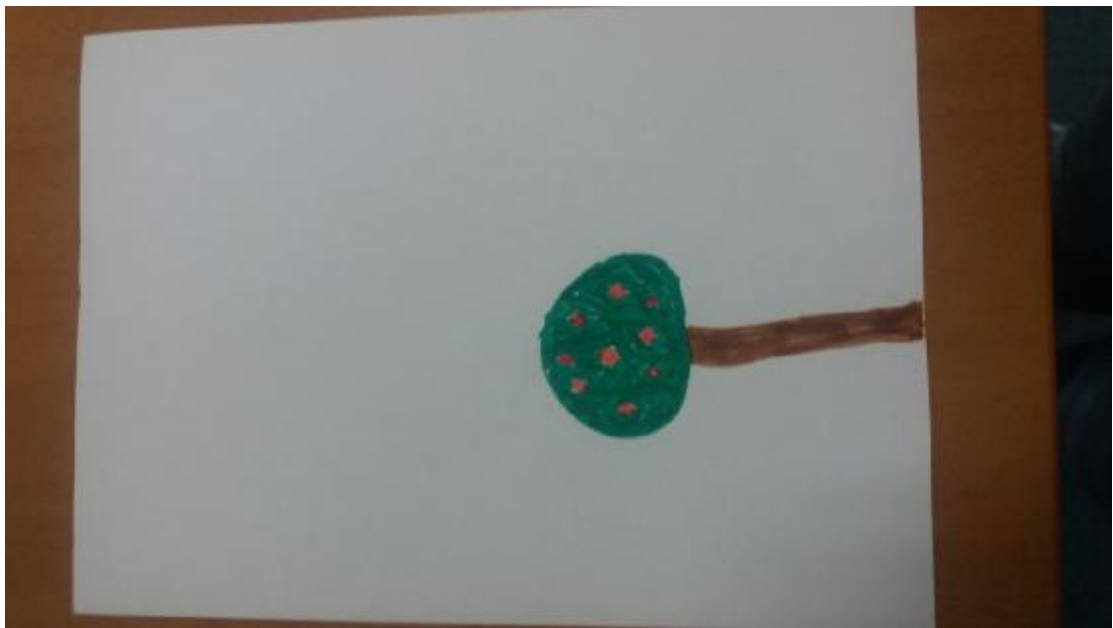
2^η Συνάντηση: Ζωγραφιές από την αξιολόγηση

Εικόνα 24: Έκφραση συναισθημάτων μέσω ζωγραφικής

Εικόνα 25: Έκφραση συναισθημάτων μέσω ζωγραφικής

Εικόνα 26: Έκφραση συναισθημάτων μέσω ζωγραφικής

Εικόνα 27: Έκφραση συναισθημάτων μέσω ζωγραφικής

Εικόνα 28: Έκφραση συναισθημάτων μέσω ζωγραφικής

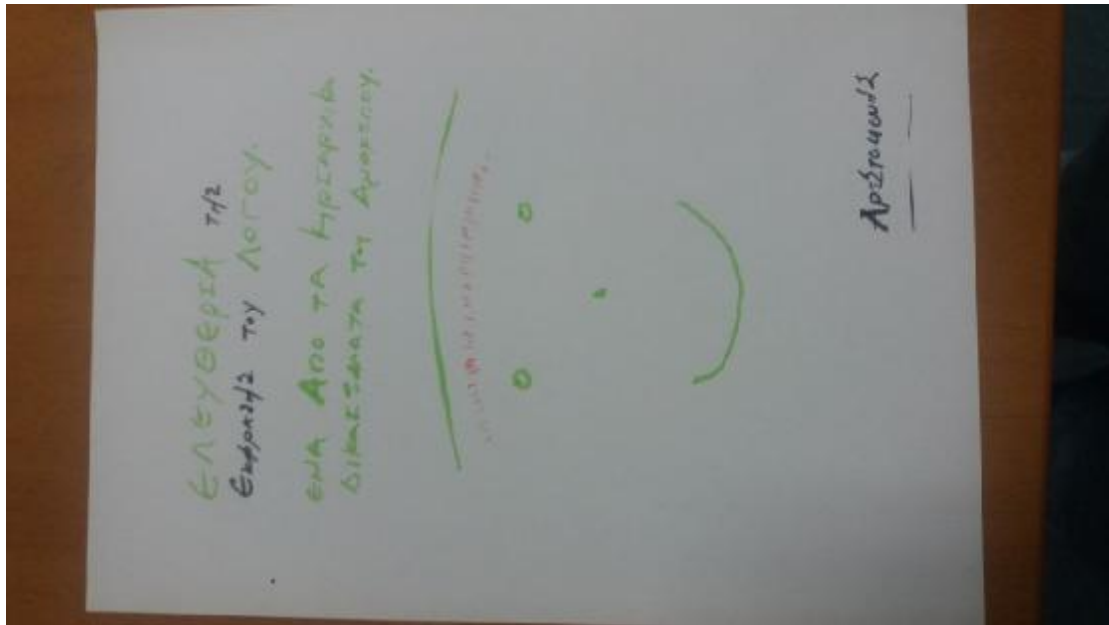

Εικόνα 29: Έκφραση συναισθημάτων μέσω ζωγραφικής

Εικόνα 30: Έκφραση συναισθημάτων μέσω ζωγραφικής

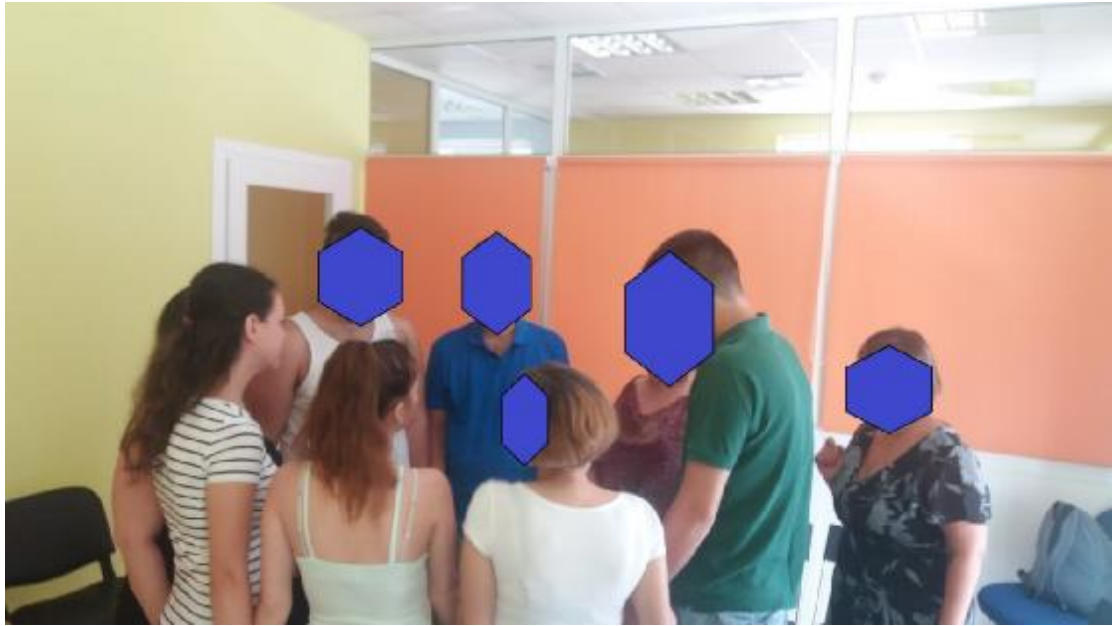

Εικόνα 31: Έκφραση συναισθημάτων μέσω ζωγραφικής

3^η Συνάντηση: Φωτογραφίες

Εικόνα 32: Βιωματικό παιχνίδι: Ο κύκλος

Εικόνα 33: Βιοματικό παιχνίδι: Ο κύκλος

Εικόνα 34: Συζήτηση για το βιοματικό παιχνίδι

Εικόνα 35: Βιοματικό παιχνίδι: Ο κύκλος

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ ΑΠΟ ΤΑ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΑ ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ

ΜΕΛΟΣ 1: Γυναίκα, 65 ετών, Απόφοιτη Λυκείου

ΑΡΧΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Τι γνωρίζετε για τα δικαιώματα των ψυχικά πασχόντων ; Δώστε μας ένα παράδειγμα.

Υπάρχει παροχή κάποιου επιδόματος εάν είσαι σε κάποιο ποσοστό αναπηρίας, τα φάρμακά σου.

Γνωρίζετε τι σημαίνει συνηγορία;

Συνηγορία είναι όταν κάποιος κατηγορείται για κάποιον λόγο υπάρχει κάποιος που τον βοηθάει να αποδείξει την αθωότητά του.

Γνωρίζετε τι σημαίνει δικαστική συμπαράσταση;

Δεν γνωρίζω.

Γνωρίζετε τι σημαίνει το απόρρητο των προσωπικών στοιχείων;

Δεν ξέρω αλλά θεωρώ ότι όσον αφορά τους ψυχικά πάσχοντες πρέπει να υπάρχει διαφάνεια και μέσα στην οικογένειά τους και μεταξύ άλλων γιατί ίσως με αυτόν τον τρόπο καταφέρουμε να γκρεμίσουμε το στίγμα.

Γνωρίζετε τι σημαίνει η ελευθερία της έκφρασης του λόγου;

Είναι κεκτημένο δικαίωμα το οποίο συνεχώς καταπατάται.

Τι προσδοκίες έχετε από την εκπαιδευτική ομάδα;

Όσο ζούμε μαθαίνουμε οπότε από ανθρώπους που ασχολούνται με την ψυχική υγεία θα μάθουμε κάτι παραπάνω για όλα αυτά.

ΤΕΛΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Πιστεύετε ότι καλυφθήκαν οι προσδοκίες που είχατε αρχικά από την εκπαιδευτική ομάδα;

Καλύφθηκαν σε έναν μεγάλο βαθμό, έμαθα πράγματα που δεν γνώριζα όπως για την δικαστική συμπαράσταση. Και είναι πολύ σημαντικό το ότι βλέπουμε νέα άτομα να ενδιαφέρονται για ζητήματα ψυχικής υγείας.

Σας βοήθησε η εκπαιδευτική διαδικασία να αναγνωρίσετε και να μάθετε τα προσωπικά σας δικαιώματα;

Μέσα από την ομάδα περισσότερο θυμηθήκαμε τα δικαιώματα που έχουμε αρχικά ως άνθρωποι και ως ψυχικά πάσχοντες. Κάποια από αυτά τα γνώριζα αλλά δεν τα είχα συγκρατήσει.

Τι σας άρεσε από την εκπαιδευτική διαδικασία;

Μου άρεσε το ότι κάναμε συζήτηση μεταξύ μας πάνω σε θέματα των δικαιωμάτων. Αλλά και η θεματική της ομάδας που κάνατε ήταν ενδιαφέρουσα γιατί με όλα αυτά που περνάμε ξεχνάμε τι δικαιούμαστε.

Τι δεν σας άρεσε από την εκπαιδευτική διαδικασία;

Ήταν πολύ λίγες οι ομάδες και αυτό που το είπαμε και όλα τα παιδιά να συνεχιστεί σαν ομάδα στο σύλλογο.

ΜΕΛΟΣ 2: Γυναίκα, 53 ετών, απόφοιτη Τεχνικής Σχολής

ΑΡΧΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Τι γνωρίζετε για τα δικαιώματα των ψυχικά πασχόντων ; Δώστε μας ένα παράδειγμα.

Παλιότερα δεν ήξερα αλλά με το πρόβλημα που αντιμετωπίζω ήρθα εδώ για να μάθω τα δικαιώματά μου για να μπορώ να ζήσω αξιοπρεπώς.

Γνωρίζετε τι σημαίνει συνηγορία;

Δεν γνωρίζω, όχι.

Γνωρίζετε τι σημαίνει δικαστική συμπαράσταση;

Ούτε αυτό το γνωρίζω.

Γνωρίζετε τι σημαίνει το απόρρητο των προσωπικών στοιχείων;

Ότι δεν πρέπει να τα βγάζουν στον αέρα αλλά σχετικά με τους ψυχικά πάσχοντες χρειάζεται να τα λέμε για να βοηθηθούμε μεταξύ μας.

Γνωρίζετε τι σημαίνει η ελευθερία της έκφρασης του λόγου;

Το να σε αφήνει κάποιος να λες τη γνώμη σου χωρίς δεσμεύσεις, χωρίς να λέει α αυτός δεν καταλαβαίνει.

Τι προσδοκίες έχετε από την εκπαιδευτική ομάδα;

Νομίζω αρχικά ότι θα μας ενώσει και θα μάθουμε τα δικαιώματά μας για μια πιο αξιοπρεπή ζωή.

ΤΕΛΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Πιστεύετε ότι καλυφθήκαν οι προσδοκίες που είχατε αρχικά από την εκπαιδευτική ομάδα;

Δεθήκαμε πάρα πολύ μεταξύ μας σαν ομάδα έτσι που μιλάγαμε και από τα παιχνίδια που κάναμε και από το σκετς κατάλαβα πιο καλά όλα αυτά που μάθαμε. Μου άρεσε που έμαθα για την συνηγορία που δεν το ήξερα καθόλου και που με βοήθησαν και τα υπόλοιπα παιδιά και εσείς μέσα από τις κουβέντες που κάναμε να τα θυμάμαι.

Σας βοήθησε η εκπαιδευτική διαδικασία να αναγνωρίσετε και να μάθετε τα προσωπικά σας δικαιώματα;

Ναι εννοείτε πως με βοηθήσατε παιδιά μου και πιο πολύ με το τρόπο που τα μάθαμε.

Τι σας άρεσε από την εκπαιδευτική διαδικασία;

Μου άρεσε η ιστορία του ελέφαντα που ήταν δεμένος από μικρός γιατί μου έδειξε ότι δεν πρέπει να το βάζουμε κάτω και να εγκαταλείπουμε τις προσπάθειες. Πρέπει κάθε μέρα να παλεύουμε και εδώ στο σύλλογο τους ευχαριστούμε πολύ γιατί μας έχουν βοηθήσει και τους νιώθω σαν μια μεγάλη οικογένεια.

Τι δεν σας άρεσε από την εκπαιδευτική διαδικασία;

Όλα μου άρεσαν και ευχαριστούμε και εσάς για όλα αυτά που κάνατε και να συνεχίσετε έτσι.

ΜΕΛΟΣ 3: Άνδρας, 33 ετών, απόφοιτος ΤΕΙ

ΑΡΧΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Τι γνωρίζετε για τα δικαιώματα των ψυχικά πασχόντων ; Δώστε μας ένα παράδειγμα.

Τα άτομα με κάποια ψυχική ασθένεια έχουν το δικαίωμα να παίρνουν ένα χρηματικό ποσό για να μπορούν να ζουν με αξιοπρέπεια, το επίδομα, έχουν δικαίωμα να σπουδάσουν.

Γνωρίζετε τι σημαίνει συνηγορία;

Συνηγορία σημαίνει να έχεις κάποιον δίπλα σου που να ξέρει τους λόγους, σου συμπαραστέκεται και σε υπερασπίζεται.

Γνωρίζετε τι σημαίνει δικαστική συμπάρασταση;

Δεν γνωρίζω.

Γνωρίζετε τι σημαίνει το απόρρητο των προσωπικών στοιχείων;

Το απόρρητο είναι αυτό που υπάρχει μεταξύ του γιατρού και του ασθενή και δεν βγαίνει τίποτα προς τα έξω, κάτι που ξέρουν μόνο ο γιατρός και ο ασθενής.

Γνωρίζετε τι σημαίνει η ελευθερία της έκφρασης του λόγου;

Η ελευθερία έκφρασης λόγου είναι για όλους ίδια. Έχουμε το δικαίωμα να εκφράζουμε τη γνώμη μας αυθόρμητα.

Τι προσδοκίες έχετε από την εκπαιδευτική ομάδα;

Ευελπιστώ να αποκομίσω κάτι, να πάρω κάποιες γνώσεις, κάποιες ιδέες, να κουβεντιάσουμε, να πάρουμε κάποια εφόδια.

ΤΕΛΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Πιστεύετε ότι καλυφθήκαν οι προσδοκίες που είχατε αρχικά από την εκπαιδευτική ομάδα;

Ναι γιατί μάθαμε καινούργια πράγματα αν και μερικά από αυτά τα ξέραμε κάποιοι από εμάς και ήρθαμε πιο κοντά με τα υπόλοιπα μέλη και από τις συζητήσεις που κάναμε.

Σας βοήθησε η εκπαιδευτική διαδικασία να αναγνωρίσετε και να μάθετε τα προσωπικά σας δικαιώματα;

Ναι και ειδικά για την δικαστική συμπαράσταση που δεν είχα ξανακούσει τίποτα. Τώρα για κάποια άλλα που μιλήσαμε τα ήξερα και από ομάδες εδώ του συλλόγου, όπως το απόρρητο και για την ελευθερία του λόγου που από άλλες ομάδες τα έχουμε ξανασυζητήσει.

Τι σας άρεσε από την εκπαιδευτική διαδικασία;

Σίγουρα οι συζητήσεις που κάναμε και εκεί που είχαμε χωριστεί σε δύο ομάδες και ο καθένας έλεγε ένα επιχείρημα για την συνηγορία και τη αυτοσυνηγορία αν θυμάμαι καλά.

Τι δεν σας άρεσε από την εκπαιδευτική διαδικασία;

Όλα ωραία ήταν αλλά κάποιες στιγμές βαρέθηκα γιατί μερικά από αυτά που συζητούσαμε τα ήξερα.

ΜΕΛΟΣ 4: Γυναίκα, 35 ετών, απόφοιτη Λυκείου

ΑΡΧΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Τι γνωρίζετε για τα δικαιώματα των ψυχικά πασχόντων ; Δώστε μας ένα παράδειγμα.

Να γνωρίζω τι είναι οι ψυχικά πάσχοντες.

Γνωρίζετε τι σημαίνει συνηγορία;

Δεν το έχω ξανακούσει.

Γνωρίζετε τι σημαίνει δικαστική συμπαράσταση;

Όχι, δεν ξέρω.

Γνωρίζετε τι σημαίνει το απόρρητο των προσωπικών στοιχείων;

Το απόρρητο στις εξετάσεις.

Γνωρίζετε τι σημαίνει η ελευθερία της έκφρασης του λόγου;

Να μιλάω ελεύθερα.

Τι προσδοκίες έχετε από την εκπαιδευτική ομάδα;

Ότι θα μου αρέσει η ομάδα.

ΤΕΛΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Πιστεύετε ότι καλυφθήκαν οι προσδοκίες που είχατε αρχικά από την εκπαιδευτική ομάδα;

Ναι μου άρεσε πάρα πολύ η ομάδα.

Σας βοήθησε η εκπαιδευτική διαδικασία να αναγνωρίσετε και να μάθετε τα προσωπικά σας δικαιώματα;

Ναι έμαθα κάποια πράγματα.

Τι σας άρεσε από την εκπαιδευτική διαδικασία;

Τα παιχνίδια και η ιστορία που μας δείξατε.

Τι δεν σας άρεσε από την εκπαιδευτική διαδικασία;

Όλα μου άρεσαν.

ΜΕΛΟΣ 5: Άνδρας, 30 ετών, απόφοιτος Λυκείου

ΑΡΧΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Τι γνωρίζετε για τα δικαιώματα των ψυχικά πασχόντων ; Δώστε μας ένα παράδειγμα.

Πριν από τέσσερα χρόνια είχα πάρει μέρος σε μια ενημέρωση για τα δικαιώματα αλλά δεν μου έχουν μείνει και πολλά.

Γνωρίζετε τι σημαίνει συνηγορία;

Να προστατεύομαι από κάποιον.

Γνωρίζετε τι σημαίνει δικαστική συμπαράσταση;

Όχι δεν το ξέρω.

Γνωρίζετε τι σημαίνει το απόρρητο των προσωπικών στοιχείων;

Προφυλάσσεται κάποιος από πράγματα που δεν θέλει να βγουν παραέξω.

Γνωρίζετε τι σημαίνει η ελευθερία της έκφρασης του λόγου;

Βέβαια, να μπορεί κάποιος να πει τη γνώμη του.

Τι προσδοκίες έχετε από την εκπαιδευτική ομάδα;

Έχω να μάθω πράγματα.

ΤΕΛΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Πιστεύετε ότι καλυφθήκαν οι προσδοκίες που είχατε αρχικά από την εκπαιδευτική ομάδα;

Έμαθα πολλά πράγματα από την ομάδα και θυμήθηκα και μερικά από αυτά που μας είχαν πει και στο σεμινάριο στο Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής που είχα πάει.

Σας βοήθησε η εκπαιδευτική διαδικασία να αναγνωρίσετε και να μάθετε τα προσωπικά σας δικαιώματα;

Ναι όπως να προφυλάσσουμε τα προσωπικά μας στοιχεία γιατί υπάρχει έντονο στίγμα για εμάς που έχουμε ψυχική διαταραχή.

Τι σας άρεσε από την εκπαιδευτική διαδικασία;

Που κάναμε συζήτηση αλλά πιο πολύ το παιχνίδι που κάτσαμε όλοι σε έναν κύκλο και ο Α προσπαθούσε να μπει αλλά κάποιες φορές έμπαινε και κάποιες όχι, αλλά ήταν και πόσο ο ίδιος προσπαθούσε.

Τι δεν σας άρεσε από την εκπαιδευτική διαδικασία;

Που δεν κάναμε πιο πολλά παιχνίδια όπως ο κύκλος.

ΜΕΛΟΣ 6: Άνδρας, 30 ετών, απόφοιτος ΤΕΙ

ΑΡΧΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Τι γνωρίζετε για τα δικαιώματα των ψυχικά πασχόντων ; Δώστε μας ένα παράδειγμα.

Δεν γνωρίζω κάτι πάνω στα δικαιώματα των ψυχικά πασχόντων αλλά θα ήθελα να μάθω.

Γνωρίζετε τι σημαίνει συνηγορία;

Σαν λέξη σημαίνει ότι συναινώ σε κάτι που κάνει κάποιος άλλος. Αυτό πιστεύω ότι είναι.

Γνωρίζετε τι σημαίνει δικαστική συμπαράσταση;

Συμπαραστέκομαι νομικά σε κάποιον.

Γνωρίζετε τι σημαίνει το απόρρητο των προσωπικών στοιχείων;

Ναι, για παράδειγμα πράγματα που λέει κάποιος στον γιατρό του δεν μπορεί να τα λέει παραέξω. Είναι αυστηρά για τον ασθενή.

Γνωρίζετε τι σημαίνει η ελευθερία της έκφρασης του λόγου;

Είναι αναφαίρετο δικαίωμα όλων το να μπορεί να πει τη γνώμη του.

Τι προσδοκίες έχετε από την εκπαιδευτική ομάδα;

Να μάθω οτιδήποτε σχετικό με τα δικαιώματα, να περάσουμε καλά με τα υπόλοιπα μέλη και να γνωριστούμε καλύτερα με όσους δεν ξέρω.

ΤΕΛΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Πιστεύετε ότι καλυφθήκαν οι προσδοκίες που είχατε αρχικά από την εκπαιδευτική ομάδα;

Ναι και σε επίπεδο γνώσεων γιατί ενισχύθηκαν οι γνώσεις μου και για την τη συνηγορία και για την δικαστική συμπαράσταση γιατί δεν έχουμε μιλήσει πολύ για αυτά τα θέματα. Αλλά και το ότι γνωρίστηκα με τα παιδιά και με εσάς και ως καινούργιο μέλος εδώ στο σύλλογο δεν τους ήξερα πολύ και ήταν μια καλή ευκαιρία.

Σας βοήθησε η εκπαιδευτική διαδικασία να αναγνωρίσετε και να μάθετε τα προσωπικά σας δικαιώματα;

Αυτό που είπα και πριν ενισχύθηκαν οι γνώσεις μου.

Τι σας άρεσε από την εκπαιδευτική διαδικασία;

Όλα μου άρεσαν αλήθεια όλα. Λίγο πιο πολύ το παιχνίδι με τον κύκλο που κάναμε στο τέλος και προσπαθήσαμε να μπούμε και είδαμε πόσο δύσκολο είναι αλλά το χαρήκαμε κιόλας.

Τι δεν σας άρεσε από την εκπαιδευτική διαδικασία;

Δεν υπήρχε κάτι που δεν μου άρεσε. Και εσείς ήσασταν πολύ οικείες και φιλικές. Και ωραίο θα ήταν να συνεχιστεί η ομάδα και από Σεπτέμβρη.

ΜΕΛΟΣ 7: Άνδρας, 58 ετών, απόφοιτος Γυμνασίου

ΑΡΧΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Τι γνωρίζετε για τα δικαιώματα των ψυχικά πασχόντων ; Δώστε μας ένα παράδειγμα.

Δεν γνωρίζω κάτι.

Γνωρίζετε τι σημαίνει συνηγορία;

Συνηγορώ για κάποιον.

Γνωρίζετε τι σημαίνει δικαστική συμπαράσταση;

Όχι δεν γνωρίζω.

Γνωρίζετε τι σημαίνει το απόρρητο των προσωπικών στοιχείων;

Αυτό που λέμε απόρρητο προσωπικών δεδομένων μεταξύ του γιατρού και του ασθενή.

Γνωρίζετε τι σημαίνει η ελευθερία της έκφρασης του λόγου;

Η ελευθερία έκφρασης κάθε ανθρώπου να μπορεί να λέει αυτό που θέλει χωρίς να διστάζει.

Τι προσδοκίες έχετε από την εκπαιδευτική ομάδα;

Δεν περιμένω κάτι συγκεκριμένο.

ΤΕΛΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Πιστεύετε ότι καλυφθήκαν οι προσδοκίες που είχατε αρχικά από την εκπαιδευτική ομάδα;

Ναι ωραία ήταν.

Σας βοήθησε η εκπαιδευτική διαδικασία να αναγνωρίσετε και να μάθετε τα προσωπικά σας δικαιώματα;

Ναι με βοήθησε.

Τι σας άρεσε από την εκπαιδευτική διαδικασία;

Μου άρεσε που ζωγραφίζαμε στο τέλος της ομάδας.

Τι δεν σας άρεσε από την εκπαιδευτική διαδικασία;

Όχι δεν υπήρχε κάτι που δεν μου άρεσε.

ΜΕΛΟΣ 8: Γυναίκα, 51 ετών, απόφοιτη Λυκείου

ΑΡΧΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Τι γνωρίζετε για τα δικαιώματα των ψυχικά πασχόντων ; Δώστε μας ένα παράδειγμα.

Πρέπει να γνωρίζουμε τα δικαιώματά μας έτσι ώστε να μπορούμε να τα διεκδικήσουμε και να μην κάνουμε κατάχρηση.

Γνωρίζετε τι σημαίνει συνηγορία;

Το εκλαμβάνω ως υποστήριξη και αλληλεγγύη.

Γνωρίζετε τι σημαίνει δικαστική συμπαράσταση;

Κάποιος που εκπροσωπεί κάποιον νομικά νομίζω.

Γνωρίζετε τι σημαίνει το απόρρητο των προσωπικών στοιχείων;

Είναι κάποια στοιχεία που αφορούν τη ζωή μας και δεν πρέπει να δημοσιοποιούνται γιατί υπάρχει το απόρρητο.

Γνωρίζετε τι σημαίνει η ελευθερία της έκφρασης του λόγου;

Είναι η δυνατότητα που έχει κάποιος να εκφράζει αυτά που σκέφτεται, αυτά που υποστηρίζει.

Τι προσδοκίες έχετε από την εκπαιδευτική ομάδα;

Είμαι εκ φύσεως αισιόδοξος άνθρωπος και πιστεύω ότι θα πάρω πάρα πολλά πράγματα από την ομάδα, είμαι απολύτως σίγουρη για αυτό.

ΤΕΛΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Πιστεύετε ότι καλυφθήκαν οι προσδοκίες που είχατε αρχικά από την εκπαιδευτική ομάδα;

Πιστεύω πως καλύφθηκαν, μάθαμε πράγματα που αγνοούσαμε ή που είχαμε ακούσει ελάχιστα σαν όρους. Μας δόθηκε η δυνατότητα να ανταλλάξουμε απόψεις μεταξύ μας.

Σας βοήθησε η εκπαιδευτική διαδικασία να αναγνωρίσετε και να μάθετε τα προσωπικά σας δικαιώματα;

Σίγουρα και περισσότερο θυμηθήκαμε ότι όλα αυτά τα δικαιώματα πρέπει να τα ασκούμε αλλά και να τα διεκδικούμε όσο δύσκολο και να είναι κάποιες φορές και λόγω της ασθενείας αλλά και από το στίγμα που υπάρχει στην κοινωνία. Η λέξη που κράτησα είναι η αυτονομία γιατί όταν είμαστε αυτόνομοι είμαστε και πραγματικά ελεύθεροι νομίζω.

Τι σας άρεσε από την εκπαιδευτική διαδικασία;

Και οι συζητήσεις που κάναμε με τα μέλη και τα βιωματικά ήταν πολύ ενδιαφέροντα και ο κύκλος διεκδίκησης που κάναμε στην τελευταία συνάντηση.

Τι δεν σας άρεσε από την εκπαιδευτική διαδικασία;

Δεν μου άρεσε που ήταν λίγες οι συναντήσεις και που δεν θα συνεχιστεί η ομάδα και από Σεπτέμβρη.

ΜΕΛΟΣ 9: Άνδρας, 40 ετών, απόφοιτος Λυκείου

ΑΡΧΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Τι γνωρίζετε για τα δικαιώματα των ψυχικά πασχόντων ; Δώστε μας ένα παράδειγμα.

Είναι πολλά τα δικαιώματα των ψυχικά πασχόντων όπως και των υπόλοιπων ανθρώπων.

Γνωρίζετε τι σημαίνει συνηγορία;

Δεν το γνωρίζω αυτό.

Γνωρίζετε τι σημαίνει δικαστική συμπαράσταση;

Δεν το έχω ακούσει ξανά.

Γνωρίζετε τι σημαίνει το απόρρητο των προσωπικών στοιχείων;

Είναι τα στοιχεία τα οποία δεν πρέπει να προσβάλλονται, είτε σε θέματα της ψυχικής ασθένειας είτε σε κοινωνικά θέματα, δηλαδή να βγαίνουν παραέξω.

Γνωρίζετε τι σημαίνει η ελευθερία της έκφρασης του λόγου;

Είναι καθαρά το πως εκφράζεσαι ο κάθε άνθρωπος ελεύθερα.

Τι προσδοκίες έχετε από την εκπαιδευτική ομάδα;

Είναι το να συζητήσουμε με εσάς που είστε πιο νέοι άνθρωποι και να δοθεί η δυνατότητα να καταλάβουμε καλύτερα κάποια πράγματα.

ΤΕΛΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Πιστεύετε ότι καλυφθήκαν οι προσδοκίες που είχατε αρχικά από την εκπαιδευτική ομάδα;

Πιστεύω πως ναι γιατί μιλήσαμε και για καινούργια πράγματα όπως η συνηγορία και η δικαστική συμπαράσταση που εγώ δεν τα ήξερα.

Σας βοήθησε η εκπαιδευτική διαδικασία να αναγνωρίσετε και να μάθετε τα προσωπικά σας δικαιώματα;

Ναι όπως είπα και πριν.

Τι σας άρεσε από την εκπαιδευτική διαδικασία;

Μου άρεσε πολύ η ιστορία του ελέφαντα αλλά περισσότερο οι συζητήσεις που κάναμε και τα μέλη και με εσάς που ανταλλάξαμε απόψεις. Και η ζωγραφική στο τέλος που κλείναμε τις ομάδες με αυτό.

Τι δεν σας άρεσε από την εκπαιδευτική διαδικασία;

Δεν μου άρεσε που ήταν λίγες ομάδες.

ΜΕΛΟΣ 10: Άνδρας, 30 ετών, απόφοιτος ΤΕΙ

ΑΡΧΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Τι γνωρίζετε για τα δικαιώματα των ψυχικά πασχόντων ; Δώστε μας ένα παράδειγμα.

Παρέχεται ένα επίδομα και καλύπτεται η φαρμακευτική αγωγή, περίθαλψη δηλαδή.

Γνωρίζετε τι σημαίνει συνηγορία;

Όχι.

Γνωρίζετε τι σημαίνει δικαστική συμπαράσταση;

Όχι.

Γνωρίζετε τι σημαίνει το απόρρητο των προσωπικών στοιχείων;

Το απόρρητο μεταξύ του ασθενή και του γιατρού του, που δεν πρέπει να βγουν παραέξω.

Γνωρίζετε τι σημαίνει η ελευθερία της έκφρασης του λόγου;

Είναι ένα δικαίωμα για το οποίο έχουν γίνει αγώνες για κατακτηθεί. Ωστόσο ακόμα και τώρα υπάρχει έντονη λογοκρισία.

Τι προσδοκίες έχετε από την εκπαιδευτική ομάδα;

Να γίνει συζήτηση και να ανταλλάξουμε απόψεις με τους υπόλοιπους.

ΤΕΛΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Πιστεύετε ότι καλυφθήκαν οι προσδοκίες που είχατε αρχικά από την εκπαιδευτική ομάδα;

Ναι ήταν κάτι πολύ ωραίο, έγιναν ωραίες συζητήσεις και γνωριστήκαμε καλύτερα.

Σας βοήθησε η εκπαιδευτική διαδικασία να αναγνωρίσετε και να μάθετε τα προσωπικά σας δικαιώματα;

Ναι, στην ενίσχυση των γνώσεων για τα δικαιώματα.

Τι σας άρεσε από την εκπαιδευτική διαδικασία;

Όπως είπα και πριν οι συζητήσεις αλλά και το παιχνίδι με τον κύκλο, ήταν πολύ ωραίο.

Τι δεν σας άρεσε από την εκπαιδευτική διαδικασία;

Νομίζω θα ήθελα περισσότερα παιχνίδια.